

Pedagogija mladih u kontekstu formiranja osobnosti, odgoja za vrijednosti i duhovnosti

Polegubić, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:970170>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI**

FILIP POLEGUBIĆ

**PEDAGOGIJA MLADIH U KONTEKSTU FORMIRANJA
OSOBNOSTI, ODGOJA ZA VRIJEDNOSTI I DUHOVNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

RIJEKA, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

**PEDAGOGIJA MLADIH U KONTEKSTU FORMIRANJA
OSOBNOSTI, ODGOJA ZA VRIJEDNOSTI I DUHOVNOSTI**

DIPLOMSKI RAD

Student: Filip Polegubić

JMBAG br. 0009062776

Studij: Sveučilišni diplomski jednopredmetni studij pedagogije

Mentor: Prof. dr. sc. Anita Zovko

Rijeka, srpanj 2016.

ZAHVALA

Na samom početku ovoga diplomskog magistarskog rada, želim izreći i zapisati nekoliko zahvala. Prije svega, zahvala ide mojim roditeljima - mami Alenki i tati Nevenu. Zatim cijeloj mojoj obitelji: baki Ivki, didi Milanu, majki Darinki, nonu Zvonku, teti Barbari, sestričnima Mii i Niki.

Hvala mojem bratstvu Franjevačke mladeži na Trsatu i cijelom Primorsko-istarskom područnom bratstvu Frame koje me izgradilo kao osobu i čiji odgoj želim proučavati i proučavam ovim radom. Ovdje zahvala ide i mom dragom duhovniku koji me osobito podupirao u pisanju rada – fra Tomislavu Faletaru.

Naravno, velika zahvala čitavom Odsjeku za pedagogiju koji je mene i sve moje kolege pripremao za ono što slijedi poslije diplome. Hvala najboljim kolegicama i prijateljicama sa studija. Posebnu zahvalu izričem prvenstveno članicama tima HuBePo - Jeleni Beno i Almi Husejnović, kao i dragoj Tei Cikač. Hvala svim profesorima, a osobito prof.dr.sc. Aniti Zovko na mentoriranju mojeg studiranja, završnog, a sada i diplomskog rada. Također, hvala članicama Povjerenstva diplomskog rada. Hvala svim nastavnicima u čitavom putu obrazovanja.

Hvala svim mojim dragim i najdražim prijateljima, kao i svim poznanicima na svakoj podrški.

Na kraju hvala Bogu kojem pripada sva zahvala za ono što ja jesam te Duhu Svetom koji nadahnjuje i koji je nadahnjivao i pisanje ovog rada.

Sve ove osobe formirale su moju osobnost, odgojile me za vrijednosti i pomogle u izgradnji duhovnosti!

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. FORMIRANJE OSOBNOSTI I MLADOST	8
2.1. Odgoj osobnosti kao zadatak pedagogije	8
2.2. Adolescencija i mladost - produljenje mladosti i izazovi za mladog čovjeka	9
2.3. Adolescencija i mladost u kontekstu formiranja identiteta	11
2.3.1. Izgrađivanje osobnosti	14
2.4. Čovjekovo traganje za smislom života	14
2.4.1. Traženje smisla u adolescenciji	15
2.4.2. Odgajanje za pitanje smisla	16
2.5. Odgoj primjerom i odgoj osobnosti	17
3. ODGOJ ZA VRIJEDNOSTI I MLADOST	18
3.1. Definiranje vrijednosti	18
3.2. Razvoj moralnosti	19
3.3. Krize vrijednosti i utjecaj na mlade	22
3.3.1. Prenaglašeni individualizam i subjektivizam	23
3.3.2. Pluralizam i relativizam	24
3.3.3. Hedonizam, indiferentnost, liberalizam i pitanje slobode	25
3.3.4. Materijalizam, konzumerizam i tehnicizam	26
3.3.5. Sekularizacija	27
3.3.6. Privremeni stav prema životu, fatalizam, kolektivizam fanatizam - četiri loma u današnjem čovjeku (Fizzotti, 2011)	28
3.4. Poželjne vrijednosti	28
3.4.1. Univerzalne vrijednosti	29
3.4.2. Stavovi mladih o (poželjnim) vrijednostima – rezultati istraživanja	30
3.5. Odgoj i obrazovanje za vrijednosti	34
3.5.1. Višeznačnost termina "odgoj i obrazovanje za vrijednosti"	35
3.5.2. Izravni i neizravni pristup	35
3.5.3. Kako odgajati i obrazovati za vrijednosti – spajanje pristupa	36
3.5.4. Kako odgajati i obrazovati za vrijednosti – uloga škole	37
3.5.5. Odgoj primjerom	38
4. DUHOVNOST MLADIH	39
4.1. Duhovna dimenzija čovjeka	39
4.2. Duhovnost i religioznost mladih	41

4.2.2. Rezultati istraživanja duhovnosti i religioznosti mladih.....	43
4.3. Pastoral mladih	44
4.4. Katoličke zajednice mladih	45
4.4.1. Kontekst slobodnog vremena.....	46
4.4.2. Socijalizacija i zajedništvo.....	47
4.4.4. Lik odgajatelja – odgoj primjerom	48
5. ULOGA BRATSTVA FRANJEVAČKE MLADEŽI U FORMIRANJU OSOBNOSTI, ODGOJU ZA VRIJEDNOSTI I DUHOVNOSTI – PRIKAZ I REZULTATI ISTRAŽIVANJA	49
5.1. Opis problema.....	49
5.1.1. <i>Bratstvo Franjevačke mladeži (Frama)</i>	49
5.1.1.1. Karakteristike franjevačke mladeži – narav, ustroj, povijest, formacija.....	49
5.1.1.2. Rezultati istraživanja o Franjevačkoj mladeži	51
5.2. Cilj i zadaci istraživanja	53
5.3. Hipoteza istraživanja	54
5.4. Metodologija.....	54
5.4.1. Uzorak istraživanja	54
5.4.2. Opis skupine ispitanika i razlozi odabira	54
5.4.3. Metode i postupci prikupljanja podataka	55
5.4.4. Instrument istraživanja.....	56
5.5. Rezultati istraživanja i rasprava.....	57
5.5.1. Opća pitanja i kontekstualizacija mladosti i odgoja u 21. stoljeću	57
5.5.2. Formiranje (vlastite) osobnosti danas i kontekst Franjevačke mladeži	59
5.5.3. Odgoj za (vlastite) vrijednosti danas i kontekst Franjevačke mladeži.....	61
5.5.4. (Vlastita) Duhovnost danas i kontekst Franjevačke mladeži	64
5.5.5. Aspiracije prema budućnosti.....	66
5.6. Zaključci i preporuke.....	67
6. ZAKLJUČAK	69
SAŽETAK.....	71
SUMMARY	72
POPIS LITERATURE	73

1. UVOD

„(...) Poštujući provjerene tradicijske vrijednosti vlastita stvaralačkog duha i primajući duhovne impulse europske kulturno-civilizacijske provencijencije s razboritom kritičkom sviješću, možemo i nadalje ostati: individualni i univerzalni, tradicionalni i moderni, pluralni i svojstveni, multikulturalni i autohtoni.“
(Mihanović, prema Miletić, 2009: 136)¹

Društvo suvremenog doba, društvo je naglih i veoma brzih promjena na različitim područjima života. Svakako da globalno društvo potiče napredak, ali paralelno i nazadovanje kada je riječ o različitim vidovima društvenih kriza. Jedne od najznačajnijih, ali pritom najdelikatnijih posljedica tih društvenih promjena jesu one koje se dotiču odgoja. Djeca i mladi, škole i roditelji, kao i brojne druge institucije dio su tog suvremenog društva. Neminovno se svakodnevno trebaju pronalaziti mehanizmi kojima bi se na ispravan način ljudi nosili sa svim promjenama u okolini. Pitanje je kako odgoj očuvati od naglih promjena koje nisu nužno same po sebi uvijek na izgradnju. Kako odgoj sačuvati od krize vrijednosti? Kako pomiriti tu vanjsku i naglu dinamiku sa onom koja je dio razvojnog identiteta svakog mladog čovjeka? Kako mladome čovjeku, ljudima uopće osvijestiti potrebu za duhovnim identitetom u vremenu sve veće materijalizacije? Kako očuvati ulogu odgoja? Sva ta pitanja samo su neka od onih koja mogu povezati izazove globalizacije sa izazovima odgoja. Sve u svemu, treba se na ispravan, sustavan i cjelovit način pristupiti mladima kao nosiocima budućnosti društva. Mladi koji su oduvijek bili snaga svakog društva i društvenih promjena trebaju upravo postati oni koji će moći u izazovima globalizacije znati upravljati 'kormilom' svoga života, a tako i 'kormilom' društva. Kako bi se mladima omogućio cjelovit odgoj potrebno je shvatiti njihov razvoj, poticati formiranje njihove osobnosti, razvoj talenata, osiguravati ispravno korištenje slobodnog vremena, odgajati za vrijednosti, biti primjer i podrška te osviještavati njihovu duhovnu dimeziju koju imaju kao ljudska bića. Na taj način biti će izgrađeni kao autentične osobe, vjerojatno razvijenih vrijednosti i osviještenom i življenom duhovnošću. Takvi mladi mogu zasigurno biti nositelji i podnositelji naglih društvenih promjena.

„Odgajati nije bilo nikada lako, a danas postaje sve teže.“ (Razum, 2015: 108)

Suvremeno društvo koje živi u 21. stoljeću, često je postavljeno kao ono pred kojim su brojni izazovi i novine. Društvene promjene su kategorija socijalne dinamike, a uključuju društveni

¹ Miletić se poziva na Mihanovića, ali ne daje potpuni navod

napredak, razvitak, ali i nazadovanje, revoluciju, reformu i sl. (Babić i Dugandžić, 2015). Globalizacija postaje jedan od najdinamičnijih procesa suvremenog svijeta. Ta dinamika očituje se u njezinoj nezaustavljivosti, koja obuhvaća kulturna, društvena, gospodarska, politička i ina druga područja koja se ne zatvaraju na regionalnim razinama, već postaju dio globalnog identiteta (Mišić, 2002). Očito je da svijet postaje jedno globalno selo. Unutar globalne dinamike počele su se događati brojne promjene koje imaju i pozitivne i negativne posljedice (Mišić, 2002). Jedna od velikih značajki suvremenog doba i globalizacije svakako je razvoj tehnologije koja je postala gotovo sastavni dio čovjekovog funkcioniranja društva u kojem živi. Tehnologijom čovjeku postaju dostupne mnoge stvari, ponude, poslovi i sl. S druge strane, svijet se paralelno suočava sa raznim izazovima koji potencijalno postaju kriza za odgoj, vrijednosti, osobnost, vjeru, društvo, a time i obitelj, školu, zajednicu, Crkvu i sl. Govoreći o Europi i društvu 21. stoljeća, podrazumijeva se razvoj utjecaja informatičkog društva, utjecaj internacionalizacije, utjecaj znanstvenih i tehnoloških spoznaja te medija (Tunjić, 2009). Dakle, treba se naučiti odgovarati na izazove globalizacije i nekih suvremenih stremljenja koji izravno utječu, često napadaju i ugrožavaju upravo čovjeka i njegov odgoj.

„Čovječanstvo se našlo pred opasnošću samouništenja“ (Vukasović, 1989: 120). Potrebno je pronaći mehanizme kako bi se moglo na adekvatan i prikladan način odgovoriti na izazove suvremenog društva, koje najčešće nalazimo u kontekstu krize vrijednosti, pa je potrebna tzv. *odgojna hitnost* (Razum, 2015). Odgojna kriza otežava izgrađivanje ličnosti što ima daljnje reperkusije na čitavo društvo (Vukasović, 1989). Izazove predstavljaju prenaplašeni: materijalizam, subjektivizam, relativizam, individualizam, pluralizam, tehnicizam, liberalizam, emocionalizam, ateizam itd. Valja naglasiti da je riječ o izazovima, a izazovi se trebaju i mogu premostiti; oni nisu dani i fiksirani, ali mogu biti potencijalni rušitelji postojećih ljudskih vrijednosti. Stoga, se društvo u cjelini treba usmjeriti na ponovno građenje istinskih vrijednosti (više u poglavlju 3. Odgoj za vrijednosti i mladost). Neizbježan dio globaliziranog svijeta u kojem egzistira mnogo kultura i društava mora biti etika, koja mora biti praktična i sastavni dio svakodnevnog života (Josefová, 2016).

Pitanje koje se vrlo često postavlja je *kako* nešto učiniti, kako odgovoriti na odgojne izazove, kako odgajati. Pitanje metode postaje ono temeljno. Međutim, odgoj je toliko složen, cjelovit, sveobuhvatan, kontekstualan, multidimenzionalan, individualan fenomen da ne postoji jedinstveni i jednoznačni odgovor o najispravnijoj metodi odgoja. „Odgojna je praksa povezana sa svim ostalim društvenim praksama, kao proces s drugim procesima, kao

djelatnost s drugim društvenim djelatnostima (...). Stoga cilj i procesi odgoja istodobno predstavljaju i potvrdu (konzervaciju) društva i njegovu promjenu (inovaciju)“ (Mušanović, 2001: 20). Pedagogija kao znanost niti ne može dati gotove i jednoznačne metode, dijagnoze, odgovore i recepture odgojnog rada (Mušanović, 2001). Pedagogija u sklopu antropocentričke i emancipacijske paradigme ima legitimitet u pedagoškom mišljenju odgojitelja te njegovoj refleksivnosti u opažanju, kvalificiranoj analizi i inoviranju odgojne prakse (Mušanović, 2001). Kujundžić, govoreći o stvarnim uzrocima odgojne krize, sumirajući tvrdi da škola snosi dio odgovornosti odgojne krize, ali da je odgojna kriza zapravo uzrokovana dubljim društvenim poremećajima, što zahtijeva svestrano rješavanje (Kujundžić, 1988). Dakle, treba se poboljšati ekonomski položaj obrazovanja, racionalizirati školski sistem, prestrukturirati čitav sustav odgoja i obrazovanja i dublje se povezati sa znanosti (Kujundžić, 1988). Također, potrebno je temeljito prestrukturirati pedagogiju kao opću teoriju odgoja tako da odgoj postaje funkcija emancipacije, realiteta te objektivnosti individualnih i društvenih potreba (Kujundžić, 1988). „Otvorenost, pozornost, spremnost za novo, svijest da čitava života ostajemo učenici, sve to pripada suvremenom ljudskom biću. Stoga se moramo riješiti dosadašnjeg koncepta obrazovanja, u uvjerenju da je život proces učenja u koji se čitavim srcem treba upustiti.“ (Rotzeter (ur.), 1998: 89)

Posebice pedagoški rad koji podrazumijeva odgoj i obrazovanje može i treba biti pokretač ispravnog odgojnog djelovanja u znanstvenom, a prije svega u praktičnom odgojnom radu. Odgojnu djelatnost ne treba samo vratiti društvu, već i pedagogiji jer neki didaktičari i metodičari grade iluzije o didaktici, metodici i pedagogiji kao teorijama obrazovanja, dok se odgojna dimenzija i proces zanemaruju (Vukasović, 1989). Stoga, jedan od zadataka ovog rada predstavlja i promoviranje odgoja kao pedagoškog procesa i područja. Odgoj i formiranje djece i mladih tako postaje važan odgojni zadatak koji je postavljen pred društvo, samu djecu i mlade, njihove roditelje, školu, obitelj, kao i sve one kojima je odgoj područje rada i poziv.

„Odgoj je magična riječ.“ (Tonelli, 2005: 61)

Kada je riječ o ovome radu, čitavo je istraživanje usmjereno na problem nedovoljno naglašene odgojne komponente u pedagoškoj literaturi i praksi, kao i nedovoljno proučavanje vjerskih zajednica mladih kao onih koji imaju odgojnu ulogu. Zadatak čitavog istraživanja je pedagogiju mladih promatranu iz aspekta formiranja osobnosti, odgoja za vrijednosti i duhovnosti prikazati i staviti u kontekst odgojnog djelovanja, teorije i prakse. Ujedno, istražiti

koliko navedeni odgojni kontekst odgovara vjerskoj zajednici mladih kao što je bratstvo Franjevačke mladeži. Cilj istraživanja je objediniti različita saznanja i spoznaje o odgoju mladih kako bi se mladi mogli bolje razumjeti i kako bi se doprinijelo pedagoškom radu s mladima u kontekstu formiranja osobnosti, odgoja za vrijednosti i duhovnosti. Ujedno, tom cilju pripada i znanstveno utvrđivanje i ispitivanje stavova članova katoličke Franjevačke mladeži o ulozi iste u formiranju njihove osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti te reperkusije na njihov današnji svakodnevni život. Metode koje u radu prevladavaju su deskriptivna metoda kojom se opisuju različiti pedagoški fenomeni i procesi, i komparativnom metodom oni nastoje povezati i usporediti, posebice kada se rezultati empirijskog istraživanja kontekstualiziraju sa teorijskim postavkama. Odgojni proces je analiziran i sastavljen na nekoliko ključnih dijelova, a to su osobnost, vrijednosti i duhovnost. Sintezom tih elemenata povezuju se u jednu jedinstvenu cjelinu koja podrazumijeva cjelovitost odgoja. Iako je prije svega prisutan onaj pedagoški (odgojni) aspekt, nemoguće ga je odvojiti od saznanja koje donose razvojna psihologija, socijalna psihologija, filozofija, sociologija, teologija, katehetika i brojne druge društveno-humanističke discipline.

Prvi dio rada podijeljen je u četiri dijela. Prvi je onaj uvodni koji donosi osnovne postavke suvremenog društva i globalizacije te karakteristike mladih. Drugi dio usmjeren je na formiranje osobnosti mladih u kojem se promatra razvoj mlade osobe, identitet, smisao i osobnost. Treći dio podrazumijeva odgoj za vrijednosti, a nastoji definirati vrijednosti, razvoj morala, krizu vrijednosti, kao i način odgoja za vrijednosti. Četvrti dio rada, a ujedno i posljednji u teorijskom prvom dijelu je onaj vezan za duhovnost. Njime se definira duhovna dimenzija čovjeka, duhovnost mladih, važnost socijalizacije i slobodnog vremena, vjerske zajednice mladih te bratstvo Franjevačke mladeži i sl. U prvom dijelu istraživanja isprepliću se povijesno-retrospektivni te analitički dio rada, iako prevladava analitički. Drugi dio rada usmjeren je na prikaz i rezultate istraživanja o ulozi bratstva Franjevačke mladeži u formiranju osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti. Uviđa se kolika je odgojna uloga vjerskih zajednica mladih i njezina uloga ne samo na osobnost, vrijednosti i duhovnost, već i socijalizaciju. Iako istraživanje ima i analitički karakter, može se promatrati i kao perspektivni dio rada, jer pokazuje način aktualizacije prethodno analiziranih pedagoških fenomena u jednom konkretnom kontekstu. Na kraju donosi se zaključak čitavog istraživanja.

2. FORMIRANJE OSOBNOSTI I MLADOST

„Prema tome, svaka je osoba u biti u stanju riješiti prijeku potrebu za odgojem u mjeri u kojoj promiče sazrijevanje otvorena postojanja, usmjerena prema zadacima i projektima, sposobna za napetosti. Upravo stoga je samo onaj tko živi neko iskustvo uz snažno egzistencijalno uključivanje, proaktivno i inteligentno raspoložen može ići dalje od samog sebe, ne zatvarajući se u melankolično kako bi liječio rane prošlosti i oplakivao izgubljene prilike. Samo je takav u stanju do kraja iskusiti radost, plod dubokih i značajnih međusobnih odnosa i vidjeti kako mu se otvaraju vrata sreće.“

(Eugenio Fizzotti, 2011: 359)

2.1. Odgoj osobnosti kao zadatak pedagogije

Odgoj kao proces formiranja i samoformiranja ličnosti, već u svojem definiranju naglašava važnost izgradnje ličnosti, osobnosti i karaktera. Upravo je svrha odgoja izgradnja osobnosti koju karakteriziraju istinski humanizam, smisao za vrijednosti, čovjekoljublje te najplemenitije odlike čovjeka (Vukasović, 2013). Zapravo, „biološki dana individua upoznaje i prihvaća ljudske vrijednosne kriterije i tako se izgrađuje, oblikuje kao ličnost“ (Vukasović, 1989: 127). Govoreći o odgoju, govori se o osobnosti, identitetu svake osobe i kontekstu u kojem osoba egzistira. Ličnost se može definirati kao skup psiholoških, moralnih, socijalnih, kulturnih i religioznih kvaliteta koje sačinjavaju zrelu ljudsku osobu (Bezić, 2002). Ličnost je individualna odlika, a skupine osobina ličnosti koje su ujedinjene prema određenim kriterijima su temperament i karakter (Miletić, 2009). Pritom, temperament podrazumijeva tipičan način emocionalnog reagiranja i doživljavanja i pretežno uvjetovan nasljednim činiteljima, dok je karakter produkt socijalizacije, a očituje se u odnosu prema drugim ljudima, odnosu prema radu i odnosu prema samom sebi (Miletić, 2009). U odnosu na osobnost, ličnost je viši, ali uži pojam; primjerice, dijete jest osoba, ali nije ličnost (Bezić, 2002). Dakle, u odgoju je važno da poštujemo, priznajemo i da se upoznamo sa osobinama odgajnika (Bezić, 2002). Odgoj i predstavlja djelovanje koje se temelji na poštovanju drugog kao drugačijeg, samosvojnog, autonomnog i slobodnog bića (Polić, 2006). U tom smislu, samoodgoj uzima važan dio odgojnog procesa, jer razvija samosvijest, samostojnost, samostalnost, samoinicijativu, samoaktivnost, samokritičnost te samokontrolu, a sve u slobodi uz disciplinu (Bezić, 2002). „Odgajanje i samoodgajanje nije kod čovjeka rezervirano samo za djetinjstvo ili adolescentsku dob, nego je to cjeloživotni proces“ (Šestak, 2014: 545).

Odgoj, a tako i odgoj osobnosti podrazumijeva otkrivanje posebnosti svake ličnosti, poticanje interesa i talenata, povezivanje urođenih i stečenih vrlina, usklađivanje tjelesnih i duševnih potreba, osvještavanje podsvjesnih i potisnutih doživljaja i sl. (Bezić, 2002). „Ljudska osoba prelazi u gotovu ličnost samo putem dugotrajnog sazrijevanja“ (Bezić, 2002: 250). Upravo su identitet, stvaranje projekta i traženje smisla tri dinamizma koji su usmjereni prema jednom jedinstvenom cilju koji se zove formacija osobe (Gambini, 2005).

2.2. Adolescencija i mladost - produljenje mladosti i izazovi za mladog čovjeka

Prije svega, treba se definirati pojam mladenaštva. Mladenaštvo i mladost nije lako definirati, nije lako omeđiti, a možemo reći da je to razdoblje „pripremanja za preuzimanje dužnosti odrasle osobe, pa stoga može potrajati i do tridesete godine“ (Szentmártoni, 2008: 311). Prema nekim autorima rana odrasla dob uključuje period života između 20 i 40 godina (Berk, 2008), što znači da mladost još ulazi u tu kategoriju. Zanimljivo je kako sva društva i kulture poznaju razdoblje adolescencije, no kako je ono ovisno o trajanju (Berk, 2008). Zanimljivo je istraživanje sa 186 plemenskih seoskih kultura koje pokazuje da sve one imaju jedno prijelazno razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi, bez obzira koliko kratko to razdoblje bilo (Schlegel i Barry, 1991, prema Berk, 2008). Adolescencija predstavlja posljednju i najsloženiju fazu djetetova razvoja (Țimpău, 2015). „Adolescencija realno završava onda kada je pojedinac spreman biti samostalan član društva, koji sam sebe uzdržava i upravlja svojim životom.“ (Groeschel, 2009: 75) Njezino produljivanje može dovesti do problema poput besciljnosti, dosade, prepuštanja užiticima i za posljedicu imati mržnju prema sebi, osjećaj krivnje, samorazorne sklonosti, različite psihološke teškoće, posebice za one koji u sebi pohranjuju ožiljke iz djetinjstva (Groeschel, 2009).

U kontekstu mladosti, adolescencija predstavlja važno razdoblje u životu svake osobe, a karakterizira je upravo veliki broj promjena koje se događaju kod samog pojedinca. Zanimljivo je kako je ona kroz povijest počinjala ranije nego danas, ali pod utjecajem potrebe za primarno fizičkom radnom snagom kao i produljenjem redovitog obrazovanja, prelazak iz djetinjstva u odraslost postajao je postupniji i dulji (Miletić, 2009). To ima svoje prednosti, jer mlada osoba ispred sebe ima više vremena i mogućnosti da postepeno priprema svoju budućnost, i u tome često naiđe na probleme, a jedan od najvećih je upravo kriza ostvarenja vlastita identiteta (Miletić, 2009).

Mladost se produljila iz više razloga. Prije svega, ona danas ranije započinje, ali i kasnije završava. Ubrzan je fizički razvoj boljom ishranom, higijenom, razvijenom medicinom, povoljnijim društvenim uvjetima i tjelesnim napretkom (bar u globaliziranom dijelu svijeta) (Bezić, 2002). Osim fizičkog, drugačiji je danas i psihološki razvoj suvremene mladeži kojeg potiču roditelji, predškolske ustanove, škole i razvoj obrazovanja, organizacije slobodnog vremena, mediji, tehnika i dr. (Bezić, 2002). Međutim, mladost dulje traje i radi produljenja obrazovanja, trajne ekonomske ovisnosti o roditeljima, krize identiteta i odgađanja životnih odluka (brak i sl.) i dr. (Bezić, 2002). Može se uočiti da su sve to obilježja tranzicijskog društva, a i mladost je također tranzicijska, pa se govori o mladima koji proživljavaju tzv. *dvostruku tranziciju* (Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013). Zanimljivo je promatrati mlade, jer su oni sami unutar društvenih grupa međusobno unutarnje raslojeni, s obzirom na raslojenost društva u cjelini (Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013).

Postavljeni izazovi nalaze se ispred mladog čovjeka koji na njih treba gotovo svakodnevno odgovarati i s njima se suočavati. Žrtve su najčešće mladi, „budući da još nemaju izgrađene čvrste životne stavove“ (Nikić, 2008: 119). Uza to, mladi su direktno uključeni u pojavu tzv. *polarizacije* oko nekoliko vrlo jasnih vrijednosti, jer „moderno društvo nudi adolescentu mnoge međusobno proturječne vrijednosti, a to osujećuje potrebu za istinom i autentičnosti koju dječak (dijete) nosi u sebi, navodeći ga da odbaci svaku vrijednost koja proizlazi iz svijeta odraslih i iz tradicije“ (Gambini, 2005: 346). U tu vanjsku dinamiku, mladi čovjek je uključen i sa svojom vlastitom unutarnjom dinamikom. Prije svega unutarnja dinamika podrazumijeva brojne fizičke promjene, emocionalne promjene, traganje za socijalnim identitetom, traganje za osobnim identitetom, smislom i sl. Jednostavno, mladenaštvo predstavlja jedno kompleksno razdoblje jer uključuje osobu na putu traženja svoga vlastitog identiteta (Nikić, 2008). Ta promjena vidljiva je u jednoj slici koju donosi Nikić (2004):

„Teškoće koje proživljava mlada osoba slične su poteškoćama putnika koji putuje pustinjom. Na tom putu nema sigurnosnih oznaka, iznenada ih prekrije pijesak, temperatura se vrlo brzo drastično mijenja: vrući dani i hladne noći, malo vode i puno opasnosti koje vrebaju na karavanu.“ (Nikić, 2004: 112, prema Nikić, 2008: 116)

U toj kulturno-društvenoj dinamici i kontekstu mladi se osjećaju zbunjeno, posebice kada je riječ o njihovoj vlastitoj budućnosti koju vide u širokoj paleti mogućnosti, ali ne pronalaze adekvatne načine za ostvarenje vlastita suvisla života. (Rimpazi, 1985, prema Gambini, 2005). U razvijenim dijelovima svijeta društvo je suočeno s činjenicom višedesetljetnog

demografskog trenda starenja stanovništva koje mlade promovira kao važan društveni resurs (Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013: 9). Društvo od mladosti mnogo očekuje, mladenačko se doba proširuje, a mladi često znaju ostati izgubljeni pred društvenim izazovima. Upravo je gubitak sigurnosti za neke mlade veliki izazov suvremenog društva (Gambini, 2008). „Mladi su nadalje očarani svijetom i njegovim mogućnostima te ponudama u koje se često zapleću i kroz koje traže putove svoga identiteta.“ (Crnić, 2011: 196) Danas je budućnost veoma nestalna i nesigurna ponajviše zbog nezaposlenosti i naglog tehničkog napretka (Tunjić, 2014).

Bezić svrstava mladenačke probleme u četiri kategorije: 1.) problemi mladenačkog dozrijevanja, 2) problemi položaja u obitelji, 3.) problemi položaja u društvu uopće i 4.) problemi položaja u kozmosu (Bezić, 2002).

Čovjek je i duhovno biće, a govoreći o izazovima koji se nalaze pred mladima, svakako je prisutna i kriza duhovnosti mladih (Nikić, 2008). „Živimo u vremenu povratka starog poganstva, u vremenu diktature relativnih, a ne apsolutnih vrijednosti (...)“ (Nikić, 2008: 132). Način na koji se danas živi i shvaća život ugrožava zrelost i autentičnost kršćanskog života, a kakvoća života uvjetuje i kakvoću religioznog iskustva (Tonelli, 2005). To je vidljivo kod mladih generacija u kojima se uočava kriza zvanja, krajnja permisivnost koju udišu i poteškoćama koje imaju u stvaranju hrabrih i postojanih odluka (Tonelli, 2005). Međutim, svatko može prijeći preko raznih poteškoća i nastojeći u društvu u kojem živi izgraditi sebe i vlastiti identitet. Odgoj tako ima ključnu i neizostavnu funkciju u životu društva i svakog njegovog pojedinaca. Kako biti pedagog, odgajatelj mladih ističe Tunjić govoreći: „Znati susresti mlade i susresti se s mladima čineći prvi korak tipičan je izražaj odgajateljeve ljubavi. Treba se susresti ondje gdje se mladi nalaze, bezuvjetno i velikodušno ih prihvatiti, pažljivo saslušati njihove izazove i očekivanja, odnosno mjesta i trenutke kuda prije ili kasnije svaka mlada osoba treba proći sa svojim praznim "krčagom", sa svojim neizrečenim pitanjima, sa svojom tvrdoglavom i često samo prividnom samodostatnošću, sa svojom dubokom i neuklonjivom željom za autentičnošću i budućnošću“ (Tunjić, 2014: 30).

2.3. Adolescencija i mladost u kontekstu formiranja identiteta

Upravo se u fazi adolescencije počinje formirati osobni identitet, a osoba počinje tražiti i određivati smisao vlastita života. Adolescencija prvenstveno ima razvojni zadatak, ali

nakon savladavanja tog zadatka, mlada osoba može početi izgrađivati vlastiti identitet (Erikson, 1968, prema Gambini, 2005). Pritom, „identitet predstavlja sve ono što obilježava pojedinca tako da se ne može zamijeniti ni s kim drugim“ (Gambini, 2005: 338). Formiranjem identiteta u adolescenciji započinje se cjeloživotni proces koji podrazumijeva da promjene u pojedincu ili kontekstu otvaraju mogućnost promjena i u samom identitetu (Kunnen i Bosma, 2003, Berk, 2015).

Adolescencija ima svoje razvojne zadatke, a oni se odnose na *fizičku, spoznajnu i društvenu* razinu. *Fizička promjena* nastaje kronološki među prvim promjenama u adolescenciji, a podrazumijeva morfološke i spolne promjene koje imaju svoje posljedice i na psihološkoj razini osobe. Fizička promjena uključuje prihvaćanje vlastita tijela i ponovno organiziranje fizičkog identiteta, kao i upoznavanje i integriranje vlastite spolnosti, a u kasnoj adolescenciji i definiranje vlastitog identiteta. *Spoznajna promjena* odnosi se na *kognitivnu* razinu koja podrazumijeva hipotetičko-deduktivno mišljenje, sposobnost rješavanja problema, sposobnost razmišljanja, stvaranje pojma o sebi te razvoj kritičke svijesti. *Društvena promjena* očituje se u potrebi za ponovnim definiranjem nekih znakovitih odnosa i prijelaz sa "usmjerenja prema roditeljima" ka "usmjerenju prema vršnjacima" (Gambini, 2005)².

Vršnjaci i njihove potrebe imaju veliku i važnu psihološku funkciju jer se adolescenti međusobno identificiraju jedni s drugima, sa zajedničkim promjenama koje su pred njima (Nacionalna središnjica Frame: 1997). Paralelno, na postepen način u adolescenciji se izgrađuje i identitet. Međutim, „izgradnja identiteta nije drugo nego plod izvršavanja prethodnih zadataka (Gambini, 2005: 337). Za izgrađivanje i problematiku identiteta ne postoje specifični zadaci razvoja, već savladavanje svih kritičnih događaja tog razdoblja doprinosi oblikovanju identiteta (Gambini, 2005).

Identitet može imati četiri statusa: *postignuti identitet, moratorij, preuzeti (zaključeni) identitet i difuzija identiteta*. *Postignuti identitet* podrazumijeva osobe koje su ispitavši različite alternative samostalno odabrale i obvezale se na jasno formuliran skup vrijednosti i ciljeva te znaju u kojem smjeru idu. *Moratorij* je okarakteriziran kao stanje još ne konačnog obvezivanja; osobe istražuju i isprobavaju aktivnosti kako bi pronašli one vrijednosti i ciljeve koje će ih voditi u životu. Mladi koji su postigli identitet ili su u moratoriju su psihološki zdravi, aktivno istražuju svoj identitet, angažirani su u apstraktnom i kritičnom mišljenju, napredniji u moralnom rasuđivanju te izvještavaju o većoj sličnosti između svog idealnog i

² Čitav odlomak odnosi se na referencu: (Gambini, 2005)

stvarnog ja (Josselson, 1994; Marcia i sur., 1993, prema Berk, 2008). *Preuzeti ili zaključeni identitet* je kod onih osoba koje su se obvezale nekim vrijednostima ili ciljevima, bez prethodnog istraživanja alternative; oni često prihvaćaju postavljeni identitet od strane nekih autoriteta (roditelji, nastavnici, vjerski vođe, partneri i sl.). Adolescenti sa preuzetim identitetom imaju teškoća u prilagodbi, znaju biti dogmatični, nefleksibilni i netolerantni. Osobe koje imaju *difuziju identiteta* okarakterizirane su kao one koje nemaju jasan smjer i nisu se obvezale vrijednostima i ciljevima, te ih aktivno ne pokušavaju pronaći; nisu nikad istražile alternative jer to smatraju previše teškim ili prijetećim. Adolescenti s dugoročno difuznim identitetom najmanje su zreli u razvoju svoga identiteta, pouzdaju se u sreću i sudbinu, skloni su prilagođavanju drugima (škvadre i sl.), nezainteresirani, skloni rizičnim ponašanjima (Berk, 2007)³.

Mladenačka neodgovornost može se pronaći u nekim uzrocima, a zastoj je moguć na područjima njihova razvoja: „na fiziološkoj razini nesnalaženje glede spolnosti, potom izgubljenost glede pronalaska odgovora na pitanje "tko sam ja", izgubljenost na području čuvstvenosti u navezanosti na roditelje i istodobno pobuni protiv njih, te na području vrednota neraspoloženje odgovora na smisao života“ (Miletić, 2009: 29). Nedavno spomenute promjene nerijetko uključuje i krize. „Većina adolescenata, na sreću, sve te identifikacijske, obiteljske i socijalne krize s uspjehom prevladava“ (Miletić, 2009: 28). Ali, postoje i oni mladi koji ne uspiju prevladati konflikte s kojima se susreću pa se upuštaju u aktivnosti koje im mogu ostaviti posljedice za cijeli život, poput narkomanije, maloljetničke delikvencije, neurotskih poremećaja i suicidalnosti (Miletić, 2009). Međutim, kod mladih mogu biti prisutni neki rizični čimbenici (nedostatak emocionalnih odnosa u obitelji, sukobljeni odnosi roditelj-adolescent, negativna okolina i sl.) koji ih mogu usmjeravati prema ranije spomenutim skupinama koje imaju negativan utjecaj na socijalno i moralno ponašanje same osobe (Bunescu, 1991, prema Țîmpău, 2015). Također, prisutne su i druge stranputice poput neumjerenih i nerealnih ambicija, narcisoidnog isticanja, nametanja i hvalisanja, upadnih i upitnih modnih i subkulturnih inačica u kulturama, pušenja, prevelike protekcije roditelja ("tatini sinovi"), prebrzih uspjeha (sve sada i odmah), uspjeha bez truda i odricanja, pretjerano prilagođavanje društvu (klike, bande i sl.) i dr. (Bezić, 2002).

Zapravo promatrajući mladost, dinamika razvoja je dosegla svoj vrhunac, pa se one mladenačke težnje počinju fiksirati: intelektualne u oblik pogleda na svijet, emocionalne u

³ Čitav odlomak se odnosi na referencu: (Berk, 2008)

ljubav i brak, društvene u izabrano zvanje, moralne u dovršavanje karaktera, a vjerske sumnje u vjeru ili nevjeru (Bezić, 2002).

2.3.1. Izgrađivanje osobnosti⁴

U kontekstu razvoja i izgrađivanja identiteta, ono uključuje između ostalih, nekoliko obilježja kao što su fizička, društvena i psihološka. *Fizički (somatski) identitet* karakterizira ljudsko genetsko nasljeđe koje formira naše tijelo, a uz njega se veže i spolni identitet. *Društveni identitet* obuhvaća skup obilježja koje pojedinca stavljaju u zajednicu u kojoj živi, kao što su ime i prezime, zanimanje, društveni status, dohodak, dob, državljanstvo i dr. Ono što će se u ovom poglavlju detaljnije obrađivati jest *psihološki identitet* koje se odnosi na *osobnost*. Pritom, osobnost se definira kao „skup psiholoških obilježja i oznaka ponašanja koje identificiraju neku osobu“ (Gambini, 2005: 338). Crte osobnosti očituju se kao otvorenost, prijateljstvo, savjesnost, emotivna postojanost, inteligencija, zanimanje, način govora, pisanja, hodanja itd. (Gambini i Ronco, 1999, prema Gambini, 2005).

Identitet kao takav ima još dva dodatna obilježja: *subjektivni* i *objektivni* vid identiteta. Onaj subjektivni identitet naziva se još *osobnim identitetom*, a okarakteriziran je kao način na koji osoba vidi samu sebe, opisuje i prosuđuje vlastita obilježja. Palmonari i Curgati (1988) naglašavaju kako se pojam osobnog identiteta ne može izjednačiti s poimanjem samog sebe. Temeljna razlika sastoji se u tome što je osobni identitet postojan u vremenu, dinamičan je i uvećava se, dok je poimanje samog sebe podložno dubinskoj promjeni zbog mehanizma rasta ili posebnih okolnosti s kojima se valja suočiti. „Tako osoba koja se obrati s neke druge religije ili odluči promijeniti spol pomoću kirurškog zahvata, preoblikuje vlastito poimanje samog sebe, iako se nastavlja osjećati istom osobom“ (Gambini, 2005: 339). Dakle, stjecanje identiteta zapravo jest izgradnja sebe tijekom vlastitog postojanja na način da naš osobni (subjektivni) identitet sve više odgovara našem objektivnom identitetu. (Gambini, 2005).

Uloga pedagoga i odgajatelja upravo je da mladoj osobi koja se susreće s brojnim osobnim erupcijama, posebice onim emotivnim u adolescenciji, pravilno i odgojno kanalizira (Bezić, 2002).

⁴ Čitavo poglavlje 2.2.1. *Izgrađivanje osobnosti* odnosi se na referencu: (Gambini, 2005)

2.4. Čovjekovo traganje za smislom života

Poticaj povezivanju odgoja i smisla života očituje se u nemirima adolescenata, budućih umirovljenika, velikoj stopi samoubojstava (posebice mladih), stanju tjeskobe i brojnim drugim pokazateljima koji upućuju upravo na „apsolutni manjak vjere u konkretno i istinsko značenje vlastitog postojanja, kao i na sumnju koja često prelazi u najdublje razočarenje“ (Fizzotti i Gismondi, 1991 prema Fizzotti, 2011: 352).

2.4.1. Traženje smisla u adolescenciji

Sve što postoji ima smisao, upućeno je na neki cilj i ostvarenje određenog smisla (Vukasović, 2003). Čovjek kako bi djelovao, stvarao, preobražavao svijet treba u svemu tome nalaziti određeni smisao, imajući pred sobom viziju i vrijednosti (Vukasović, 2003). Upravo bez tog smisla čovjeku je teško i nemoguće djelovati (Vukasović, 2003). Valja napomenuti kako je izgradnja i traženje identiteta usko povezana s drugim razvojnim zadatkom, a odnosi se na traženje smisla (Gambini, 2005). To traganje za smislom prisutno je u cijelom životu, a osobito je značajno u vremenu adolescencije. „Jedan od ključnih problema s kojima se susreće adolescencija je kako prevladati rascjepkanost i kako postići egzistencijalnu cjelovitost“ (Mandarić, 2009: 73). „Mnogi odrasli zaspali su u određenu krizu zbog koje su završili u stavu prešutnog mirenja sa sudbinom. I ustanove koje su obično odgovorne za prijedlog smisla i vrednota, izgubile su vjerodostojnost i utjecaj“ (Tonelli, 2005). Stoga je potrebno da se u odgoju razumije, razvija, podržava, potiče i pomaže mladenačko traganje za smislom. Adolescentsku dob karakteriziraju tri specifična razvojna zadatka povezana s traženjem smisla, a to su *određivanje i definiranje vlastitih životnih zadataka, definiranje vlastitog sustava vrijednosti i započinjanje životnog projekta* (Gambini, 2005). Adolescentima, kao posljedica subjektivizma i naglašene emocionalne dimenzije, glavno mjesto za ostvarenje traženja smisla jest iskustvo (Gambini, 2005). U formiranju identiteta i potrazi za smislom ključno mjesto ima slobodno vrijeme (Gambini, 2005) (više u poglavlju: 4.4.1. Kontekst slobodnog vremena). Ovdje treba naglasiti da „kao što postavljanje pitanja o smislu života za vrijeme sazrijevanja ne znači ništa zaista bolesno, tako ni sva duševna nevolja čovjeka koji traži sadržaj života, sva njegova duhovna borba za nj, nije ništa patološko“ (Frankl, 1993: 60).

Smisao postaje polazišno točka logoterapije koju postulira Viktor E. Frankl. Prema Franklu, traženje vrednota odnosno smisla jest prirođeno (Wirtz i Zöbeli, 1995 prema Štengl, 2005). Također, svaki čovjek ima po ljudskoj naravi dan instrumentarij tj. organ smisla, a to je

savjest (Štengl, 2005). Ona mu omogućuje nepogrešivo ukazivanje na one vrijednosti koje mu se u „svakom trenutku čovjekove specifične životne situacije nude i pozivaju ga na ostvarenje“ (Titze, 1988: 33 prema Štengl 2005: 26).

2.4.2. *Odgajanje za pitanje smisla*⁵

Kako bi čovjek išao ususret zahtjevima za promicanje izvornih susreta u pomaganju i služenju punom sazrijevanju istinskih motivacija postoji nekoliko uputa (Fizzotti, 2011):

1. *Osjećati se dijelom neke skupine* – na putu osobnog sazrijevanja važno je uputiti se na druge koji su također na putu, jer ih sve vodi istinska potraga za smislom. Odgajamo se tako prihvatiti različitosti, shvatiti granice, pomiriti se sa samim sobom (jer su možda nastale krive motivacije vlastitog izbora služenja) i pomiriti se s drugima (čiji odabiri mogu biti bijeg ili izgovor). Dakle, cilj je iz uske motivacije stupiti u onu motivaciju širokog obzora koja uključuje prihvaćanje drugog u njegovu siromaštvu i ograničenosti, ali iskazujući mu pomoć i prijateljstvo, toplinu i bliskost, bratstvo utjehu i solidarnost.

2. *Izaći iz anonimnosti* – podrazumijeva izgrađivanje snažnog identiteta, zahvaljujući kojem djelujemo oduševljeno i odgovorno, bez polovičnih rješenja i prikrivanja te maski na licu. Način na koji odgajamo sebe i druge da se izađe iz anonimnosti je upravo „biti kreativan u pothvatima, aktivno sudjelovati u radostima i bolima, znati nazvati imenom bilo koju osobu, bila ona bolesna, stara, obogaljena, druge boje kože ili nepismena!“ (Fizzotti, 2011: 357).

3. *Izabrati duhovnog vođu* – logoterapija upravo naglašava kako je čovjek upućen na druge, a upravo je odabir duhovnog vođe jedan važan oblik današnjeg odgojnog djelovanja. Važno je naglasiti kako duhovni vođa nije zamjena za osobne odluke, odgovornost i slobodu, kao ni ograničeni jamac mogućih neuspjeha. On korača uz pojedinca, predlažući mu odgovore, pomažući mu u poteškoćama i radujući se u radostima osobe uz promicanje zalaganja i strpljivo čekajući korak kad se usporava. Upravo je to dodatna dimenzija odgajateljske službe!

4. *Aktivno sudjelovanje* – pridonosi preoblikovanju svijeta tj. sudjelovanju u društvenom angažiranju koje podrazumijeva hrabre odabire (ponekad i borbe protiv struje), ali uz neprestano isticanje prava onih koji su obespravljani.

⁵Čitavo poglavlje (uključujući podijele) odnosi se na referencu: (Fizzotti, 2011)

Smjernice koje bi trebale biti vodilja i poticaj za ispravan daljnji hod koji odgovara na prijeku potrebu za odgojem su (Fizzotti, 2011):

- *Odgajati za kritički duh* – uz pomoć ponovnog definiranja pravila suživota i zauzimanja hrabrog stajališta u posebno delikatnim situacijama. Dakle, kritički duh prema današnjim suvremenim situacijama koji u mladima potiču privremeni stav prema životu, fatalizam, kolektivizam i fanatizam.
- *Čovjek je sposoban za slobodu* – čovjek postaje slobodan kad „malo-pomalo prihvaća da krene i slijedi put na kojemu središnje mjesto zauzimaju odgovornost i otkriće vrednota“ (Fizzoti, 2011: 358).
- *Određenje slobode* – sloboda nije samovolja u smislu da čovjek radi ono što se hoće, već podrazumijeva htjeti ono što se treba raditi, a to osluškuje pomoću: *sustavnog slušanja svoje savjesti, pozornog čitanja situacije u kojoj živi i hrabrog sučeljavanja s drugima*. Naravno, odgoj za slobodu jest i odgoj za odgovornost.
- Osvijetliti područja gdje se zapliće *svakodnevnica*: iskustvo rada i formacija, usvajanjem kompetencija, zatim iskustvo ljubavi, umjetnosti, glazbe i prirode s prostorima izvornosti i intimnog zadovoljstva s tim u vezi te iskustvo fizičke granice, neuklonjivosti i neizbježnosti završetka života.

2.5. Odgoj primjerom i odgoj osobnosti

„Mladi imaju potrebu jakih osobnosti i uzora s kojima bi se željeli identificirati u procesu svojega sazrijevanja na psihološkoj i duhovnoj razini. Mladi su otvoreni za velike ideale. Posebno im imponiraju jake osobnosti koje su spremne žrtvovati sebe za svoja uvjerenja i vrijednosti koje promiču“ (Nikić, 2008: 123). Za čovjeka koji ima osviještene potrebe i razvijenu osobnost najveću potrebu (za identifikaciju) predstavljaju drugi ljudi razvijenih osobnosti koji njegovu sposobnost podupiru i potiču, kao što on sam potiče i podupire osobnost ljudi koji ga okružuju (Polić, 2006). U tom kontekstu, na odraslima je da odgajaju i svojim primjerom svjedoče, jer su u razdoblju adolescencije koje je podložno promjenama, mladima potrebni odnosi i uzori za identifikaciju (Nacionalna središnjica Frame, 1997). „Nemoguće je dobro odgajati bez dobrog primjera“ (Corominas, 2012: 18). Najbolji primjer se daje odgajanicima (djeci, adolescentima, mladima, odraslima) upravo ako se i sami odgajatelji trude biti bolji (Corominas, 2012). Tada njihov život postaje primjerom, mjerilom i

uzorom kojim će odgajanci mjeriti svoj rast prema očovječenju (Bezić, 1990). Također, loš primjer odgajnika, kao i njegovo loše vladanje može imati i negativne posljedice na odgajnike, a to je sablazan (Bezić, 1990).

3. ODGOJ ZA VRIJEDNOSTI I MLADOST

„Vrijednost se nadaje kroz osobni angažman, kroz svakodnevnu zauzetost, kroz neumorni rad na sebi, na svome (samo)usavršavanju. Sve to uključuje i treba uključivati vrijednosno usmjereni odgoj. Ne odgoj kao prisila, jer je to vlastitost ideologije, nego odgoj kao slobodno upoznavanje i znatiželjno prepoznavanje onoga što je vrijedno, što izgrađuje, što usavršuje, što očovječuje, što doprinosi rastu i sazrijevanju cjelovite osobnosti.“ (Matulić, 2009: 394)

3.1. Definiranje vrijednosti

Definiranje vrijednosti nije lako, niti postoji univerzalna i jedinstvena definicija pojma vrijednosti (Rakić i Vukušić, 2010). Zanimljivo je kako je njemački sociolog R. Lautermann zabilježio oko 178 definicija vrijednosti (Exeler, 1986, prema Mandarić, 2009), čime se očituje složenost samog pojma. Međutim, potrebno je barem na neki način definirati vrijednosti. Dakle, „vrijednosti su organiziran skup općih uvjerenja, mišljenja i stavova o tome što je ispravno, dobro i poželjno“ (Jukić, 2013: 403). One su „trajni i vječni putokazi duha, pokretači čovjekova djelovanja (...)“ (Vukasović, 2013: 256).

Postoje različiti pristupi pri kategorizaciji vrijednosti. Vrijednosti se mogu svrstati pod dvije skupine tj. kategorije – *sve vrijednosti* i *moralne vrijednosti* (Rakić i Vukušić, 2010). *Sve vrijednosti* se kategoriziraju primjerice kao moralne, obrazovne, estetske, socijalne, političke, religijske, intelektualne, kulturne, ekonomske i dr. (Fyffe i sur., 2004; Hooper i sur. 2003, prema Rakić i Vukušić, 2010). Druga kategorija određuje da su sve vrijednosti zapravo *moralne vrijednosti* te da su moral i vrijednosti tijesno povezani i neodvojivi (Hooper i sur., 2003, prema Rakić i Vukušić, 2010).

Složenost, ali i cjelovitost vrijednosti može se uočiti u podijeli vrijednosti prema J. de Finance. Finance vrijednosti razvrstava u odnosu prema čovjeku koji je senzitivno-spiritualni subjekt (Finance, 1962, prema Jukić, 2013). Tako postoje *infrahumane vrijednosti* (pripadaju čovjeku kao senzitivnom biću: zdravlje, ugodnost i sl.), *inframoralne vrijednosti* (pripadaju

čovjeku kao čovjeku, ali se u njima ne očituje: ekonomske, eudajmonološke, noetičke, estetske, umjetničke, socijalne vrijednosti), *moralne vrijednosti* (tiču se čovjeka u njegovoj intimnoj sferi, jer apeliraju na njegovu slobodu prema kojoj čovjek bira te uključuju kategorije dobro i zlo te: istinitost, pravednost, poniznost, čestitost, odgovornost i sl.) i *religiozne vrijednosti* (odnos čovjeka prema počelu subjekta i najvišoj vrijednosti, a to je Bog) (Finance, 1962, prema Jukić, 2013).

3.2. Razvoj moralnosti

Moralnost i razvoj moralnosti može se sagledavati iz aspekta usvajanja društvenih normi (psihoanalitička teorija i teorija socijalnog učenja) i aspekta socijalnog razumijevanja (Piagetova teorija moralnog razvoja i Kolbergova teorija moralnog razvoja) (Berk, 2015). Na moralno rasuđivanju utječu brojni faktori poput ličnosti, odgojnih postupaka, školovanja, interakcije s vršnjacima, kulture, religije i sl. (Berk, 2015). Treba naglasiti kako svaka teorija ima svoje kritike, ali kada je riječ o moralnom razvoju čovjeka, najčešće se spominju i koriste Piagetova te Kohlbergova teorija (posebice). Upravo zato se u ovom odlomku donose osnovne postavke tih dviju teorija. U sklopu *Piagetove teorije o stupnjevima kognitivnog razvoja* moral se definirana kao poštovanje pravila, a moralnost se očituje u poštovanju pojedinca prema tim pravilima (Piaget, 1983, prema Mrnjauš, 2008). Prema *Piagetu* u razvoju moralnosti postoje dvije faze koje su fluidne te se mogu preklapati, a to su *heteronomna moralnost* (5-10 godina) i *autonomna moralnost* (oko 10 godina i stariji) (Berk, 2015).

- *Heteronomnu moralnost* karakteriziraju autoriteti drugih, strogo poštovanje autoriteta (Bog, roditelji, učitelji) (Berk, 2015). Postoje dva ograničenja kao posljedica djetetova razvoja u ovoj fazi moralnosti, a to su moć odraslih u inzistiranju na pokoravanju djece njihovim pravilima te kognitivna nezrelost djece da zamisle druge perspektive i da realno sagledaju mentalne fenomene koji uključuju i pravila, jer mala djeca smatraju da svi ljudi na isti način žive i gledaju pravila (Berk, 2015).
- *Autonomnu moralnost* (moralnost suradnje) karakteriziraju postepeno popuštanje kontrole odraslih, kognitivni razvoj i interakcija s vršnjacima. Djeca u ovoj fazi na pravila ne gledaju kao na nešto nepromjenjivo, već fleksibilno i podložno društvenom dogovoru kako bi se zadovoljila većina. Postupno se razvija reciprocitet (standard poštenja) prema drugima na način kako čine kod sebe (djeca vraćaju istom mjerom, što se kasnije razvija). Starija djeca i adolescenti poznaju idealni reciprocitet tj. da moralnost nije samo

uzvratanje nego uzajamno očekivanje ("Ne čini drugima što ne želiš da drugi učini tebi") (Berk, 2015).⁶

Cjelovitiju teoriju moralnog razvoja donosi Kohlberg koji se oslanja na onu Piagetovu, nastojeći je preciznije i detaljnije odrediti i nadopuniti. Prema *Kohlbergovoj teoriji moralnog razvoja* moralno se rasuđivanje razvija u tri faze tj. razine – *pretkonvencionalna*, *konvencionalna* i *postkonvencionalna*, a svaka od njih ima svoja dva stupnja razvoja, što je ukupno šest stupnjeva moralnog razvoja (Vlah, 2013). Kohlberg je svoje stupnjeve moralnosti definirao nepromjenjivima, cjelovitima i univerzalnima, a podrazumijeva i da svaki novi stadij započinje rasuđivanjem prethodnog stadija (Berk, 2015).

- *Pretkonvencionalna razina* – moral je vanjski kontroliran (autoriteti i pravila, ponašanja koja donose nagrade i kazne) (Berk, 2015). Obuhvaća dva stadija – *orijentacija prema poslušnosti i kažnjavanju* i *naivni instrumentalni hedonizam* (Vlah, 2013). Kontekstualizirajući stupnjeve moralnosti i razvoj, predkonvencionalna razina prisutna je kod djece do devete godine života, nekih malodobnika te mnogih malodobnih i odraslih prijestupnika (cf. Mrnjaus, 2008).
 - *1. stadij – orijentacija prema poslušnosti i kažnjavanju* – djeca u ovoj fazi teško razmatraju dva gledišta u moralnim dilemama, pa zanemaruju namjere ljudi, a umjesto toga su usmjereni na strah od autoriteta i izbjegavanje kazne kao moralno ponašanje (Berk, 2015). Dakle, moralnost je heteronomna, a pravila se poštuju jer u suprotnom slijedi kažnjavanje (Mrnjaus, 2008).
 - *2. stadij - naivni instrumentalni hedonizam (orijentacija prema instrumentalnoj svrsi)* – djeca shvaćaju da ljudi imaju različite perspektive u moralnim dilemama (viziju što je moralno), ali je njihovo razumijevanje konkretno jer je ispravno djelovanje plod vlastitog interesa, a moralnost je u reciprocitetu ("ja tebi kako ti meni") (Berk, 2015).
- *Konvencionalna razina* – pojedinci smatraju da je važno konformirati se u društvo i društvena pravila, ali ne iz vlastitih interesa, pa je potrebno održavati trenutni društveni sustav koji osigurava pozitivne ljudske odnose i društveni poredak (Berk, 2015). Obuhvaća dva stupnja: *orijentaciju na "biti dobar dječak - dobra djevojčica"* te *orijentaciju prema održavanju autoriteta i reda u društvu* (Vlah, 2013). Na konvencionalnoj razini najčešće se nalaze većinom malodobni, adolescenti, ali i neki odrasli (Mrnjaus, 2008).

⁶Cijeli odlomak odnosi se na referencu: (Berk, 2015)

- 3. stadij - *orijentacija na "biti dobar dječak-dobra djevojčica" (moral interpersonalne suradnje)* – želja za poštovanjem pravila kao promicanja društvenog sklada pojavljuju se u bliskim osobnim vezama (zadržavanje ljubavi, prijatelja, rodbine jer su dobre osobe) (Berk, 2015). Ovaj stadij uključuje promatranje odnosa između dvoje ljudi sa strane nepristranog vanjskog opažača, a pojavljuje se i idealni reciprocitet (Berk, 2015). Važno je biti dobar, iskazati se dobrim pred drugima, djelovati svjesno u skladu sa zajedničkim osjećajima i dogovorima koji su ispred onih individualnih (Mrnjaus, 2008).
- 4. stadij - *orijentaciju prema održavanju autoriteta i reda u društvu* – pojedinci uzimaju širu perspektivu koja proizlazi iz društvenih zakona, a moralni izbori nisu ovisni o bliskim vezama s drugima, već su jednaki i ravnopravni za sve (Berk, 2015). Poštovanje društvenih zakona stvara optimalno funkcioniranje sustava kako ne bi propao (Mrnjaus, 2008).
- *Postkonvencionalna razina* – pojedinci nadržavaju neupitno podržavanje društvenih zakona i pravila, a moral se definira na razini apstrakcije i vrijednosti koje se primjenjuju na sve situacije i društva (Berk, 2015). Sačinjavaju je dva stadija, a to su *orijentacija na prihvaćanje društvenih ugovora i individualnih prava* te *orijentacija prema univerzalnim etičkim načelima* (Vlah, 2013). Postkonvencionalnu fazu postiže manji broj odraslih, ali najčešće tek nakon 20. godine života (Mrnjaus, 2008).
 - 5. stadij - *orijentacija na prihvaćanje društvenih ugovora i individualnih prava (orijentacija prema društvenom ugovoru)*- pojedinci zakone i pravila percipiraju kao fleksibilne instrumente kojima se uređuje društvo, odnosno društveni poredak može podrazumijevati i mijenjanje zakona (Berk, 2015). Svaka osoba slijedi društveni ugovor ako on proizlazi iz njegovih osobnih individualnih uporišta i interes većine (Berk, 2015). Osobe postaju svjesne da postoji različit sustav vrijednosti, ali one univerzalne (ljubav i sloboda) trebaju se poštivati neovisno o mišljenju većine (Mrnjaus, 2008).
 - 6. stadij - *orijentacija prema univerzalnim etičkim načelima* – predstavlja najveći stupanj moralnosti, a podrazumijeva djelovanje koje je definirano i određeno samoizabranim načelima savjesti koja vrijede za sve ljude, bez obzira na društveni ugovor (Berk, 2015). „Razlog za pravedno postupanje je vjera u valjanost univerzalnih moralnih principa i osjećaj osobne dužnosti prema takvim principima“ (Mrnjaus, 2008: 34).

Prema Kolbergovoj teoriji, nakon adolescencije većina se osoba neće moralno razvijati, a na kraju većina ljudi ni ne dosegnu postkonvencionalnu razinu moralnog razvoja (Vlah, 2013).

U kontekstu razvoja morala i formiranja osobnosti spominje se J. Dewey. Prema Deweyju (1972) formiranje osobnosti u smislu moralnog usavršavanja ima tri faze: 1.) *samosvijest* (vlastita individualnost – pozitivne i negativne osobine), 2.) *kritički stav prema vlastitoj individualnosti* (kroz sustav moralnih vrijednosti adolescenta koje su usvojili moralnim razvojem) i 3.) *samoinformiranje, samoodređenje* (osoba će težiti da postane ono što njegova vlastita savjest nalaže) (Țîmpău, 2015).

3.3. Krize vrijednosti i utjecaj na mlade

Već se ranije u radu možemo susresti sa problematikom vrijednosti u suvremenom i globalizacijskom vremenu u kojem živi čovjek današnjice. Odgoj za vrijednosti tako postaje jedna veoma važna sastavnica u razvoju svakog pojedinca. Međutim, pojedinac i društvo često se trebaju suočiti sa izazovima koje pred njih stavlja isto društvo. „Čovjek kao razumno i vrijednosno biće ne smije dopustiti da njegovo potomstvo luta bez kompasa i da se opredjeljuje za stavove koji negiraju ljudske stečevine i vrijednosti“ (Vukasović, 2003: 92). Živimo u društvu znanja koje ukoliko ne počiva na društvu vrijednosti i ne razvija kompetencije i kvalitete koje će pridonijeti tome da se svijet učini boljim mjestom ide prema slijepoj ulici (Armstrong, 2008:69, prema Rakić i Vukušić, 2010: 773). U ovom dijelu će se upoznati s nekim izazovima suvremenog doba koji direktno utječu na pitanje i odgoj za vrijednosti, a sve će se ukomponirati u aspekt mladenaštva kao bitnog razvojnog stadija svakog pojedinca. „Naime, doba adolescencije smatra se ključnim za razvoj vrijednosti“ (Franc, Sučić i Šakić, 2011: 136). Proučavanjem mladih dobiva se uvid u postojeće društvene izazove, otkrivajući trendove koji anticipiraju vjerojatna buduća kretanja (Franc, Sučić i Šakić, 2011, prema Jukić, 2013). Govoreći o krizi vrijednosti, govori se i o krizi morala koja zapravo nije pojava suvremenog društva, jer se o krizi govorilo i ranije kada se pozivalo na povratak starim i izgubljenim vrijednostima (Rakić i Vukušić, prema Jurić, 2013). „Suvremeno informacijsko društvo ne doprinosi samo "društvu znanja" nego i problemima u odgojno-obrazovnom razvoju kao npr. ekspanziji vrijednosti orijentiranih na hedonistički ili dokoličarski koncept života“ (Babić i Dugandžić, 2015: 446). Filipović (1963.) tako primjećuje kako živimo u doba u kojemu su „oblici životne prakse ostvarivani ne samo mimo ideje humaniteta nego – na užas svijetu – protiv ideje humaniteta“ (Filipović, 1963, prema

Vukasović, 1989: 119). Ali, bez vrijednosti i vrijednosnih doživljavanja i kriterija čovjek bi izgubio temeljne ljudske odlike – sposobnost ljudskog vrjednovanja, osjećaj ljudskog dostojanstva, ideale i ljudskost (Vukasović, 2013). Mladi imaju svoje ideale, to često nisu oni stari već novi, drugačiji i prozaičniji; to su nove vrijednosti koje nažalost, često pod utjecajem pluralističkog društva, postaju relativizirane što utječe i na mladenačku moralnu dezorijentiranost (Bezić, 2002). Međutim, „jednostranim isticanjem i prenaplašavanjem materijalnih dobara, koristi, lagodnoga života i uživanja stvara se iluzija napretka i boljega svijeta, a u njemu je sve više zla“ (Vukasović, 2013: 257).

3.3.1. Prenaglašeni individualizam i subjektivizam

U društvu, a onda i kod mladih, može se uočiti prenaplašeni individualizam koji uključuje i širi tzv. "*kulturu narcisoidnosti*" koja čovjekovo samoispunjenje, usredotočenost samo na sebe, zadovoljstvo u sveukupnom smislu i njegovu potpunu dobrobit promatra kao najvišu životnu formu (Radić, 2011). Kod mladih se taj narcizam očituje u njihovoj sve većoj moralnoj permisivnosti i traženju prvenstveno vlastite sreće i sigurnosti, ali sa izbjegavanjem angažmana, obaveza i odgovornosti na dulji vremenski rok (Babić i Dugandžić, 2015). „Veličajući svoj ja zanemaruje se solidarni odnos prema drugima“ (Tunjić, 2012: 73). Zanimljivo je kako veliku ulogu u kulturi narcisoidnosti kod mladih zauzima permisivnost koja je vidljiva u odgojnom stilu roditelja, a upravo je utvrđeno da je sve veća mladenačka permisivnost povezana sa sve manjom roditeljskom zahtjevnosću (Babić i Dugandžić, 2015). Permisivni odgoj temelji se na moralnom relativizmu, a prosudba o procjeni dobrog ili lošeg prepuštena je pojedincu, pa „današnja djeca odgajana u indiferentnome i/ili permisivnome okruženju spremna su uzimati, a ne davati, a ono što imaju, ne znaju cijiniti“ (Miliša, Dević i Perić, 2015: 17). „Otudjen od samoga sebe i prepušten konzumerističkom društvu, koje uništava sve izvorne vrednote, ističući jedino sposobnost iskorištavanja i uživanja, čovjek zaboravlja na one koji ga okružuju i usredotočuje se jedino na samoga sebe“ (Fizzotti, 2011: 353). Naravno, uzroci prenaplašenog individualizma i subjektivizma kod mladih imaju mnogo dublje korijene koji nastaju kroz povijest i koji svakako imaju svoj specifični kontekst. Neki od njih su primjerice „trka u naoružanju, veliki postotak nezaposlenosti, socijalno raslojavanje, raspadanje mnogih obitelji, sve proširenija duhovna praznina i dezorijentacija s obzirom na pitanja o smislu života“ (Baričević, 1987, prema Babić i Dugandžić, 2015: 445). Individualizam i subjektivizam mogu se očitovati u stavu kako je pojedinac taj koji može sam odlučivati, kroititi određena pravila i sustav osobnih kriterija gdje opstoje samo neki univerzalni principi (poput: ne *ubij*), a sve drugo je podložno relativizmu (Mandarić, 2009).

Subjektivizam se očituje na tri načina: kao *etički relativizam*, *ne – planiranje* i zarobljenost u *prezentizam* (Mandarić, 2009).

Etički relativizam ide ukorak sa prenaplašenim subjektivizmom. Kada se promatra duhovnost mladih u kontekstu prenaplašenog subjektivizma „jasno je uočljiva određena probirljivost u prihvaćanju temeljnih vjerskih istina; istine se prihvaćaju na temelju vlastitog ukusa. Svatko se osjeća slobodnim da sudi o najvećim stvarnostima egzistencije: o ljubavi, životu, smrti, smislu života“ (Razum, 2015: 110).

Neplaniranje i prezentizam se očituju u današnjim mladima koji su sve usmjereniji „na sadašnjost, sve se više distanciraju od prošlosti i planiranja budućnosti“ (Mandarić, 2009:61). Današnji se mladi veoma teško odlučuju i biraju, posebice kada je riječ o životnim odlukama koje se postavljaju ispred svakog pojedinca (Del Core, 2011). Upravo je individualizam stavio pojedinca kao središte, a odluka jest isključivo na pojedincu, jer svatko sam kreira svoj osobni život i za to snosi posljedice, tj. postaje prepušten sam sebi jer se gube društveni oslonci i etička uporišta koja ga trebaju usmjeravati (Del Core, 2011). „Sve je teže planirati budućnost i dati joj određeni smisao, budući da "sutra" poprima negativan predznak. Za prijašnje je naraštaje sutra bio sinonim za "biti bolje", danas međutim "sutra" uključuje neizvjesnost i strah“ (Razum, 2015: 110). Upravo su strah od izbora, nezainteresiranost ili odbijanje neki su od doživljaja koji otežavaju izbor i odlučivanje (Del Core, 2011). Prezentizam se manifestira u reverzibilnosti izbora, fragmentarnosti identiteta, stanovanju u ne-mjestima, virtualnom iskustvu drugačijeg i nekim obilježjima religioznog iskustva (Mandarić, 2009). Ne-prostor očituje se u sve većoj virtualizaciji stvarnosti, usluga, odnosa itd. (Mandarić, 2009). Sve u svemu, individualizam i subjektivizam koje društvo razvija u današnjici veoma se širi i poprima različite oblike koji postaju svakodnevni izazov za mlade i odgajatelje.

3.3.2. *Pluralizam i relativizam*

Pluralizam je pojava s kojom se čovjek današnjice susreće na različitim mjestima. Pluralizam postaje pojam, gotovo sinonim današnjice kada se naglašava tolerancija, različitost, multikulturalnost, interkulturalnost i sl. Pluralizam vrijednosti nastaje u suvremenom društvu zbog interesne konfliktnosti i diferenciranih skupina i zajednica (Mušanović, 2001). Svakako da su različitost, poštivanje i razumijevanje različitosti izuzetno važne i bitne karakteristike odgoja te svakodnevnog života pojedinca i društva. Polić smatra da jedino pluralističko društvo omogućava produktivan i dugoročan suživot osoba kao osobitih, različitih i slobodnih ljudi (Polić, 2006). No, u kontekstu vrijednosti, pluralizam

poprima jedno dublje značenje, jer je riječ o „pluralizmu koji ima veliki utjecaj na mlade i bitno određuje njihovo usmjerenje. Nijedan pogled na svijet više nije općeprihvaćen; pojedinac može sve manje računati na unaprijed određene modele ponašanja i razmišljanja koji bi bili prihvaćeni od većine: prisiljen je birati“ (Razum, 2015: 109). Upravo je to biranje drugi problem s kojim se susreće mlada osoba, a s čime se više upoznaje u prethodnom dijelu o individualizmu i subjektivizmu. U takvom pluralizmu može se govoriti o nedostatku jedinstvenih ili univerzalnih obrazaca, što onda za sobom vuče i pojavu relativizma. Hoško (2015.) naglašava kako relativizam kao takav ne može biti okosnica, temelj i uporište nove Europe koja svoje temelje posjeduje u kršćanstvu i kršćanskom moralu (Reljac, 2015). Dakle, uočava se tanka granica između pluralizma, liberalizma, subjektivizma, relativizma. Gotovo da je pred čovjekom jedan *melting pot različitih "izama"* koje postaju dio suvremenog doba i tematike vrijednosti. „U pluralnom društvu s mnoštvom vrjednota nužan je odgoj za kriterije razlučivanja između vrjednota i nevrjednota, u protivnom pojedinac se prepušta trendovima i trenutnim društvenim tendencijama“ (Sveti zbor za klerike, 1972, prema Mandarić, 2009: 171). U tom multikulturalnom kontekstu postoje mnoge razlike u ponašanju ljudi, njihovim stavovima, sustavu vrijednosti, navikama i tradiciji, religiji, osobnom, obiteljskom, obrazovnom i poslovnom kontekstu, javnosti te komunikaciji (Josefová, 2016). S jedne strane takvo društvo postaje izvor sukoba, a s druge strane izvor i prilika za suradnju i dijalog (Josefová, 2016). Potrebno je pronaći adekvatne načine da se o svim mogućim različitostima i sukobima raspravlja i nikad ne odustane od međusobnog dijaloga (Josefová, 2016). Stoga, etičko obrazovanje treba podrazumijevati poštivanje tradicije, moralnih vrijednosti, filozofskih i vjerskih pitanja, a posebice treba biti usmjereno prema slobodi i odgovornosti, razumijevanju i toleranciji (Josefová, 2016).

3.3.3. Hedonizam, indiferentnost, liberalizam i pitanje slobode

Sociolozi ističu kako podmukla bolest od koje boluju mladi nije niti droga, niti sida, razne smrtne opasnosti, već indiferentnost, njihovo zatvaranje u sebe i vlastite zabave, zanemarujući potpuno druge (Mandarić, 2009). „Nezainteresiranost je nedostatak ljubavi, odsutnost religiozne znatiželje, neizricanje vlastitog stava i o pitanju Boga“ (Mandarić, 2009: 163).

Subjektivizam, individualizam i pluralizam veoma su povezani i sa pitanjem slobode. „Sloboda je središnja vrjednota zapadne kulture“ (Mandarić, 2009: 45). U ime te slobode u minulom je stoljeću počinjeno više zla i zločina nego u ukupnoj povijesti čovječanstva

(Vukasović, 2013). Koja je granica u slobodi suvremenog društva? U društvu gdje je pod pojmom pluraliteta sve dopušteno, jer je drugačije, a time poželjno. „Sloboda jednog čovjeka ograničena je slobodom drugih ljudi“ (Vukasović, 1989). U prostoru slobode mladi, posebice adolescenti, traže iskustvo prometejske slobode odnosno da sami odlučuju i usmjeravaju tijekom vlastita života (Mandarić, 2009). Tome u prilog idu i rezultati istraživanja *Studenti i vrijednosti* kada je riječ o odlučivanju o životnim ciljevima. Međutim, svaka sloboda traži odgovornost. „Onaj tko je odgovoran živi kao protagonist, ima jasan životni plan, model za samoostvarenje, orijentiran je prema budućnosti“ (Mandarić, 2009: 47).

3.3.4. Materijalizam, konzumerizam i tehnicizam

Naglasak na novcu, materijalnim stvarima, na *imati* i potrošački duh često se vežu uz materijalizam. Nije problem u tome što čovjek želi sebi nešto priuštiti, što želi zdraviji, kvalitetniji i bolji život, već što je naglasak upravo i samo na posjedovanju gdje konzumiranje postaje životnim stilom (Mandarić, 2009). Materijalizam se definira kao davanje važnosti „pripisanu vlasništvu i stjecanju materijalnih dobara s ciljem postizanja važnih životnih ciljeva ili željenih stanja“ (Richins, 2004: 308, prema Dević, Majetić i Krnić, 2015: 556).

Rezultati istraživanja sa hrvatskim srednjoškolcima pokazuju kako su ekstrinzični (materijalistički) životni ciljevi povezani s češćim doživljavanjem negativnih emocija te da oni nisu povezani sa zadovoljstvom životom i pozitivnim emocijama (Brdar i Anić, 2010, prema Dević, Majetić i Krnić, 2015). Također, pokazalo se kako su ekstrinzični ciljevi važniji onim ispitanicima koji su usmjereni prema ugodnu životu nego onima koji su usmjereni na angažiran i smislen život (Brdar i Anić, 2010, prema Dević, Majetić i Krnić, 2015). Nefat i Benazić (2014.) u svojem istraživanju otkrivaju da je analizirana hrvatska studentska populacija ispodprosječno materijalistički orijentirana te da nema statistički značajne razlike prema spolu (Nefat i Benazić, 2014, prema Dević, Majetić i Krnić, 2015). Ujedno, prema istraživanju Kaliterna Lipovčan, Prizmić-Larsen i Brkljačić (2015.) koje su istraživale odnos materijalizma, afektivnih stanja i dobrobiti situacija je slična, jer je i kod ostalih građana prisutna ispodprosječna materijalna orijentacija (Kaliterna Lipovčan, Prizmić-Larsen i Brkljačić, 2015, prema Dević, Majetić i Krnić, 2015).

Dević, Majetić i Krnić (2015.) u svojem istraživanju *Vrijednosne preferencije hrvatskih građana kao odrednice materijalizma*⁷ otkrivaju da hrvatski građani visoko vrednuju one

⁷ Odlomak o istraživanju „*Vrijednosne preferencije hrvatskih građana kao odrednice materijalizma*“ odnosi se na referencu: (Dević, Majetić i Krnić, 2015)

vrijednosti koje promiču prihvaćanje i održavanje običaja, tradicionalnu kulturu ili religiju kojoj pripadaju. Na visokom mjestu u hijerarhiji pozicionirane su one koje se odnose na pomaganje drugima i skrb za njihovu dobrobit, dok društvenom statusu i prestižu te kontroli i dominaciji hrvatski građani ne pridaju osobitu i veliku važnost. Pokazalo se da je orijentacija prema sebi (moć, dostignuće i hedonizam) bolji prediktor materijalizma od vrijednosti koje podrazumijevaju skrb o dobrobiti drugih i nadilaženje sebičnih interesa (univerzalizam, dobrohotnost) (Dević, Majetić i Krnić, 2015).

Informatizacija društva svakako je dovela i do informatizacije čitavog sustava koji uključuje i školu. Gotovo je nezamislivo biti u suvremenom društvu bez tehnologije koja je uvelike omogućila razvoj cjelokupnog društva i znanosti. S druge pak strane može se zapitati koliko informatizacija u kontekstu obrazovnog sadržaja poboljšava ili smanjuje znanje pojedinca (Tunjić, 2009). Kada je riječ o tehnologiji, neizostavno je spomenuti razvoj i ulogu znanosti i medija. Zanimljivo je da „javno mišljenje često doživljava znanstveni pothvat i tehnološki napredak kao prijetnju“ (Tunjić, 2009: 155), umjesto da slavi napredak kako je bilo karakteristično u prošlom stoljeću. Uočljivo je kako se promjene događaju veoma brzo i kako često prelaze granice nekih postavljenih vrijednosti što je često povezano i s krizom vrijednosti. Informatizacija društva je jednim dijelom vjerojatno doprinijela i razvoju njegove virtualizacije, koja se posebno očituje u ulozi društvenih mreža i medija. „Moćna medijska tehnologija s jedne je strane omogućila komunikaciju na daljinu, a s druge je strane oslabila komunikaciju s najbližima, s onima s kojima pojedinac dijeli vrijeme i prostor“ (Mandarić, 2009: 61). Zanimljiv je paradoks između sve veće potrebe za virtualnim komuniciranjem i sve manje stvarne komunikacije, kao i između sve veće potrebe za virtualnom socijalizacijom i sve većom socijalnom izoliranošću pojedinca, a mladi postaju robovi te virtualizacije (Miliša, 2007, prema Babić i Dugandžić, 2015). Dakle, pitanje metode je krivo postavljeno, jer je očito da način traganja za virtualnom socijalizacijom stvara sve veću stopu socijalne izoliranosti.

3.3.5. Sekularizacija

Epohu u kojoj se nalazi današnje društvo, između ostalog, karakterizira i sekularizacija koja se prema određenim autorima očituje upravo rastom vjerskoga indiferentizma i agnosticizma, vjerske ravnodušnosti i praktičnoga ateizma (Veljak, 2013). Sekularizacija se definira kao „proces preobrazbe društva kojim se njegova nekadašnja tijesna identifikacija s religioznim vrijednostima i ustanovama, posredstvom modernizacije i racionalizacije, nadomješta rastućim gubljenjem autoriteta religije u svim dimenzijama i aspektima društvenoga života i javne vlasti“ (Norris i Inglehart, 2004, prema Veljak, 2013: 240).

Međutim, sekularizacija nije nužno povezana sa opadanjem religioznosti, makar neki autori smatraju kako je upravo ona na Zapadu povezana sa dekristijanizacijom Europe i smanjivanjem razine religioznosti (Von Greyerz i Wendt, 2007, prema Veljak, 2013). „Sekulariziranom je čovjeku toliko stalo do njegove slobode i zrelosti da mu je teško shvatljivo kako se s time mogu pomiriti Bog i Božje djelovanje, a da to ne bude 'transcendentno tutorstvo'“ (Devčić, 2013: 44).

Proces sekularizacije determiniran je s procesima globalizacije i tranzicije, a posljedice se očituju u paradoksalnoj pojavi - rastu tendencija obnove tradicijske religioznosti i novih oblika religioznosti s jedne strane te tendencija širenja, produbljivanja i radikalizacije praktičnoga materijalizma i praktičnoga ateizma i agnosticizma s druge strane (Veljak, 2013). Pritom, agnosticizam označava općenito mišljenje prema kojem se negira mogućnost spoznaje objektivno postojećeg svijeta tj. spoznaje neosjetilnog i nepojavnog, posebice spoznaje Božje opstojnosti i ljudske duše (Vujić i sur., 2005). Pojam vjerski indiferentizam podrazumijeva praktičku dimenziju ravnodušnosti prema religioznosti (Veljak, 2013). „Religiozna indiferentnost je tihi fenomen, progresivno zamagljivanje svijesti, anestezija smisla Boga i otajstva, vjera svedena na estetski osjećaj“ (Mandarić, 2009: 165). Za širenje ateizma zaslužan je sustav, mentalitet i svijest koja mu omogućuje širenje (Matulić, 2009). Analizom socio-religijskih istraživanja može se uočiti mali broj onih koji se deklariraju kao nereligiozni, ali je pritom u porastu broj mladih koji vlastitim stavovima i ponašanjem pokazuju stav indiferentnosti prema Bogu i Crkvi (Mandarić, 2009).

3.3.6. Privremeni stav prema životu, fatalizam, kolektivizam fanatizam - četiri loma u današnjem čovjeku⁸ (Fizzotti, 2011)

Današnji se čovjek suočava sa četiri čimbenika koji uključuju osobni lom: *privremeni stav prema životu, fatalizam, kolektivizam i fanatizam*. *Privremeni stav prema životu* očituje se kada osoba živi iz dana u dan, bez unutarnje sposobnosti da prihvati i slijedi neki ideal ili ono što je zanima. Ono podrazumijeva življenje sa strahom da se ne dogode i ponove strahovi i situacije iz prošlosti koja je na osobu ostavila dubok trag. *Fatalizam* se odnosi na bijeg od vlastite odgovornosti, vjerujući da je sudbina ta koja svime upravlja i koja je unaprijed predodređena pa nema smisla nastojati izgrađivati svoj život na temelju izvornog ideala. *Kolektivizam* je masovnost koja postaje i jest sve manje osobna, a sve više razosobljavajuća. Predstavlja najoštroumniji oblik kojim se poništava čovjekova osobnost, osebnost i

⁸ Čitav se odlomak (3.3.6.) odnosi na referencu: (Fizzotti, 2011)

jedinstvenost. *Fanatizam* uključuje idolatriju u političkom, umjetničkom, kulturnom, sportskom ili religioznom području. Također, to je opasnost od manipulacije, a ostavlja mogućnost upadanja u konformizam ili totalitarizam (Fizzotti, 2011).

3.4. Poželjne vrijednosti

U društvenom okruženju kojeg karakterizira kriza vrijednosti (koja je predstavljena u prijašnjem poglavlju) nameće se pitanje o onim vrijednostima koje su ili bi trebale biti poželjne i oživotvorene u društvu. Te poželjne vrijednosti svakako predstavljaju odgovor, neprestanu težnju, poticaj te svojestvenu protutežu krizi vrijednosti. Nadalje, ovo potpoglavlje donosi skup poželjnih vrijednosti, univerzalnih vrijednosti kao i presjek istraživanja koja su proćavala mlade i njihove sustave vrijednosti. Time trebamo biti potaknuti da se mlade odgaja za poželjne vrijednosti i to upravo živeći te poželjne vrijednosti. U društvu krize vrijednosti svaka zdrava protuteža samo je novi poticaj na autentičnost ljudske osobe i univerzalnih vrijednosti.

3.4.1. Univerzalne vrijednosti

„Da bi jedno društvo bilo stabilno, etički razvijeno, poticajno i odgojno poželjno treba ponajprije poticati razvoj poželjnih vrijednosti.“ (Babić i Dugandžić, 2015: 444). Međutim, postavlja se pitanje o postojanju univerzalnih vrijednosti. Postoji li skup vrijednosti za koje možemo tvrditi da su jednake za sve ljude, kulture i čovječanstvo? Postoji li mjera za te vrijednosti? To su samo neka od pitanja s kojima se susreću svi oni koji promišljaju o vrijednostima. Ali, kada je riječ o definiranju univerzalnih vrijednosti, ne mogu se pronaći jedinstvena mišljenja i potpuna suglasja (Rakić i Vukušić, 2010). Kako bi se barem donekle usustavio skup univerzalnih vrijednosti koji vrijedi za sve ljude tj. potražio *globalni etički kod*, Rushworth M. Kidder kao predsjednik Instituta za globalnu etiku, intervjuirao je desetak muškaraca i žena koji se percipiraju kao osobe s razvijenom savjesti te dolaze iz različitih kulturnih miljea (Rakić i Vukušić, 2010). Rezultat intervjuiranja postuliran je kao osam zajedničkih vrijednosti koje mogu voditi „napaćeni svijet kroz nemirnu budućnost (Kidder, 1994: 8, prema Vukušić i Rakić, 2010: 782). Te vrijednosti su: *ljubav, istinitost, poštenje, sloboda, jedinstvo, tolerancija, odgovornost i poštovanje ljudi* (Vukušić i Rakić, 2010). Ljubav zauzima prvo mjesto, što se može poistovjetiti i sa temeljem kršćanske etike. Također, s time se slaže i etičar Richard Care koji tvrdi da je „jezik mira jezik moralnosti i ljubavi te da je moralnost zapravo ljubav, jer bit je moralnosti davati interesima drugih jednaku težinu kao

vlastitima“ (Zecha, 2007: 59, prema Rakić i Vukušić, 2010: 782). Pronalazi se tako ispreplitanje vrijednosti, vrijednosnog sustava i odgoja za vrijednosti s moralom i moralnim odgojem.

„Moralne vrijednosti smatramo najvišim naravnim vrijednostima“ (Jukić, 2013: 405). U tom smislu moralne vrijednosti su dobrota, čistoća, istinoljubivost, pravednost, čestitost, poniznost koje čovjeka čine ljudskim bićem i nisu određene isključivo biološkim ili društvenim pretpostavkama (Jukić, 2013). Preduvjet za razvijanje moralnih vrijednosti je sloboda, koja uz sebe veže i odgovornost, a osnova moralnih vrijednosti, prema Von Hildebrandu, je *poštovanje* (Von Hildebrand i Von Hildebrand, 1964, prema Jukić, 2013). Miljković i Rijavec (2007) naglašavaju kako vrijednosti mogu biti svrstane u šest skupina temeljnih vrлина poput mudrosti, hrabrosti, humanosti, pravednosti, umjerenosti i transcendentnosti (Relja, 2010). U skladu s time, odgoj treba biti usmjeren *mudrosti* (radoznalost, želja za učenjem, otvorenost novim idejama, kreativnost, kritičko mišljenje i sl.), *hrabrosti* (marljivost, upornost, iskrenost, entuzijazam, samopouzdanje, integritet osobe, izražavanje vlastitih moralnih vrijednosti i uvjerenja, donošenje odluka i sl.), *humanosti* (velikodušnost, ljubav, socijalna i emocionalna inteligencija, poticanje i pomaganje, prikupljanje pomoći za potrebite, toplina, razgovor, rješavanje problema i sl.), *pravednosti* (socijalna odgovornost, poštenje, moralnost, vođenje i sl.), *umjerenosti* (samokontrola, razboritost, skromnost, opraštanje, disciplina i sl.) te odgoj usmjeren *transcendentnosti* (zahvalnost, nada, optimizam, razigranost, humor, ljepota, izvrsnost, duhovnost, radost i sl.) (Relja, 2010).

Prilikom analiziranja vrijednosti dolazi se do zaključka kako je glavni kriterij odabira univerzalnih vrijednosti ljudska priroda koja je univerzalna i jednaka za sve ljude (Zecha, 2007, prema Rakić i Vukušić, 2010). Upravo je jedna od pretpostavki da je *dobrota i težnja dobru* univerzalna i ujedno jamstvo za opstanak čovječanstva (Rakić i Vukušić, 2010).

„Djeca počinju učiti socijalne vrijednosti vrlo rano. U prve dvije godine života upijaju moralni osjećaj o tome što je dobro, a što loše unutar kulture u kojoj žive“ (Fyffe i sur., 2004, prema Rakić i Vukušić, 2010). U doba kasne adolescencije, mladi čovjek osjeća osobitu potrebu za izgrađivanjem integriranog sustava vrijednosti tako da sučeljavaju značenja koja osobno sami zamjećuju s onima koje predlaže društvo kojemu pripadaju (Črpić, Mandarić i Zrinščak, 2005, prema Crnić, 2011). Sve u svemu, svaki pojedinac tijekom svoga života izabire određene vrijednosti s obzirom na kontekst u kojem se nalazi, vlastite ciljeve i promišljanja o sebi i svijetu (Hoblaj, 2007, prema Rakić i Vukušić, 2010).

3.4.2. Stavovi mladih o (poželjnim) vrijednostima – rezultati istraživanja

U Hrvatskoj postoje istraživanja o vrijednostima i nisu rijetka, a dijele se u tri skupine: pretežito sociološka istraživanja (usmjerena na društvene vrijednosne sustave), istraživanja radnih vrijednosti te istraživanja usmjerena na proučavanje vrijednosti i vrijednosnih orijentacija mladih (Dević, Majetić i Krnić, 2015).

Kada je riječ o vrijednosnom sustavu mladih mogu se predstaviti neka istraživanja koja upućuju na one vrijednosti koje mladi percipiraju kao potrebne i važne. Empirijska istraživanja koja se time bave najčešće nude hijerarhijsko slaganje vrijednosti od strane mladih na području javnog i privatnog života (Mandarić, 2009). Istraživanja su pokazala da na ljestvici vrijednosti i dalje obitelj, ljubav i prijateljstvo imaju stabilno mjesto, a i zdravlje je na vrlo visokom mjestu (Ziebert, Kay, Monari i Sciolla, 2006, prema Mandarić, 2009). Također, identični su rezultati prisutni i kod mladih u Hrvatskoj prema istraživanju: *Religiozni identitet zagrebačkih adolescenata* (Mandarić, 2009).

Istraživanje o *vrijednostima hrvatskih srednjoškolaca*⁹ koje je proveo Institut društvenih znanosti Ivo Pilar 1998. i 2006. u obje godine utvrđuje kako hrvatski srednjoškolci u prosjeku najvažnijom smatraju *zdravlje*, zatim *prijateljstvo* i *ženidbu (udaju) i imanje djece*. Na srednjem mjestu vrijednosti svrstani su *uspjeh u karijeri* i *stalan posao*, a najmanje važni su im *novac* i *razonoda*. U obje godine također je utvrđeno da mladi relativno najveću važnost pridaju vrijednostima poput: *voljeti nekoga i biti voljen* te *živjeti skladno u krugu svoje obitelji i prijatelja*. Što se tiče vrijednosti kojima su srednjoškolci pridodali relativno najmanju važnost su: *imati moć i mogućnost utjecaja na druge ljude* te *živjeti u skladu svoje vjere*. Također, oba istraživanja su pokazala da je među hrvatskim srednjoškolcima relativno najzastupljenija *samoaktualizacijska vrijednosna orijentacija* (vrijednosti: *voljeti nekoga i biti voljen*, ostvariti bliske i prijateljske odnose s drugim ljudima, biti samostalan i neovisan u svojim odlukama u životu, raditi ono što voliš i što ti omogućuje da stvaraš nešto novo, raditi nešto gdje ćeš ostvariti svoje sposobnosti i interese), zatim *konvencionalna* (vrijednosti: *živjeti skladno u krugu svoje obitelji i prijatelja*, *živjeti u skladu s učenjem svoje vjere*, biti pošten i živjeti u skladu sa svojim moralnim načelima, imati dobru naobrazbu i stjecati nova znanja, učiniti nešto za druge ljude, pomoći onima koji imaju problema, postići nešto po čemu ćeš dati vrijedan doprinos društvu), a relativno najmanje *utilitarno-hedonistička orijentacija* (vrijednosti: *dobro zarađivati i imati visoki životni standard*; *živjeti stabilno, udobno, bez*

⁹ Odlomak o istraživanju o *vrijednostima hrvatskih srednjoškolaca*⁹ koje je proveo Institut društvenih znanosti Ivo Pilar 1998. i 2006. odnosi se na referencu: (Franc, Sučić i Šakić, 2011).

većih trzavica, doživjeti mnoga uzbuđenja, razonoditi se i zabavljati po volji, imati lagodan život i nenaporan posao, biti ugledan i uvažen u društvu, imati moć i mogućnost utjecaja na druge ljude). Valja napomenuti kako su bez obzira na konačnu hijerarhiju vrijednosnih orijentacija sve tri u prosjeku procijenjene važnima.

Istraživanje *Studenti i vrijednosti*¹⁰ koje je provela prof. dr. sc. Kornelija Mrnjaus među studentima Sveučilišta u Rijeci i Sveučilišta Alpe-Adria u Klagenfurtu uključivalo je 1614 ispitanika. Osnovni cilj istraživanja bio je istražiti stavove studenata tih dvaju sveučilišta o osnovnim vrijednostima modernog demokratskog društva te ispitati njihove razlike i sličnosti u stavovima. „Analiza rezultata istraživanja pokazala je da su hrvatski studenti skloniji "tradicionalnim vrijednostima" (vjera, posao, obitelj, obrazovanje) dok su austrijski studenti skloniji "javnim vrijednostima" (mediji, politika)“ (Mrnjaus, 2008: 108). Kada je riječ o osobinama ličnosti važnima za život u civilnom društvu, hrvatski studenti najveću važnost pridaju toleranciji i poštovanju drugih ljudi, dok austrijski samostalnosti, nakon čega obje populacije ključno mjesto pridaju osjećaju odgovornosti. Zatim slijede odlučnost, ustrajnost i marljivost, a na zadnjem mjestu hrvatskim studentima je štedljivost, a austrijskim poslušnost. Na popisu "nepoželjnih susjeda" oni najnepoželjniji su ovisnici o drogama i teški alkoholičari, prema stavovima studenata. Kada je riječ o odlučivanju o životnim ciljevima, ispitanici obaju skupina pokazuju veliko slaganje s izjavama da u potpunosti samostalno odlučuju o njima, a pri tome im je važno da budu svoji, a ne da slijede druge. Pritom, austrijski studenti izražavaju veću samostalnost u odnosu na hrvatske kojima je važnije roditelje učiniti ponosnima te ispuniti očekivanja prijatelja. Ispitani studenti su se najviše identificirali kao osobe kojima je važno brinuti se i pomagati bližnjima, na drugom mjestu je kreativnost, a na trećem ekološka svijest. „Tradicija, njezino poštovanje te život prema običajima koje je propisala crkva ili obitelj rangirani su poprilično nisko (...)“ (Mrnjaus, 2008: 109). Na ljestvici vrijednosti, tradicija se nalazi ispred materijalizma (novac i skupe stvari), a nešto veću važnost tradiciji pokazuju hrvatski studenti. Također, austrijski studenti su skloniji hedonizmu (pustolovina, rizik, uzbudljiv život, bogatstvo, novac, zabava, uspjeh) od hrvatskih studenata koji su skloniji tradicionalizmu (sigurnost, pristojnost, tradicija, običaji, crkva, obitelj) i altruizmu (ekološka osviještenost, briga za prirodu, briga za druge, briga za bližnje, kreativnost). Također, hrvatski studenti su skloniji povjerenju u druge (ljude druge vjere i nacionalnosti, ljude koje se prvi put susreće) u odnosu na austrijske studente. Kada je riječ o institucijama, ispitanici imaju najviše povjerenja u dobrotorne i humanitarne organizacije te organizacije za zaštitu okoliša, a

¹⁰ Odlomak o istraživanju „Studenti i vrijednosti“ odnosi se na referencu: (Mrnjaus, 2008)

najmanje povjerenja imaju prema političkim strankama. Prema Crkvi kao instituciji hrvatski studenti imaju nešto veće povjerenje, ali je ono na granici između povjerenja i nepovjerenja. Povjerenje u Europsku Uniju, također je nisko. Austrijski studenti imaju veće povjerenje u politički sustav, dok hrvatski u medije, crkvu i vojsku. Kada je riječ o problematici države u kojoj žive, obje populacije slažu se da je to siromaštvo (ljudi koji žive u siromaštvu). Hrvatski studenti najčešće navode i problematiku kriminala, neodgovarajućeg obrazovanja, mita i korupcije, nezaposlenosti, lošeg pravosuđa, krize vrijednosti u društvu, nacionalnu i vjersku netoleranciju, potrošački mentalitet, politiku, sabor, vladu i droge. Po pitanju razmišljanja o smislu života, obje populacije o tome razmišljaju često, a približno jednak postotak tvrdi kako razmišlja ponekad. Hrvatski studenti skloniji su smatranju sebe religioznima i isticanju važnosti Boga u svom životu, za razliku od austrijskih. Što se tiče stavova vezanih za religioznost i Crkvu, hrvatski studenti pokazuju visok stupanj neslaganja sa izjavom da bi bilo bolje za Hrvatsku kada bi javne poslove vodilo više ljudi koji imaju jaka vjerska uvjerenja, sa čime se slažu i austrijski studenti. Također, hrvatski su studenti skloniji slaganju sa tvrdnjom da političari koji ne vjeruju u Boga nisu podobni za javnu službu, kao i sa tvrdnjom da bi za Hrvatsku ili Austriju bilo bolje da javne poslove vode osobe s jakim vjerskim uvjerenjima od Austrijskih studenata. Ujedno, austrijski studenti, za razliku od hrvatskih, više smatraju da vjerski vođe ne bi smjeli utjecati na odluke vlade. Po pitanju uloge Crkve u davanju adekvatnih odgovora na moralne probleme, potrebe pojedinca, probleme obiteljskog života i duhovne potrebe ljudi hrvatski su studenti skloniji, nego oni austrijski. Kada je riječ o nacionalnom identitetu, austrijski su studenti nešto ponosniji na njega u odnosu na hrvatske studente. Hrvatski studenti vide sebe kao dio vlastite lokalne zajednice, dok austrijski kao dio Europe. Sumirano, hrvatskim i austrijskim studentima su važne iste vrijednosti, a na razlike se nailazi kada se govori o važnosti koju pridaju tim vrijednostima, no one su često minimalne (Mrnjauš, 2008).

Prema istraživanju *Perceptions and attitudes of young people in Croatia toward changing reality*¹¹ (Percepcije i stavovi mladih Hrvatske prema stvarnosti koja se mijenja) kojeg su 2012. proveli Institut za društvena istraživanja i Zaklada Friedrich Ebert donose se između ostalog i rezultati stavova mladih (N=1500) po pitanju socijalnog povjerenja i vrijednosti (Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013). Kada je riječ o socijalnom povjerenju, najveći stupanj povjerenja mladi pridaju članovima obitelji, zatim prijateljima, pa rođacima. Četvrtina mladih iskazuje visoko povjerenje prema kolegama, petina prema susjedima, dok je

¹¹Odlomak o istraživanju „*Perceptions and attitudes of young people in Croatia toward changing reality*“ odnosi se na referencu: (Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013).

između 15-17% prema osobama druge vjeroispovijesti i drugog političkog uvjerenja te vjerskim vođama. Promatrajući uključenost mladih u volontiranje, pokazano je kako volonterstvo nije rašireno među mladima. Kod onih mladih koji imaju volontersko iskustvo, ono je neformalnog tipa dobrovoljnog rada usmjerenog prema osobama kojima je potrebna neka vrsta pomoći. U takvom usmjerenju očituje se vrijednost altruizma. Kada je riječ o vrijednostima u užem smislu, rezultati pokazuju kako „najcjenjenije vrijednosti među mladima predstavljaju kombinaciju odnosa drugih prema pojedincu samom (dostojanstvo) i odnosa pojedinca prema drugima (tolerantnost i korektnost)“ (Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013: 95). Također, vrijednost osobnog dostojanstva istaknuta je od strane dvije trećine ispitanika. Mladi su ujedno pokazali popriličnu spremnost da se (iz)bore za ono što smatraju važnim, a nakon borbenosti vrijednosti su tolerancija, korektnost i altruizam. U istraživanju tolerancija se dodatno ispitala kao prihvaćanje različitih socijalnih skupina kao potencijalnih susjeda. Prema tome, studenti, obitelji iz BIH, obitelji iz SAD-a, obitelji iz Zapadne Europe i umirovljenici dobro su prihvaćeni kao potencijalni susjedi. Manje od polovice ispitanika za susjede želi obitelj iz Istočne Europe, obitelj iz Kine, obitelji iz balkanskih zemalja, dok četvrtina ispitanika kao potencijalne susjede prihvaća homoseksualne obitelji i romske obitelji. Sličan je obrazac rezultata pri prihvaćanju pojedinih etničkih grupa, tj. nizak stupanj prihvaćanja prema Romima, Albancima i Srbima. Kada je riječ o religioznosti mladih mladi većinom vjeruju u sve četiri kršćanske istine: postoji Bog (80%), Bog je stvorio svijet, postoje raj i pakao (dvije petine) i Bog je izvor moralnih propisa i dužnosti (45%). Najveći broj ispitanika (90,4%) se izjašnjavaju kao katolici. Većina mladih slavi vjerske blagdane, više od trećine ispitanika moli, četvrtina ide u crkvu na misu, a svaki šesti ispitanik odlazi na ispovijed te svaki deseti na hodočašća.

3.5. Odgoj i obrazovanje za vrijednosti

Nakon definiranja vrijednosti, upoznavanja sa krizom vrijednosti i izazovima za mlade te definiranjem poželjnih vrijednosti potrebno je sve staviti u uži pedagoški kontekst, a to je odgajanje i obrazovanje za vrijednosti. Međutim, slična je situacija i u društvu gdje se odgoj i obrazovanje za vrijednosti sve više naglašava zbog pritiska društvene krize, koja je prvenstveno moralna i uzrok svih drugih kriza (Jukić, 2013). Pritom, „odgojna je kriza mnogo složenija, ali manje transparentna od obrazovne“ (Jukić, 2013: 407). Dodatan naglasak upravo je i na činjenici da u procesu idejnog usmjeravanja mladih i izgrađivanja sklopa vrijednosti

odgoj ima ogromnu ulogu (Jukić, 2013). Odgoj je vrijednosna kategorija, a kod djece, mladeži i odgajnika se osim potrebnih znanja i razvoja sposobnosti treba razvijati i usavršavati njihov smisao za vrijednosti, vrijednosno doživljavanje i njihovo usvajanje (Babić i Dugandžić, 2015). Djeca, mladež i odgajnici odgajaju se na način da stječu potrebna znanja i razvijaju sposobnosti, ali i usavršavanjem njihovog smisla za vrijednosti i doživljavanje vrijednosti i obogaćivanjem novim vrijednostima (Vukasović, 2003). „Odgojna praksa motivirana i zasnovana na univerzalnim humanim vrijednostima, usmjerena na mijenjanje onog što jest, njezin rezultat su личности vođene humanim ciljevima, usmjerenim na izmjenu globalnih materijalnih uvjeta ali i na stvaranje humanih društvenih odnosa dostojnijih čovjeka“ (Rafajac, 1991: 99). Odgoj za vrijednosti i formiranje vrijednosnih orijentacija odvija se na više razina u isto vrijeme, a to su obitelj i društvene institucije (Rafajac, 1991). Djeca i mladi se u svojim razmišljanjima više orijentiraju pravednom, poštenom i iskrenom svijetu nego odrasli, jer oduševljeno prihvaćaju nove ideje i vrijednosti, ali istodobno su i oduševljeni potrošači (Jukić, 2013).

3.5.1. Višeznačnost termina "odgoj i obrazovanje za vrijednosti"

Prije svega, povijesno gledano i u kontekstu razvoja odgoja i obrazovanja za vrijednosti, može se govoriti o nekoliko stadija. Prvi označava prijelaz u 20. stoljeće kada se otvoreno naglašava odgoj karaktera; drugi nastaje u prvim desetljećima 20. stoljeća u kojem prevladava odgoj za građanstvo; treći stadij nastaje krajem 20. stoljeća, a obilježen je Kohlbergovom teorijom moralnog razvoja (Rakić i Vukušić, 2010).

Zapravo, odgoj i obrazovanje za vrijednosti može se sažeti u dva pristupa - izravni i neizravni (više u dijelu: 3.5.2. *Izravni i neizravni pristup*), a birajući optimalan pristup i metodu govori se o kombinaciji tih dvaju pristupa (više u dijelu: 3.5.3. *Kako odgajati i obrazovati za vrijednosti – spajanje pristupa*) (Rakić i Vukušić, 2010).

Kao što pojam vrijednosti nije jednoznačan, tako se i odgoj i obrazovanje za vrijednosti ne mogu jednoznačno definirati. „Odgoj za vrijednosti (values education) koristi se kao neutralno skupno ime koje prije svega stoji za *moralni odgoj* (moral education) i *građanski odgoj* (civic education), ali uključuje i *religiozni, politički, socijalni i gospodarski odgoj, odgoj o nazoru o svijetu i odgoj o pravima*“ (Mrnjauš, 2008: 29). Govoreći o odgoju i obrazovanju za vrijednosti, istodobno se govori o moralnom razvoju, moralnom obrazovanju, odgoju karaktera, učenju vrlina, socijalnom razvoju, kritičkom razmišljanju, kritičkoj pedagogiji i sl. (Hooper i sur., 2003; Vegelters, 2000, prema Rakić i Vukušić, 2010).

3.5.2. *Izravni i neizravni pristup*¹²

Već se ranije spominje sažimanje odgoja i obrazovanja za vrijednosti u dva pristupa – *izravni (preskriptivni)* i *neizravni (deskriptivni)* (Irwin, 1988; Fyffe i sur., 2004; Hooper i sur., 2003, prema Rakić i Vukušić, 2010). Pritom, izravni karakterizira odgoj karaktera, dok neizravni karakterizira kritičko i kreativno razmišljanje, rješavanje problema i zaključivanje.

Izravni (preskriptivni, odgoj karaktera) naglašava važnost škole u poučavanju za vrijednosti, a osnovna metoda je izravno poučavanje univerzalnih vrijednosti uz pomoć donesenih propisanih moralnih vrlina. Naglasak nije na analizi vrijednosti, već na ohrabrivanju učenika da se ponašaju u skladu s tim vrijednostima (Hooper i sur., 2003, prema Rakić i Vukušić, 2010). U tom kontekstu, karakter označava „nečiju sklonost da djeluje u skladu s onim što se smatra moralno ispravnim“ (Nucci, 1997, prema Rakić i Vukušić, 2010: 776). Danas je odgoj karaktera rascjepkan na različite specijalizirane programe, kao što su trening socijalnih vještina, upravljanje sukobom, izgradnja samopoštovanja, obrazovanje o drogama i dr. (Lapsley i Naravez, 2006, prema Rakić i Vukušić, 2010). Zato je jedna od kritika ovog pristupa njegovo preširoko shvaćanje, a uz to nedostatak razvijanja kritičkog mišljenja naspram vrijednosti, kao i koncept univerzalnih vrijednosti i sl.

Neizravni (deskriptivni, kognitivno-razvojni pristup) uzima kao najbolji način poučavanja vrijednosti poticanje i razvoj razmišljanja kod učenika te učenikova samostalna izgradnja sustava vrijednosti (Hooper i sur. 2003, prema Rakić i Vukušić, 2010). Osnovna pozadina čitavog pristupa nalazi se u Kohlbergovoj teoriji moralnog razmišljanja te Piagetovoj teoriji o stupnjevima kognitivnog razvoja. Za ovaj pristup ne postoje univerzalne vrijednosti, već je on unutarnji i relativan, ovisan o osobi i društvenom kontekstu (Hooper i sur., 2003, prema Rakić i Vukušić, 2010). Stoga, jedna od metoda je diskusija pomoću koje učenici razjašnjavaju vlastite vrijednosti i uče se kritičkom razmišljanju. Kritičko razmišljanje i razvoj istog zauzima osobito važno mjesto u neizravnom pristupu. Razvojem vještina kritičkog mišljenja osobe analiziraju vlastita ponašanja i ponašanja drugih te posljedice tih ponašanja. Kritika ovog pristupa najčešće je usmjerena na prenaplašavanje kognitivne dimenzije dječjeg razvoja i zanemarivanje emocionalne i ponašajne dimenzije. Druga kritika usmjerena je na postojanje relativizma vrijednosti, kao i nedovoljno uključivanje moralnog odgoja (Sanger i Osguthorpe, 2005 i Lickon, 1993, prema Rakić i Vukušić, 2010).

¹² Čitav odlomak 3.5.2. *Izravni i neizravni pristup* odnosi se na referencu: (Rakić i Vukušić, 2010).

3.5.3. *Kako odgajati i obrazovati za vrijednosti – spajanje pristupa*

Pitanje vrijednosti odnosi se na njihovo determiniranje i određivanje pravih vrijednosti, s druge strane nameće se i pitanje metode koja se veže s motivacijom odnosno propitivanjem kako motivirati ljude da prepoznaju vrijednosti (Carter, 2001, prema Jukić, 2013). Uočava se oprečnost različitih pristupa, kao što su onaj izravni i neizravni, a u skladu s time postavlja i pitanje o stvaranju jednog jedinstvenog modela. Dakle, Veugelers (2010.) smatra kako iz izravnog i neizravnog pristupa treba uzeti ono najbolje kako bi se stvorio jedan jedinstveni i holistički pristup (Rakić i Vukušić, 2010). Tako *vještine razmišljanja* (indirektni pristup) i naglasak na *univerzalnim vrijednostima* (direktni pristup) trebaju omogućiti da djeca i mladi budu poučavani određenim grupama vrijednosti, a sve praćeno kritičkim razmišljanjem, propitivanjem i diskusijom (Rakić i Vukušić, 2010).

Ono što često dolazi uz odgoj i razmišljanja o odgoju jest pitanje manipulacije. Odgovor na kontekst manipulacije i odgoja za vrijednosti daje Merry (2005.) koji kaže da „moralni trening koji je u skladu s djetetovim uzrastom ne guši djetetovu samostalnost u razmišljanju“ (Rakić i Vukušić, 2010: 779). Dijete će stvoriti navike koje se u kasnijoj dobi mogu mijenjati, posebice u situacijama kada će se one testirati u praksi (Rakić i Vukušić, 2010). Dakle, ukoliko se iz različitih pristupa odgoju i obrazovanju za vrijednosti uzme ono najbolje, može se stvoriti model koji naglašava samostalnost osobe, univerzalne vrijednosti i moral te kritičko razmišljanje.

Dakle, sa izazovima globalnog suvremenog društva treba se suočiti i odgoj koji svoje zahtjeve treba učiniti poticajnim, privlačnim pomoću projekata koji olakšavaju usvajanje vrijednosti poput poštivanja, postojanosti, jednostavnosti, dubokog razmišljanja, odgovornosti i sl. (Pujol Humet, 2007).

3.5.4. *Kako odgajati i obrazovati za vrijednosti – uloga škole*

Veliku i važnu ulogu u odgoju i obrazovanju za vrijednosti definitivno ima *škola*. „Institucijama obrazovanja ako se još nisu prometnule u puki mijeh za pumpanje uspona, sačuvana je još jedna vrsta posebnog mjesta u tome da zrače nečim poput sugestije vrijednosti u sebi“ (Gehlen, 2004: 168). Škola i institucionalizirani odgojno-obrazovni sustav predstavljaju najsigurniji put djelovanja prema odgoju za vrijednosti (Jukić, 2013). Međutim, odgoj je proces, a ne kruto poučavanje. Proces odgoja i obrazovanja za vrijednosti mnogo je važniji od skupa poučavanja o univerzalnim vrijednostima (Smith, 2000, prema Rakić i Vukušić, 2010). Stoga, upravo je škola pozvana pronaći odgovarajuće načine na koje će kod

djece i mladih razvijati i poticati vrijednosti. Preduvjet moralnog odgoja u školi je odnos između učenika i učitelja te učenika i stručnog suradnika (Relja, 2010). Taj odnos podrazumijeva kvalitetu, dijalog, poštivanje, odgovornost, strpljivost, pravednost, pomoć, zastupanje interesa učenika i sl. (Bašić, 1995; Ivančić, 2003 prema Relja, 2010). U mnoštvu obrazovnog sadržaja, vrijednosti su svakako onaj sadržaj koji školi vraća odgojnu komponentu. Vrijednosti tako postaju implementirane u različite programe, aktivnosti i nastavne predmete, a jedna od platformi svakako je tzv. skriveni kurikulum (Rakić i Vukušić, 2010). „Aktivnosti su sredstvo za odgoj u vrednotama. One su konkretan prijedlog, a izazov se sastoji u inovaciji i u kvaliteti tih aktivnosti“ (Pujol Humet, 2007: 276). Pritom, to ne uključuje indoktrinaciju, već proces odgoja koji nije poučavanje, a proces uključuje spajanje izravnog i neizravnog pristupa. Također, valja naglasiti kako u koncepciji odgoja i obrazovanja za vrijednosti znanje nije samo i isključivo rezultat znanosti, jer takvo znanje ne može odgovoriti na pitanje konačnih vrijednosti, a takvom koncepcijom nastaju stručnjaci bez duha (Hoblaj, 2007, prema Jukić, 2013). Utvrđeno je da je „moralni odnos između nastavnika i učenika ispred bilo kojeg njihovog intelektualnog odnosa“ (Rakić i Vukušić, 2010).

U tom kontekstu, uloga nastavnika, ali i svih odgojno-obrazovnih stručnjaka, a onda i društva u cjelini jest da se kod pojedinca (djeteta, učenika, mladih, čovjeka): 1.) razvijaju pozitivne vrijednosti (o sebi, drugima, učenju, svijetu, osobnom mjestu u svijetu), 2.) razvija cjelovita ličnost, snage i potencijali osobe, 3.) razvija aktivni i odgovoran građanin usmjeren na cjeloživotno učenje, 4.) jačaju vrijednosti, kritičnost, svjesnost o potrebi konzistentnosti privatne i javne sfere života i 5.) odupiranje indoktrinaciji i ideologizaciji (Babić, Irović i Sentjabov, 2008, prema Jukić, 2013).

Unatoč svega, valja pripomenuti kako je ipak obitelj temeljna institucija i ona zajednica koja, za razliku od škole, ima prvo pravo i odgovornost ocjenjivati nečije moralno ponašanje (Rakić i Vukušić, 2010). „Stoga je pouka o (moralnim) vrijednostima, koja je u skladu s djetetovim kognitivnim i emocionalnim razvojem, "ne samo poželjna nego i neophodna za djetetov kognitivni razvoj i mentalno zdravlje“ (Merry, 2005: 412, prema Rakić i Vukušić, 2010: 780). Međutim, uloga ljubavi u odgoju je ključna, što je u svojoj pedagogiji djelotvorne ljubavi postulirao i sveti Ivan don Bosco. Međutim, tome svjedoči i treba svjedočiti suvremena odgojna praksa jer „ljubav prema učeniku u odgoju vrijedi više od mnogih napisanih i izrečenih riječi ili pedagoških postupaka i metoda“ (Relja, 2010: 266).

3.5.5. *Odgoj primjerom*

„Temeljni element i glavni izazov odgojnog odnosa je lik odgajatelja. Ili je on uporišna osoba, s jasnim kriterijima i dostatnom privrženošću, ili ono što radimo nije odgojno djelo.“ (Pujol Humet, 2007: 274) Primjeri osoba oko nas su veoma bitni kada je riječ o odgoju za vrijednosti. Odgajatelji, nastavnici, roditelji i svi značajni drugi u kontekstu odgoja i obrazovanja za vrijednosti, svoje osobne vrijednosti čak i nesvjesno izražavaju kroz svoja ponašanja i odnos sa djecom i učenicima (Rakić i Vukušić, 2010). Često, posebice unutar ovog konteksta, govorimo o odgojno-obrazovnoj profesiji kao pozivu, a ne samo zanimanju (Jukić, 2013).

„Od posebne su važnosti pojedinci iz okoline koji služe kao model i preko kojih osoba usvaja obrasce ponašanja, pri čemu je kvaliteta odnosa roditelj - dijete, što potvrđuju i brojna istraživanja, bitan prediktor kvalitete međuvršnjačkih odnosa.“ (Klarin, 2002, prema Miliša, Dević i Perić, 2015)

4. DUHOVNOST MLADIH

„Mladi traže ili očekuju obiteljsku crkvu. Crkvu, koja je u stanju u isto vrijeme biti otac koji daje jasna pravila, pokazuje put i stavlja sebe za primjer; majka koja je uvijek spremna prihvatiti bez obzira na pogreške, brak koji je spreman ići zajedno u svim životnim situacijama.“ (Del Forno, 2004, prema Mandarić, 2009: 142)

„Zanimljivo je da ni Matej, ni Zakej, ni bludnica ne govore o svom obraćenju nego se odmah stavljaju bilo na raspolaganje bilo u službu Kristu i zajednici.“ (Špehar, 2013: 7)

Promatrajući mladost, a onda i pedagogiju mladih, otkriva se snažna potreba i dužnost za suputništvo s mladima koji su u procesu formiranja svoga identiteta. Iako su dio suvremenog društva, pred njima su brojni izazovi koji utječu na njihov identitet i mogu ga preusmjeriti i krivim putem. Svakako je svojevrсно umijeće hoditi i prolaziti suvremenim gibanjima, to je svakako razvojni put i zadatak. Međutim, odgojno značenje vrijednosti i vrijednosnog sustava kojeg mladi trebaju izgrađivati veoma je ključno za opstanak njih samih, kao i čovječanstva. Pritom, duhovna dimenzija čovjeka čitavoj pedagogiji dodaje dimenziju cjelovitosti, a mladom čovjeku pomaže da produbi svoj identitet, smisao i vlastitu osobnost. „Crkva je snažan odgojni čimbenik.“ (Vukasović, 1994: 207)

4.1. Duhovna dimenzija čovjeka

Čovjeka karakterizira tjelesna, emocionalna, društvena i duhovna dimenzija (Nikić, 2008). Duh je nevidljiva i djelotvorna snaga, bitno određuje onog kojem pripada, neuhvatljiv (narav mu je duhovna) te izmiče ljudskoj volji za gospodarenjem i nema materijalno dohvatljivu dimenziju (Matulić, 2009). Duhovna dimenzija mu omogućava slobodu, razum koji traži istinu, savjest, slobodnu volju i odgovornost, vjeru, nadanje, spoznaju, ljubav (Nikić, 2008). „Duhovnost je u biti doživljaj Boga“ (Nikić, 2008: 117). Religioznost i religija predstavljaju višeznačni pojam, promatran iz aspekta kulture, filozofije i humanističkih znanosti, a njegovo definiranje je složeno (Mandarić, 2009). Odnos čovjeka sa zbiljom koja nadilazi čovjekovu zbilju, koja je nazvana božanskom, svetom, božanstvom, osobnim Bogom, naziva se religija (Mandarić, 2009). Zanimljivo određenje duhovnog života donosi Groeschel (2009.): „Valjana definicija mora uključiti dobro priznata duhovna i umna svjetla poput sv. Bonaventure i kardinala Newmana s jedne strane, katedre te sv. Male Terezije i generala Bootha s druge, uključujući tu i ljude poput svetog Franje i svete Bernardice, koji rastreseno gledaju kroz prozor i uopće ne prate njihovu nastavu“ (Groeschel, 2009: 12). Na ovaj način otkriva se slojevitost i različite reprezentacije duhovnosti, koje iako različite, opet ostaju i ocrtavaju što duhovnost jest.

U radu se često spominje odgoj primjerom, međutim kršćanski odgoj poznaje vrhovni primjer, a to je Isus Krist. Isus je okupljao apostole, odgajao ih u vjeri i moralu, poslao ih svijet da i oni uče, odgajaju i šire vjeru i moralne vrijednosti kako bi sve ljude učinio njegovim učenicima (Vukasović, 1994). Svaki kršćanin i zajednica kršćana pozvani su da dožive unutarnju promjenu koja ih dovodi ne samo do iskustva vjere, već obraćenja i promjene života i životnog stila (Barišić, 2011). Upravo je duhovnost najpotrebnija vrijednost čovjeka jer je on otvoren Bogu, duhovnom i vječnom (Nikić, 2008). „Na žalost, većina ljudi koje privlači duhovni život posvećuje mu se nepotpuno, ili pak nedosljedno“ (Groeschel, 2009: 13).

Promatrajući religioznost današnjeg čovjeka, primjećuje se kako ona prelazi iz religije vjerovanja u religiju iskustva, što ostavlja prostor za subjektivizaciju religije i njeno selektivno prilagođavanje vlastitoj osobi (Mandarić, 2009). Suvremeno društvo susreće se i s pojavom suvremene duhovne krize koja se očituje u različitim područjima javnog i privatnog života (Matulić, 2009). Nastala je ne samo zbog specifičnih povijesnih okolnosti i djelovanja

svjetovnih sila, već zbog kršćanskog bijega iz svijeta, odnosno nepravovremenog uključivanja u izgradnju modernog društva (Matulić, 2009). Danas Crkva ima veliku odgojnu ulogu koja se ostvaruje u njezinom poslanju u društvu gdje raste etički nihilizam kao perverzija savjesti (Vukasović, 1994). Govori se o krizi vrijednosti, a ono što duhovnost pruža upravo se ističe i u evanđeoskim blaženstvima, a to su: čistoća srca, milosrđe, krotkost, miroljubivost, dobrotu i pravda (Vukasović, 1994). Ovdje se otkriva i pozadina univerzalnih vrijednosti u čijem je temelju kršćanska etika i moral. „Kršćanski moral je sastavni dio općeljudskog moralnog korpusa“ (Vukasović, 1994: 209). Kriza duhovnosti može se očitovati i u nesnalaženju i tromosti tradicionalnih religijskih zajednica (Nikić, 2008). Novi kršćanin, kršćanin suvremenog doba osoba je „koja svoj hod u vjeri prihvaća kao dozrijevanje u svetosti, te kao put kojime mu je ići, svjestan da je svetost, kojoj je ljudska zrelost mjera i izričaj, postupan hod, nerijetko obilježen nesigurnostima tipičnima za svakodnevni život (Crnić, 2011: 204). Kako bi osoba živjela kršćanski poziv na autentičan način, potrebno je da mu srce i pamet budu oduševljeni Isusom Kristom, potreban mu je odgoj zrele i odgovorne kršćanske svijesti te jedinstvo kršćanskog života kako bi pobijedio svijet s njegovim obmanama, ropstvima, stranputicama i lažima (Matulić, 2009).

4.2. Duhovnost i religioznost mladih

„U religioznom pogledu, mladost je faza u kojoj bi se morao dogoditi prijelaz od neartikulirane religioznosti na kršćansko iskustvo; od posredovane vjere (roditelji, vjeroučitelji, sredina) na poosobljenu vjeru“ (Mandarić, 2009: 138). Upravo Crkva omogućuje mladom čovjeku da prebrodi svoje krize identiteta, jer se u njoj čovjek oblikuje kao osobnost (Vukasović, 1994). Duhovnost mladih obilježena je njihovim potrebama, željama, strahovima i velikim iščekivanjima (Nikić, 2008). Religiozni razvoj mladih karakteriziraju tri zadaće: *1.) utvrđivanje osobnog identiteta, 2.) potreba za moralnim standardima i 3.) osobni izbor* (Szentmártoni, 2008). Zanimljiv je i podatak da „adolescenti koji nastave pripadati religijskoj zajednici napredni su u moralnim vrijednostima i ponašanju“ (Berk, 2015: 503). Kada dođe do rasta u vjeri, to obično bude korespondirano poboljšanjem odnosa roditelj – dijete i obiteljskih odnosa općenito (Leutar i Josipović, 2008). To je prisutno čak i u slučajevima kada je prije rasta u vjeri osoba imala promjenjiva ponašanja, upuštala se u alkoholizam, drogu i delikvenciju (Leutar i Josipović, 2008). Duhovnost predstavlja zaštitni čimbenik.

Prema stranim istraživanjima (Kerestes, Youniss i Metz, 2004; Dowling i sur., 2004; Regnerus, Smith i Frisch, 2003; King i Furrow, 2004; Furrow, King i White, 2004; Hardy i Carlo, 2005) adolescenti koji pripadaju religijskoj zajednici su: uključeni u aktivnosti

služenja u zajednici (pomoć manje sretnima) od onih koji ne pripadaju, pokazuju odgovorno akademsko i socijalno ponašanje, manje koriste alkohol, manje ranije stupaju u seksualne odnose, manje su delikventni, dostupniji su im brižni odrasli i vršnjaci što potiče moralnu zrelost, empatičniji su i prosocijalno orijentirani, građanski odgovorniji, razvijaju unutarnje vrline, samopoimanje, zrelo rješavaju moralne dileme svakodnevnice, prelaze s misli na djela i dr. (Berk, 2015).

„Suvremena istraživanja o religioznosti mladih jedinstveno potvrđuju da su mladi i dalje veoma religiozni, međutim mijenjaju se oblici očitovanja i življenja religioznosti“ (Mandarić, 2009: 131). Također, istraživanja religioznosti mladih pokazuju kako je ona snažno subjektivizirana i privatizirana s tendencijom traženja svetog (Crnić, 2011). Zapravo, mali broj mladih uspijeva izgraditi zreli religijski identitet prihvaćajući religiju kao temeljni orijentir svakodnevnog života, dok se znatan broj mladih prepoznaje u tradicionalnim religijama, a velik broj mladih se zanima za orijentalne religije, ezoterije i slične kultove (Climati, 2001, prema Mandarić, 2009). Katkada mladi čovjek Boga doživljava kao konkurenta vlastitoj slobodi, jedinstvenosti, autonomiji i samostalnosti (Mandarić, 2009). U tragaju za vlastitim identitetom i smislom te sveukupnoj mladenačkoj dezorijentiranosti, religioznost mladih često prelazi u neki oblik religioznog sinkretizma (Mandarić, 2009). U današnje vrijeme velik broj kršćana, posebice mladih, odlučuje tražiti duhovnost koja nije iz judeokršćanske predaje (Groeschel, 2009). Možda je to znak njihovog nedovoljnog poznavanja kršćanske duhovne tradicije (Groeschel, 2009). Promatrajući odnos mladih prema Crkvi, oni pomalo sumnjaju u njezinu autentičnost, ali ne odbacuju njezinu poruku (Boran, 2002, prema Crnić, 2011). Ta kritičnost može biti znak njihove svojevrsne zainteresiranosti za Crkvu (Crnić, 2011). Mlade i njihovu duhovnost i religioznost karakteriziraju još i pojačan osjećaj krivnje, traganje za smislom života, odnos prema smrti (prihvaćaju je), sposobnost za stupanje u odnos s Bogom, otvorenost visokim idealima i formiranje osobne vjere (Szentmártoni, 2008).

Prema Nikiću, duhovnost mladih treba biti *teocentrična* (utemeljena na vjeri Katoličke crkve), *kristocentrična* (Isus prijatelj mladih), *duhovska* (otvorenost nadahnuću Duha Svetoga), *biblijska* (nadahnutu Svetim Pismom), *ekleziološka* (vjerna crkvenom učiteljstvu), *marijanska* (pod zaštitom Djevice Marije), *kontemplativna i dinamična* (živi od Boga i mijenja svijet), *sakramentalna* (potiče sakramentalnost), *integrirajuća* (povezuje tradicionalnu i modernu duhovnost) te *utjelovljena u mentalitet i kulturu hrvatskog naroda* (Nikić, 2008).

Prema Mandarić (2009: 147, 148) postoje pet tipova religioznosti mladih:

1. *Religioznost usmjerena na čovjeka* – religija kao dio identiteta čija se vjerodostojnost dokazuje s obzirom na mjeru kojom promiče ono autentično i ljudsko; vjera kao jaki socijalizacijski čimbenik, ali slaba u formiranju mišljenja i stavova mladih koje preuzimaju druge institucije i masovni mediji
2. *Religija - privatna stvar* – subjektivizacija religioznosti i vjere, parcijalni pristup vjeri; religija je plod vlastitog izbora, a ne prisile (primjerice sudjelovanje na misi jer mladi to žele, a ne jer im se to propisuje); rađa snažniju svijest o vlastitoj odgovornosti u izgradnji boljeg i pravednijeg svijeta
3. *Prigodna religioznost* – ona religioznost koja se ne živi u svakodnevnicu, već u izvanrednim situacijama i na posebnim mjestima te u skupini (blagdani, jaka vremena, poznati svjetski religijski centri); mladi koji ne sudjeluju na nedjeljnim misama, ali rado pohađaju neke posebne događaje (planinarski križni put, Svjetski susret mladih, Taizé i dr.)
4. *Religioznost (vjera) prema vlastitom izboru* – pojedinac sam slaže vlastitu vjeru poput mozaika, koristeći one elemente vjere koji mu trebaju u određenoj situaciji; često je povezana sa drugim oblicima religioznosti i pseudoreligioznosti koja se nameće putem medija
5. *Religioznost koja ne obvezuje* – deklarativno izjašnjavanje mladih da su vjernici; mladi su primili sakramente inicijacije; vjera nema odjeka u svakodnevnom životu; prisutan raskorak između deklaracije i življenog kršćanstva

4.2.1. Krize duhovnosti i religioznost mladih

Opći katehetski direktorij (1972.) definira kako u razdoblju predadolescencije i adolescencije dolazi do prve ozbiljnije religiozne krize koja se očituje kao sumnja, odbacivanje i napuštanje djetinje religioznosti (Mandarić, 2009). Adolescent se često sukobljava sa autoritetom, a taj sukob često uključuje i religiozni autoritet (Mandarić, 2009). U radu s mladim vjerski usmjerenim osobama može se prepoznati dojam njihove nedosljednosti kojeg ostavljaju (Groeschel, 2009). S jedne strane pokazuju izrazito revnu krepost, a paralelno neodgovorno ili protuvjersko ponašanje (Groeschel, 2009). Međutim, bez obzira na krizna razdoblja religioznosti kod adolescenata, mladost se smatra razdobljem u kojem se osobna vjera učvršćuje i produbljuje otkrivajući pravu sliku Boga (De Vanna 1996, prema Mandarić, 2009). To se naziva istinskim duhovnim buđenjem, koje se javlja u adolescenciji (Groeschel, 2009). Pritom, ako vjera mladih osoba ne sazrije i ne krene dalje, oni će s vremenom postati kruti, mušičavi i sitničavi ljudi (Groeschel, 2009).

4.2.2. Rezultati istraživanja duhovnosti i religioznosti mladih

U istraživanju *IARD-a 2006 o religioznosti mladih u Italiji*¹³ obuhvaćeno je 2999 mladih Talijana između 15 i 35 godina. Najveći broj mladih deklariraju se kao oni koji vjeruju u Boga (80,2%), ateista ima 11%, a agnostika 6%. Katoličkoj vjeri pripada 69,4%, a 4,8% se izjašnjavaju kao kršćani bez drugih specifičnih uporišta, 1,3% je pripadnika nekatoličkih kršćana, 0,2% su pripadnici nekršćanskim monoteističkih religija, 0,5 % su pripadnici istočnjačkih religija, do 6% vjeruje u više biće neovisno o religiji. Trećina deklariranih mladih vjernika religiju smatra važnim čimbenikom njihovoga života. Mladi teže prema individualiziranoj religioznoj praksi, što je jedno od obilježja suvremenih duhovnih izazova. Što se tiče dobi, blizina religiji najveća je u adolescenciji (15-18 godina) i među odraslim mladima (30-34 godine), a najmanje među mladim mladima (20-22 godine). Prema spolu, ženske osobe pokazuju veću religioznost naspram muških ispitanika. S obzirom na obiteljsku društveno-kulturnu razinu, prijanjanje uz katoličku religiju se progresivno povećava od pripadnika obitelji visoke društveno-kulturne razine (58,9%) do onih niske razine (77,2%). Što se tiče mjesta stanovanja u Italiji, pokazano je kako je religioznost veća u malim mjestima i u južnim pokrajinama. Na religijski odgoj najviše utječu mama i baka po majčinoj strani, a obiteljski religioznim odgoj je presudniji od onog kojeg pružaju odgojne institucije. Što se tiče vrijednosti, mladi najviše ističu opće vrijednosti (zdravlje, obitelj, mir, sloboda, ljubav i pravednost), a manje vrijednosti čine solidarnost, zanimanje za kulturu, društveni angažman i religija. Politika je zadnja na ljestvici vrijednosti u tzv. kategoriji *vrednote slijepog prozora* (Pollo, 2007). Rezultati prethodno analiziranih istraživanja pokazuju kako mladi Hrvati također imaju sličan odnos prema vrijednostima.

Leutar i Josipović (2008.) provele su istraživanje o *Nekim dimenzijama religioznosti mladih*¹⁴ koje je uključivalo 117 ispitanika sa Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu. Dob ispitanika uglavnom se kretala između 20 i 24 godine. Istraživanjem se utvrdilo da se mladi najčešće i uglavnom smatraju religioznima i vjeruju da Bog postoji te se većinom slažu s vjerskim naukom. Religioznost mladih u praksi je niže procijenjena (osobni aktivizam i sl.), dok većina mladih žive sakramentalno, a takvom životu veću pažnju pridaju obraćeni vjernici nego oni koji su vjeru stekli u obitelji. Kada je u pitanju molitva, više mladih moli privatno i izvan crkve, a među njima najviše je onih obraćenih vjernika i odraslih u gradu. Mladi imaju

¹³Čitav se odlomak o istraživanju IARD-a 2006 odnosi na referencu: (Pollo, 2007)

¹⁴Čitav odlomak odnosi se na referencu: (Leutar i Josipović, 2008).

potencijale za zdravu duhovnost, ali im je potrebno usvajanje dodatnih znanja kako bi postali kompetentniji.

4.3. Pastoral mladih

Pastoral kao pojam odnosi se na cjelokupno djelovanje crkvene zajednice koje vodi Duh Sveti u aktualiziranju Božjeg plana spasenja za čovjeka i povijest čovječanstva u odnosu na konkretne životne situacije (Mandarić, 2009). Stoga laici imaju svoje ključno mjesto u Crkvi jer zauzimaju duhovni i svjetovni život koji uključuje obitelj, posao, društvo, politiku i kulturu koje svojim življenjem sjedinjuju i evangeliziraju (Vukasović, 1994). „Crkva je oduvijek mlade smatrala svojim pastoralnim prioritetom“ (Mandarić, 2009: 199). Veliki zamah pastoralu mladih svakako je dao sveti papa Ivan Pavao II. koji mlade naziva nadom Crkve i svojom nadom (Mandarić, 2009). Pastoral je autentičan samo ako vrši istinski odgojni utjecaj u okruženju gdje postoji odgajatelj i više ili manje ograničena skupina mladih (Pujol Humet, 2007). „Suvremena duhovna kriza nosi u sebi i smisao "bumeranga" koji se Crkvi vraća zbog neistovremenosti pastoralne prakse i stvarnih potreba ljudi“ (Matulić, 2009: 818). Nova pastoralna paradigma mladih treba polaziti od kristosredišnjosti koja podrazumijeva osobno i slobodno prihvaćanje vjere u Isusa Krista u svakodnevnom životu (Crnić, 2011). Pojednostavljeno, pastoral mladih treba sve više obuhvaćati konkretan i svakodnevni život mladih (Tonelli, 2005). Upravo je ključno mladim ljudima pružiti priliku da se otvore, međusobno podupiru i karitativno djeluju (Groeschel, 2009). Ujedno, izvršavanjem dobrih djela, suživotom s nevoljnima, druženjem s ljudima koji imaju drugačiji sustav vrijednosti ili ih nemaju uopće predstavljaju odlični lijek protiv pojava lažne intimnosti i emocionalizma koji mogu samo sprječavati duhovni rast (Groeschel, 2009). Crkva ima veliku i važnu odgojnu ulogu koju ostvaruje putem apostolata, svjedočenja, naviještanja, poslanja, evangelizacije, pastoralna i kateheze (Vukasović, 1994). Pastoral mladih upravo se može sažeti u ulozi Crkve koja „mora ići ususret mladima, tražiti ih, zajedno s njima živjeti iskustvo nesigurnosti, izgubljenosti, kako bi im mogla ponuditi put nade, kršćanskog optimizma, ohrabriti ih na putu traženja“ (Mandarić, 2009: 221).

4.4. Katoličke zajednice mladih

Vršnjačka uloga, uloga društva i skupine te značajnih drugih samo su neki elementi koji karakteriziraju socijalni odgoj. U kontekstu slobodnog vremena, socijalnog odgoja, odgoja osobnosti, odgoja za vrijednosti, duhovnosti i pastorala, vjerske organizacije odnosno zajednice mladih pojavljuju se kao izvrsno mjesto u kojem ovi odgojni čimbenici i područja međusobno djeluju, suživljuju. Suvremena kriza vjere povezana je s krizom autoriteta i još više s pozitivnom željom za osobnim iskustvom vjere koje kako ne bi došlo do subjektivizacije vjere, mora se izgrađivati i odvijati unutar same vjerske zajednice (Špehar, 2013). Gledajući povijesno, fenomen pokreta predstavlja jednu konstantu u Crkvi (Ančić, 2008). U Hrvatskoj udruženja najčešće nastaju u okviru katoličkog laikata, trećih redova, bratovština, svjetovnih instituta i sl. (Ančić, 2008). Na formiranje novih duhovnih gibanja zasigurno ima utjecaj suvremeno doba i društvene promjene krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća kada sekularizacija izaziva krizu župnih zajednica i kršćanskih obitelji (Ančić, 2008). Duhovne zajednice općenito, a onda i zajednice mladih najčešće su regionalno organizirane, poznaju neke oblike obvezivanja, pokazuju sličnost sa svjetovnim ustanovama posvećenog života, nemaju strogi način življenja, njeguju određeni oblik duhovnosti, provode vjerski život u zajednici, obnavljaju vjeru u Crkvi, duhovno se obnavljaju, zajednički slave euharistiju i sakramente, druže se kao braća i sestre, međusobno razmjenjuju iskustvo o konkretnom zauzimanju, misijskom i karitativnom radu itd. (Ančić, 2008).

„Mladi uključeni u religiozne pokrete ili druge karizmatske skupine ne dobivaju samo jednu religioznu i kulturnu ponudu, nego sudjeluju u životnom iskustvu u kojem je moguće njegovati i vježbati solidarnost i autentične ljudske odnose“ (Mandarić, 2009: 153). U tim zajednicama i raznim duhovnim pokretima u Crkvi, mladi pokazuju osobito oduševljenje i neobičan polet koji s jedne strane djeluje izazovno, dok s druge i zabrinjavajuće, kako za obične vjernike tako i za crkvene strukture (Ančić, 2008). Međutim, danas se nove crkvene udruge teško uklapaju u život župnih zajednica (Ančić, 2008). S kritičkog aspekta, Tigges navodi kako najčešći problemi koji mogu nastati unutar zajednica jesu duhovna jednostranost koja ih zatvara za druga iskustva, isključivost s obzirom na vlastitu karizmu i oblik duhovnosti (što može voditi umišljenosti, netoleranciji), bijeg izazova svijeta u intimnost vlastite skupine, ne obraćanje pozornosti na važnost razlikovanja duhova i dr. (Ančić, 2008). Međutim, zajednica pomaže pojedincu otkriti vlastitu osobnost, jer „zajednica koja čovjeku ne dopušta razviti svoju osobnost, nije u pravom smislu riječi zajednica, kao što ni egoizam

pojedince nije uopće znak razvijene osobnosti“ (Špehar, 2013: 11). Ljudska i kršćanska osobnost najviše se razvija u sebedarivanju i sebedarju (Špehar, 2013). „Prenositi vrednote znači zajednički ih živjeti pomoću djelatnosti i u svakodnevnom životu koji okružuje djelatnost“ (Pujol Humet, 2007: 276). Pritom, skupina ima jako važnu psihološku funkciju, jer predstavljajući bitno iskustvo ne ostavlja adolescenta samog pred promjenama koje mu donosi život (Nacionalna središnjica Frame, 1997). „Kad skupina uzmanjka, onda to ostavlja očite praznine“ (Nacionalna središnjica Frame, 1997: 77).

4.4.1. Kontekst slobodnog vremena

Organizacija vremena jedno je od nosećih ustroja rasta i razvoja adolescenata prema određivanju vlastita identiteta i smisla (Gambini, 2005). Prije svega potrebno je definirati slobodno vrijeme, a ono predstavlja vrijeme koje je čovjeku na raspolaganju da bi se mogao baviti nekim željenim aktivnostima (Plenković, 1997). Ono je ključno, jer „bez obzira na to što ga svatko drugačije koristi, svi ga drže najznačajnijim vremenom među raznim vremenima koja sačinjavaju vlastitu svakodnevnicu“ (Gambini, 2005: 348). Slobodno vrijeme pritom nije samo usmjereno odmoru i razonodi, već prema ostvarenju čovjekove osobnosti (Biškup, 1980). Kod mladih je često da je njihovo slobodno vrijeme iskorišteno za dosađivanje, a dosada u slobodnom vremenu znak je nesposobnosti za ostvarivanje postupaka koji izgrađuju identitet i upozorenje o djelomičnom gubitku smisla za vremenito iskustvo (Leccardi, 1985, prema Gambini, 2005).

Apostolat laika, a onda i mladih laika, je od neprocjenjive pomoći nastojanjima Crkve da pomogne ljudima osmisliti i koristiti njihovo slobodno vrijeme (Biškup, 1980). Praćenje mladih u slobodnom vremenu i dokolici, jedan je veliki izazov suvremenog doba koji se postavlja i Crkvi koja kao i čitava društvena zajednica treba odgajati i u slobodno vrijeme (Pujol Humet, 2007). Zanimljivo je da su „jedine zajednice koje imaju značajniji oblik okupljanja mladih članova upravo one koje su vezane uz dragovoljno djelovanje koje zahtjeva postojanost, kao što je to u slučaju odgoja u slobodno vrijeme“ (Pujol Humet, 2007: 278). Stoga, zadaća pastora mladih svakako je osiguravanje različitih aktivnosti i zajednica koje će na adekvatan i mladima dostupan način ispunjavati njihovo slobodno vrijeme. Međutim, aktivnosti ne smiju biti jedine ponude mladima, kao ni glavna veza mladenački osobni odnosi, jer se zajednica neće dugo održati (Pujol Humet, 2007). Duhovna dimenzija koja se prožima u katoličkim zajednicama mladih upravo je jedan od temelja zajedništva i slobodnog vremena. Također, znatna je povezanost mladosti, smisla i slobodnog vremena, jer ako mladi u

slobodnom vremenu i aktivnostima u koje su uključeni pronalaze smisao, njegovo će ga slobodno vrijeme i okolina moći obogatiti (Pujol Humet, 2007).

4.4.2. *Socijalizacija i zajedništvo*

„Socijalna okolina, kao najvažniji faktor odgoja, utječe na pojedinca svojim različitim sadržajima: znanjima, uvjerenjima, stavovima, shvaćanjima itd.“ (Andrilović i Čudina, 1986: 187). Zajednica je mjesto u kojem se isprepliću osobni i zajedničarski odgoj, a cilj odgoja je razvoj i usavršavanje pojedinca, kao i sazrijevanje cijele zajednice (Martini, 2001). Socijalni odgoj dio je svake zajednice, a onda i vjerske zajednice mladih u Crkvi. Sustavan socijalni odgoj ne podrazumijeva samo stvaranje i odražavanje ugodnog ozračja u nekoj zajednici i među ljudima, već osposobljava za dijalog i komunikaciju ljudskih odnosa na mikrorazini i makrorazini (Filipović, 2007). Odgajati se i učiti za socijalni odnos traži zahtjevan rad na sebi što podrazumijeva emocionalne doživljaje, racionalnu spoznaju i konkretno djelovanje (Filipović, 2007). Socijalni odgoj karakteriziraju: smisao za red, poimanje slobode, poštivanje zakona, upoznavanje sa društvenim ustanovama, socijalna odgovornost, dužnost prema domovini, razlikovanje dobrog od zla, odgajanje za obitelj i zajedništvo, uklapanje u crkvenu zajednicu uz svjedočenje kršćanskog nauka (za vjernike kršćane) i sl. (Kuničić, 1970). „Vjerovjesniku je potrebna potreba zajednice za život po vjeri i njezin navještaj“ (Ančić, 2008: 254). Čovjek je usmjeren na drugoga, a to je bit čovječnosti (Cvitanović, 1973). „Kad tuđa radost i tuđa bol bivaju moji, kad u tuđoj slobodi otkrijem polje mogućnosti moga rasta, kad drugi postane prostor u kojem se ostvaruje moja aktivnost; kad je i ukoliko je drugi za mene beskrajnost čuda od kojega živi moja nada, ukoliko je on onaj kojemu je poklonjena moja vjera, ukoliko za njim čezne moja ljubav... tada i utoliko ja jesam čovjek“ (Cvitanović, 1973: 152).

U zajedništvu s mladima važan je odgojni aspekt zajedništva koji odgaja za suživot braće i sestara s njihovim međusobnim različitostima, prihvaćanje konflikata, put ostvarivanja istinskog zajedništva koje živi od ljubavi Božje, življenje i svjedočenje vjere, osjećaj zajedništva, zajedništvo s odbačenima, siromašnima i nevoljnima, zajedništvo s Crkvom, međugeneracijski dijalog i sl. (Nacionalna središnjica Frame, 1997). To se može opravdati i činjenicama iz socijalne psihologije. Dakle, postoji tzv. *gregarni motiv* koji veći broj autora smatra najvažnijom osnovom društvenog života čovjeka (Rot, 1972). On predstavlja čovjekovu težnju za vezanošću za neku grupu, pripadanje grupi i želja da bude od iste grupe prihvaćen; najčešće u kontekstu šire društvene grupe (Rot, 1972). Uz gregarni motiv, socijalnu motivaciju uključuje i tzv. *afilijativni motiv* kojeg karakterizira ljudska težnja da

bude u društvu drugih pojedinaca (Rot, 1972) i ostvari bliske emocionalne veze i kontakte te pripadnost i potporu (Bogdanović, 2009). Također, afilijativni motiv podrazumijeva udruživanje i zajedničko provođenje aktivnosti sa bliskim ljudima (Rot, 1972). U kontekstu vjerskih zajednica mladih, očituje se mladenačka težnja za socijalizacijom i pripadanjem nekoj grupi općenito, ali i potrebom za stvaranjem emocionalnih veza i bliskosti uz zajedničko provođenje aktivnosti. U tim potrebama očituje se prisutnost gregarnih i afilijativnih motiva kod mladih. Vanhoutte & Hooghe (2012.) tvrde da osobe sa sličnom životnom pozadinom i sličnim mišljenjima u većem broju, odnosno sa većom vjerojatnošću razvijaju zajedničke veze i poveznice (Gunnarsson, Finnbogason, Ragnarsdóttir i Jónsdóttir, 2015). U tom kontekstu treba napomenuti kako je etnicitet jedan od najjačih suvremenih granica grupe iza kojeg slijedi religija (Gunnarsson, Finnbogason, Ragnarsdóttir i Jónsdóttir, 2015).

4.4.4. Lik odgajatelja – odgoj primjerom

Osoba, odgajatelj u radu s mladima treba biti sposoban, imati volju za rad, biti oduševljena za taj cjelokupni projekt, imati jasne kriterije o vrijednosti odgoja i načinima na koji će odgajati, treba biti raspoloživa jer mladi žele biti zajedno u raznim trenucima i satima (Pujol Humet, 2007). Odgajatelja (pastoralni djelatnik, svećenik duhovnik i dr.) mladi „žele doživjeti kao čovjeka bezuvjetnog prihvaćanja koji je kadar jačati nadu u vremenima beznada, koji je sposoban oslušivati svakodnevni život, koji je hrabar predlagati pastoralna rješenja koristeći se znakovitim modelima koji poštuju slobodu i odgovornost“ (Crnić, 2011: 201). Takav pastir mlade nesebično prati, srdačno sluša, vrednuje i dijeli svoj život s njima (Crnić, 2011). Odgajatelj mladih je čovjek bezuvjetnog prihvaćanja, podsjeća svijest o granici, pripovijeda nadu u vremenima siročadi, osluškuje svakodnevni život, predlaže i pomaže da se predloženo iskustvo doživi (Tonelli, 2005).

5. ULOGA BRATSTVA FRANJEVAČKE MLADEŽI U FORMIRANJU OSOBNOSTI, ODGOJU ZA VRIJEDNOSTI I DUHOVNOSTI – PRIKAZ I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

5.1. Opis problema

U ovom poglavlju opisuju se osnovne karakteristike bratstva Franjevačke mladeži, kao i rezultati istraživanja koja su se provodila sa Franjevačkom mladeži. Na taj način dobiva se

cjelovita slika onoga što će se istraživati i u rezultatima istraživanja prikazati. Iako se u prethodnom dijelu rada na teorijskoj razini donosi, prezentira i objašnjava svojevrsan opis problema tj. cjelokupni pogled na pedagogiju mladih u kontekstu formiranja osobnosti, odgoja za vrijednosti i duhovnosti; ovdje će se samo to kontekstualizirati i sa aspekta Franjevačke mladeži. Franjevačka mladež kao takva okuplja mlade osobe, osobe koje su i trebale bi biti u procesu razvoja, a time i traganju za identitetom i smislom, procesu formiranja osobnosti, procesu usvajanja i odabira vrijednosnog sustava te života po njima, procesu duhovnog razvoja, procesu socijalizacije i sl. Svi ti procesi se odvijaju u razvoju mlade osobe, a Franjevačka mladež koja mlade okuplja na jednom mjestu ima važnu odgojnu ulogu. Preciznije, ima li uopće ikakvu ulogu u tim procesima želi ispitati ovo istraživanje. Malo je istraživanja koja se bave direktno odgojnom ulogom vjerske zajednice mladih, posebice Franjevačke mladeži. Stoga, ovim istraživanjem ispitati će se stavovi nekadašnjih članova Franjevačke mladeži o ulozi iste u formiranju njihove osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti te reperkusije na njihov današnji život. Na taj način će se nastojati kontekstualizirati odgojna uloga bratstva Franjevačke mladeži i krize odgoja koja je prisutna u 21. stoljeću.

5.1.1. Bratstvo Franjevačke mladeži (Frama)

5.1.1.1. Karakteristike franjevačke mladeži – narav, ustroj, povijest, formacija

Prema Statutu Hrvatskog nacionalnog bratstva Franjevačke mladeži, čl. 1 definira: „Franjevačka mladež (Frama) je bratstvo mladih katolika koji se osjećaju pozvanima od Duha Svetoga da žive Evanđelje u bratstvu, u svjetlu poruke sv. Franje Asiškog, u krugu Franjevačkog svjetovnog reda (FSR) i njegove duhovnosti, otkrivajući i produbljujući vlastiti poziv, sudjelovanjem u različitim crkvenim i društvenim inicijativama i aktivnostima“ (Nacionalno vijeće Franjevačke mladeži, 2007). Franjevačka duhovnost je jedna od duhovnosti koje nastaju i egzistiraju pod okriljem katoličke Crkve. Utemeljena je još na prijelazu iz 12. u 13. stoljeće, a aktualna još i danas nakon tolikih stoljeća. Po mnogočemu je specifična i prepoznatljiva, a može se sažeti u nekoliko ključnih elemenata franjevačke duhovnosti: dijalog, zajedništvo (bratstvo), altruizam, poniznost, djelovanje, radost, mirotvorstvo, ekologija i duhovna dimenzija čovjeka (Polegubić, 2015).

Promatrajući povijest nastanka Franjevačke mladeži, Frama nastaje u Italiji još 1949. godine pod nazivom "Gifra" (Gioventù Francescana), a u Hrvatskoj nastaje u Zagrebu na Kaptolu, pod okriljem franjevaca, 14. prosinca 1992. (Nacionalno vijeće Franjevačke mladeži, 2013).

U Hrvatskoj je na početku Frama bila ustrojena na isti način kao i franjevačke obedijencije, a to podrazumijeva provincijski ustroj. Međutim, od 2005. godine do danas Franjevačka mladež je ustrojena po uzoru na ustroj Franjevačkog svjetovnog reda, čiji je pomladak, odnosno ustroj po područnim bratstvima. Hrvatsko nacionalno bratstvo Frame tako ima pet područnih bratstava: Osječko područno bratstvo, Zagrebačko područno bratstvo, Primorsko-istarsko područno bratstvo, Zadarsko-šibensko područno bratstvo i Splitsko-dubrovačko područno bratstvo Frame. Svako područno bratstvo ima svoje mjesno bratstvo koje predstavlja osnovnu jedinicu Franjevačke mladeži. Framu vodi i upravlja njomevijeće Frame, a najveće tijelo Frame jest skupština. Ovisno o razinama postoji mjesno, područno i nacionalno vijeće te istoimene skupštine. Svako bratstvo Franjevačke mladeži ima svojeg duhovnog asistenta (franjevac, franjevka).

Formacija članova bratstva Franjevačke mladeži podrazumijeva *put poziva*. Formacija se ostvaruje u tri razdoblja: razdoblje upoznavanja s bratstvom, razdoblje priprave za obećanja i razdoblje trajne formacije (produbljivanja vlastita poziva), kako definira i Statut (Nacionalno vijeće Franjevačke mladeži, 2007). Taj put poziva podrazumijeva pronalazak vlastita identiteta i puta koji je specifičan za svakog pojedinca, a na koji osoba treba biti spremna nakon Frame. Stoga, Frama uključuje razdoblje mladosti, a njoj se mogu priključiti mladi u dobi između 15 godina (1. razred srednje škole) i 25 godina, a ostanak u njoj prestaje kada osoba napuni 30 godina ili pronade svoj put poziva na konkretan način (ulaskom u brak ili ustanove posvećenog i redovničkog života). Članovi Franjevačke mladeži svake godine daju svoja obećanja čime obnavljaju krsna obećanja i obvezuju se živjeti program Franjevačke mladeži na godinu dana.

Prema podacima *e-Frame* – baze podataka Hrvatskog nacionalnog bratstva Franjevačke mladeži, zaključno sa mjesecom svibnjem 2016. godine u Hrvatskoj ima ukupno: 73 mjesna bratstva Franjevačke mladeži, 2088 članova Franjevačke mladeži, 1047 obećanika, 568 primljenih članova u Franjevačkoj mladeži i 446 simpatizera tj. početnika.

5.1.1.2. Rezultati istraživanja o Franjevačkoj mladeži

Kako se u empirijskom dijelu istraživanja donose rezultati koji se odnose na ulogu Franjevačke mladeži kao bratstva i zajednice u formiranju osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti, ovdje su prikazani osnovni rezultati istraživanja *Analiza strukture članstva i temeljna obilježja pokreta „Franjevačka mladež“ – jedan primjer postmodernog crkvenog*

*pokreta*¹⁵ kojeg su 2004. proveli Peračković i Mihaljević. Istraživanje je provedeno prije regionalizacije Hrvatskog Nacionalnog bratstva Franjevačke mladeži, koje je danas podijeljeno u pet Područnih bratstava. Cilj istraživanja bio je istražiti sociodemografsku strukturu članova, njihovu motivaciju za pridruživanje, formaciju i vjerničku praksu te dosadašnje iskustvo i plodove koje članovi prepoznaju u svakodnevnom životu. Istraživanje se provelo u dva mjesna bratstva Franjevačke mladeži, a to su Frama Kaptol u Zagrebu i Frama Sveti Duh u Zagrebu. Podaci su se prikupljali pomoću anketnog upitnika, a prigodni uzorak brojao je 70 ispitanika. Što se tiče sociodemografske strukture, ovdje se prikazuju rezultati jedne čestice, a to je da većina ispitanika (76%) je u Frami više godina, što ukazuje na stabilnost i promišljenost njihove odluke o ulasku u Framu. Kada je riječ o motivaciji i djelovanju najčešći razlozi da mladi ulaze u Framu jest kako bi zadovoljili svoje religiozne i duhovne potrebe, ispunili traženi smisao života u pluralističkom suvremenom društvu i zadovoljili socijalne potrebe. Najveći broj ispitanih došao je radi učvršćivanja u vjeri (28,6%), zatim slijede oni koji su došli spontano (27,1%), potom radi vlastita traženja (24,3%) i radi susreta sa prijateljima i istomišljenicima (22,9%) te radi susreta s Bogom (18,6%). Ostali rezultati su raspodijeljeni prema drugim odgovorima koji su manje zastupljeni. Atmosfera na susretima Frame u najvećoj je mjeri procijenjena kao prijateljska i bratsko-sestrinska. Na pitanje o dominantnom obilježju Frame kao pokreta ispitanici u najvećoj smatraju da je to pomoć ljudima da se osobno susretnu s Bogom (63,8%), a na drugom je mjestu izgradnja međusobnog zajedništva (39%). Vezano za formaciju i vjerničku praksu, najveći broj ispitanika (39,7%) procjenjuje kako je temelje vjerskog odgoja steklo u obitelji. Po pitanju molitve, svakodnevno se moli najveći broj ispitanika (81,4%), a povremeno 17,4%. Na misu nedjeljom i blagdanima redovito odlazi najveći broj ispitanika (80 %), a manje svakodnevno (20%). Većina (68,6%) na misu odlazi iz vlastitog uvjerenja, a ostali smatraju da je to Božja i crkvena zapovijed. Sakramentalni život uključuje ispovijed i pričest. Jednom mjesečno se ispovijeda polovica ispitanika, nešto manje prema potrebi (35,7%), a najmanje jednom tjedno (7%) Svetu pričest ispitanici primaju redovito. Po pitanju novih iskustva i plodova Frame životnu promjenu koju članovi Frame osjećaju od kada su u zajednici jest uključenje i veća zauzetost za potrebe drugih (52,2%) i svrsishodniji život (40,6%). Većina navodi kako neke teže životne situacije sada primaju s vjerom i nadom (60%), a više od polovice ispitanika svoje vjerničko uvjerenje svjedoči osobno životom, a više od jedne četvrtine (28,6%) to žive javno. Ispitanici procjenjuju kako im je najveća životna vrijednost vjera (83%), zatim sretna

¹⁵ Čitav se odlomak o istraživanju *Analiza strukture članstva i temeljna obilježja pokreta „Franjevačka mladež“ – jedan primjer postmodernog crkvenog pokreta* odnosi na referencu: (Peračković i Mihaljević, 2004).

obitelj (53%), veselje i ljubav (37%) i posvećivanje drugima (24,3%). Nakon uključivanja u Framu većina je ispitanika postala savjesnijim i gorljivijim vjernicima koji su zauzeti za druge i koji se lakše nose sa životnim izazovima. Ovi mladi nisu rasli pod staklenim zvonom tradicionalnih institucija, ovi su mladi osjetili što nudi suvremeno društvo i svjetonazor (Peračković i Mihaljević, 2005). „Zato i jest zanimljiva njihova spremnost za odbacivanje hedonizma i težnja za pronalaženjem vlastita sociokulturnog identiteta i smisla života u okviru Franjevačke mladeži“ (Peračković i Mihaljević, 2005: 64).

Treba napomenuti kako se od 2000. godine struktura bratstva Franjevačke mladeži znatno promijenila i da su ovi podaci u jednom dijelu zastarjeli, ali ono što je svakako važno i nadasve vrijedno jesu oni rezultati koji se odnose na mladenačku procjenu uloge same zajednice u njihovom životu. Također, rezultati potvrđuju kako je traženje smisla i izgradnja identiteta važan mladenački zadatak u čemu zajednica svakako doprinosi. Također, odgoj za vrijednosti i duhovnost još su jedne od karakteristika koje razvija vjerska zajednica mladih kao što je Framo.

O privlačnosti i aktualnosti sv. Franje Asiškog mladima govori Cinzia Bacchin u petom poglavlju svoje knjige „*Franjo se svlači kako bi obukao Život (Put od životne praznine do radosti života)*“ predstavljajući rezultate istraživanja koje je provela s mladima koji se nadahnjuju primjerom sv. Franje Asiškog. U istraživanje je uključeno četrdeset ispitanika tj. onih koji su odgovorili na upitnike, od kojih je dvanaest članova Franjevačke mladeži, a ostalo su mladi koji se nadahnjuju sv. Franjom. Podjednako je zastupljen muški i ženski spol i dob (podijeljena u četiri kategorije) od 18-30 godina. Cilj istraživanja bio je pokušati nadići problematiku egzistencijalne praznine kroz konkretan primjer jednog čovjeka 13. stoljeća - životnog svjedočanstva sv. Franje Asiškog. Upitnik također želi ispitati mišljenje mladih o njihovoj generaciji, privlačnost sv. Franje Asiškog i mogućnost da mladi u svojim nemirima mogu pronaći korisne odgovore u sv. Franji. Na pitanje o poticajima za sudjelovanje na franjevačkim susretima, ispitanici su u najvećoj mjeri odgovorili kako je to pronalaženje odgovora i smisla vlastita života (f=17) i potreba za obogaćivanjem vlastita života s novim vrijednostima (f=12). Na pitanje o vlastitim očekivanjima odgovori su raspršeni: razmatranje o smislu vlastita života (f=15), rast u vjeri i obogaćivanje života novim vrijednostima (f=13), produbljenje učenja o sv. Franji uzevši ga za primjer (f=10) te ostvarivanje iskrenih i dubokih odnosa (f=8). Treće pitanje upitnika odnosi se na elemente osobnosti sv. Franje koji najviše privlače i pogađaju ispitanike. Više od polovice ispitanika (f=23) odgovorilo je siromaštvo i jednostavnost njegova načina života, dok je nešto manje od polovice ispitanika (f=19) navelo

kako je to ljubav prisutna u svim njegovim porukama (Bog, priroda i siromašni). Jedan dio ispitanika (f=15) smatra kako je to hrabrost življenje prema vrijednostima, snovima i idealima, dok ostali ispitanici (f=7) navode kako im Franjo nudi mogućnost odgovora na razne egzistencijalne situacije, posebice one o patnji. Ispitanici mlade današnjice u najvećoj mjeri (f=19) vide kao navezane na konzumerizam, površnost i materijalizam. Ostali su odgovori raspršeni, a uključuju viđenje mladih današnjice bez životnog cilja, dezorijentirane, bez uzora i sl. Zadnje pitanje odnosi se na mišljenje ispitanika o suvremenosti sv. Franje Asiškog naspram današnjih mladih. Odgovori su raspršeni: nekolicina ispitanika (f=11) smatra kako sv. Franjo daje poticaj za pronalazak sebe u vlastitom egzistencijalnom projektu, dok nešto manje (f=11) smatra kako Franjo daje model života dosljedan s vlastitim vrijednostima. Jednak broj ispitanika smatra kako je Franjin model onaj s kojim se razlučuje bitno od nebitnog (f=10) i onaj s kojim se svjedoče autentične vrijednosti (f=10). Dakle, evidentno je kako svjedočanstvo života sv. Franje Asiškog privlači i danas mlade suvremenog društva te im pomaže živjeti u tom istom društvu odgajajući ih za dublji smisao vlastita života i vrijednosti (Bacchin. 2006).¹⁶

Nadalje, nakon opisa problema prikazani su cilj i zadaci istraživanja, hipoteza istraživanja, metodologija istraživanja, rezultati i rasprava te zaključci i preporuke.

5.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja je znanstveno utvrđivanje i ispitivanje stavova članova katoličke zajednice mladih „*Frama*“ o ulozi iste u formiranju njihove osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti te reperkusije na njihov današnji svakodnevni život.

Zadaci istraživanja:

- 1. Ispitati stavove sudionika o razdoblje adolescencije i mladosti te izazovima za odgoj i mlade u društvu 21. stoljeća*
- 2.1. Ispitati stavove sudionika o čimbenicima koji utječu na formiranje njihove osobnosti*
- 2.2. Ispitati stavove sudionika o ulozi bratstva Franjevačke mladeži u formiranje njihove osobnosti*
- 3.1. Ispitati stavove sudionika o vrijednostima i vrijednosnom sustavu u njihovom životu danas*
- 3.2. Ispitati stavove sudionika o ulozi bratstva Franjevačke mladeži u odgoju za*

¹⁶ Cijeli prethodni odlomak se odnosi na referencu: (Bacchin, 2006), a preuzet je iz osobnog završnog rada: Polegubić, F. (2014). *Odgovj za dijalog, zajedništvo i altruizam iz perspektive franjevačke duhovnosti*

vrijednosti s obzirom na razdoblje mladenaštva i danas

4.1. *Ispitati stavove sudionika o mjestu i obliku te važnosti duhovnosti u njihovom životu danas*

4.2. *Ispitati stavove sudionika o ulozi bratstva Franjevačke mladeži u razvoju njihove duhovne dimenzije za vrijeme mladenaštva i danas*

5.1. *Ispitati stavove sudionika o perspektivi Franjevačke mladeži danas u suvremenom društvu*

5.2. *Ispitati sudionike o njihovim savjetima za mlade*

5.3. Hipoteza istraživanja

U skladu sa postavljenim teorijskim okvirom u prvom dijelu rada kao i postavljenim problemom istraživanja i zadacima istraživanja formirana je temeljna hipoteza: Bratstvo Franjevačke mladeži ima ulogu u formiranju osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti mladih.

5.4. Metodologija

5.4.1. Uzorak istraživanja

Za ovo istraživanje uzorkovanje je podređeno potrebama samog istraživanja, a ne kriterijima ekstremne valjanosti, što i jest jedna od karakteristika kvalitativnih istraživanja i metode intervjuiranja (Halmi, 1996). Sama količina prikupljenih podataka ima veću važnost od broja ispitanih subjekata (Halmi, 1996). Stoga, uzorak ovog istraživanja je *namjeran* i broji *8 sudionika*. Samo namjeran uzorak omogućuje prikupljanje informacija koje su ključne za razumijevanje pojave (Milas, 2005).

5.4.2. Opis skupine ispitanika i razlozi odabira

Jedini kriterij (uvjet) odabira je da su sudionici istraživanja bili članovi Franjevačke mladeži. Nekadašnji članovi Franjevačke mladeži danas sa određenom vrstom vremenskog odmaka mogu procijeniti koja je uloga Franjevačke mladeži u formiranju osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti. Kako su sudionici međusobno različiti s obzirom na kategorije, moguće je dobivanje različitih mišljenja s obzirom na pitanja (Milas, 2005). U skladu s time, skupinu ispitanika (sudionika istraživanja) čine osobe različitih kategorija. Sudionici ovog istraživanja tako se razlikuju po bračnom statusu, društvenom i redovničkom staležu, zaposlenosti, godinama provedenim u Frami, razmaku između odlaska s Frame i današnjice,

razdoblju Frame s obzirom na njihovu uključenost i sl. Sudionici su također birani s obzirom na otvorenost za prenošenje iskustva i razgovor.

5.4.3. Metode i postupci prikupljanja podataka

S obzirom da je riječ o ispitivanju stavova, vlastitih aspiracija i pogleda na vlastiti odgoj, koji uključuje vrijednosnu dimenziju i duhovnost, kvalitativna istraživanja i intervjuiranje kao metoda najprikladniji su za ovo istraživanje. Stoga je za metodu odabrana ona deskriptivna i korelacijska; deskriptivnom se metodom opisuju ispitani fenomeni, dok se komparativnom metodom isti uspoređuju i utvrđuju razlike i sličnosti među njima (Zelenika, 1988). Postupak prikupljanja podataka jest intervjuiranje u obliku *polustrukturiranog dubinskog intervjua*. Upravo je osnovna zamisao takvog intervjua da se sudionike istraživanja dovede do njihovog spontanog izjašnjavanja o stavovima, osjećajima i dr. (Halimi, 1996). Dubinskim intervjuom usredotočuje se pažnja na otvaranje novih perspektiva i stjecanje potpunijeg uvida u istraživačko područje i fenomen (Milas, 2005). Polustrukturirana forma omogućuje sudionicima da slobodno iskažu svoje stavove i iskustva, ali će ujedno postojati svojevrsna okosnica koja će provoditelju intervjua pomoći u vođenju samog intervjua i dolaska do traženih odgovora na postavljena pitanja. Intervju se provodio u trajanju od prosječno 45 minuta u prostorima koji odgovaraju provedbi, istraživaču i sudionicima. Istraživanje je provedeno usmeno te u direktnom kontaktu sa sudionicima. Svaki intervju je sniman (audio snimka) kako bi se na adekvatan način prikupili i obradili dobiveni podatci. Kako je uzorak namjeran, sudionici su unaprijed izabrani i pitani o tome žele li sudjelovati u istraživanju, na što su pristali. Kako bi se izbjeglo davanje poželjnih i društveno prihvatljivih odgovora koji možda jesu očekivani, ali nisu realni i objektivni od strane sudionika, ovakav oblik metodologije omogućuje elastičnost u razgovoru i slobodu u razgovoru koji je otvoren, ali vođen. U pedagoškom kontekstu, intervju služi planskom izazivanju verbalnih manifestacija ličnosti sudionika čime se dolazi do novih pedagoških spoznaja (Mužić, 1982).

5.4.4. Instrument istraživanja

S obzirom na cilj istraživanja te metode i postupke prikupljanja podataka kreiran je protokol za vođenje polustrukturiranog dubinskog intervjua. On služi kao okviran skup unaprijed osmišljenih pitanja koji su osmišljeni prema indikatorima: *formiranje osobnosti, odgoj za vrijednosti i duhovnost*. Svaki indikator propituje današnje poimanje i življenje

istih kod sudionika s jedne strane te ulogu zajednice (bratstva Franjevačke mladeži) na indikatore, s druge strane.

5.4.4.1. Protokol intervjuiranja

1. Opća pitanja i kontekstualizacija mladosti i odgoja u 21. stoljeću

- *Koliko imaš godina i kako bi opisao svoj društveni status?*
- *Kako bi definirao/la razdoblje mladosti i adolescencije?*
- *Što misliš i kako bi opisao/la odgoj u 21. stoljeću s obzirom na suvremeno društvo?*

2. Formiranje (vlastite) osobnosti danas i kontekst Franjevačke mladeži

- *Koji čimbenici utječu na formiranje čovjekove osobnosti?*
- *Koji od tih čimbenika su utjecali na formiranje tvoje osobnosti?*
- *Utječu li danas i u kojoj mjeri?*
- *Koliko si vremena i do kada bio/bila član/ica bratstva Franjevačke mladeži?*
- *Je li je to bratstvo formiralo tvoju osobnost? Kako i na koji sve način?*
- *Kada i koliko u svojoj osobnosti danas vidiš plodove franjevačke mladeži u kontekstu formiranja osobnosti?*

3. Odgoj za (vlastite) vrijednosti danas i kontekst Franjevačke mladeži

- *Što su za tebe vrijednosti, kako ih definiraš i smatraš li da postoji univerzalni sustav vrijednosti?*
- *Na koji način danas živiš i promičeš vrijednosti?*
- *Koja je uloga Franjevačke mladeži u izgradnji i odgoju vrijednosti kod mladih?*
- *Je li, a ako je koliko i kako Franjevačka mladež odgajala i oblikovala tvoj sustav vrijednosti i vrijednosno doživljavanje kao mlade osobe?*
- *Kada i koliko u svojem današnjem životu i svakodnevici vidiš plodove franjevačke mladeži u kontekstu odgoja za vrijednosti?*

4. (Vlastita) Duhovnost danas i kontekst Franjevačke mladeži

- *Koje je mjesto duhovnosti u tvome životu?*
- *Na koji način živiš svoju duhovnost danas u svakodnevnom životu?*
- *Koja je uloga franjevačke mladeži u izgradnji duhovnosti mladih?*
- *Koliko je i kako tvoju duhovnost izgradila Franjevačka mladež dok si bio/bila njezin član?*
- *Kada i koliko u svojem današnjem životu i svakodnevici vidiš plodove franjevačke mladeži u kontekstu izgradnje duhovnosti?*

- Što je sa elementima franjevačke duhovnosti i izgradnje istih u doba Franjevačke mladeži i življenja istih danas u tvome svakodnevnom životu?

5. Aspiracije prema budućnosti

- Kako bi opisao/la perspektivu Frame danas? Imaš li savjet za odgoj danas?

5.5. Rezultati istraživanja i rasprava

Opći podatci o sudionicima istraživanja uključuju njihovu dob i osnovne informacije o njima (posao, brak i sl.). Dob sudionika se kretala u dobi između 24 i 39 godina. Dvoje sudionika ima 24 godine, jedan sudionik 26, dvoje su u dobi od 31 do 32 godine, a troje u dobi od 37 do 39 godina. Među njima jedna je nezaposlena osoba, dok ostali rade. Od svih sudionika jedan je oženjen i čeka dijete, a ujedno je i apsolvent, jedan je u ustanovi posvećenog života (redovnički i svećenički kandidat, franjevac), dok su ostali sudionici neoženjeni.

5.5.1. Opća pitanja i kontekstualizacija mladosti i odgoja u 21. stoljeću

Prilikom definiranja termina adolescencije i mladosti sudionici otkrivaju i navode blisku i usku povezanost između tih dvaju pojma i razdoblja. Nisu apsolutno suglasni u definiranju istih i omeđivanju po pitanju godina (vremenskog razvojnog okvira). Stoga, ne može se izvesti konačan zaključak o konkretnom i univerzalnom definiranju i razlikovanju tih dvaju pojmova. Bilo mladost, bilo adolescencija, sudionici većinom navode kako ona prestaje negdje nakon 25 do 30 godina. Također, većina navodi kako je mladost širi pojam od adolescencije, dok adolescencija uključuje neko konkretno razdoblje koje karakterizira sazrijevanje, pronalazak identiteta, različite krize. Svi se ispitanici osjećaju mladima, što potvrđuje definiranje mladosti kao stanja duha, što je dvoje ispitanika izričito i navelo.

Iako sudionici izričito ne navode kako se razdoblje mladosti danas produljuje, evidentno je iz rezultata istraživanja kako ona prelazi neku fiksnu kronološku dob, jer se svi sudionici osjećaju i dalje mladima. Također, prepoznaje se mladenaštvo kao dinamično razdoblje u kojem je svaki pojedinac dio promjenjivog društva, ali istodobno u unutarnjim traganjem za sobom, smislom, identitetom i sl., što potvrđuje i Nikić (2004.).

*„Ja mislim da je to kronološki čak i nezahvalno govoriti jer puno stvari utječe na to kako će se netko formirati.“
(M.K.)*

„A mladost bi povezao uz ono stanje duha bez obzira što mnogi to tako ne gledaju, za mene je. Često puta što možemo čuti od ljudi koji su po godinama stariji, ali po duhu koji je nemiran, svjež uvijek, koji razmišlja kako ja mogu dati nešto ovom društvu, što ja mogu ponuditi dakle.“ (S.P.)

Gotovo svi sudionici opisuju 21. stoljeće i suvremeno doba kao ono koje podrazumijeva velik utjecaj medija na čovjeka, a tako i na djecu i mlade. S obzirom na različite odgovore ispitanika, suvremeno doba se može opisati kao ono koje je promjenjivo i tehnološki razvijeno.

„Tako da djeca su se preselila na facebook. I tu se vidi, djeca su željna druženja, jer ne bi toliko visila na fecebooku, željna su neke afirmacije; oni čekaju lajk, neki čekaju ovo, neki čekaju ono. Al nitko im nije još objasnio da se to stvarno može dogoditi kad se nađu "face to face", a ne "on face".“ (D.P.)
„21. stoljeće... vrijeme kada nikad nismo imali napredniju tehnologiju, ali vrijeme kada ljudi nisu bili nikad gluplji. (D.T.)

Većina smatra da su promjene u društvu vidljive, dok nekoliko sudionika navodi da je svako vrijeme specifično samo po sebi. Među njima, jedan sudionik smatra da se znatno ništa nije promijenilo, osim medija koji nam svašta plasiraju. Gotovo svi sudionici prepoznaju krizu odgoja, koja se očituje u užurbanom tempu života, a vidljiva je u pretrpanosti poslom roditelja koji nemaju vremena za kvalitetan odgoj svoje djece. Također odgojna kriza očituje se u nesigurnom i promjenjivom društvu i okolini, okrenutosti virtualnom svijetu od strane djece i mladih te okrenutosti materijalizmu.

„ (...) Kad imaš dijete nije to više isto kao kad si adolescent ili student. To je ipak nešto drugačije, moraš se više posvetiti djetetu, nije to zezancija. Mislim da roditelji trebaju najviše krenuti od sebe. Jer, oni oblikuju dijete kakvo je“ (S.R.)
„Roditelji rade od jutra do sutra (...) prije je ta nedjelja bila simbolički barem jedan dan slobodno. Danas je i to maknuto i ljudi rade (...) za mižeriju i doma kad dođu i kad su s djecom, malo su s djecom i to nije kvalitetan odgoj, imaju grižnju savjesti i onda im znaš, kupe im nešto.“ (D.P.)

Takvo društvo, prema mišljenju različitih sudionika istraživanja, mlade zatupljuje, neosamostaljuje, zatvara zajedništvu, a otvara individualizmu s jedne strane, a s druge strane prezaštićuje djecu.

„Moja mama je imala Fiću i ja nisam imala sjedalicu (...). Mene je sestra zagrlila i ja sam bila iza u toj fići i nikad se hvala Bogu nije ništa dogodilo! Niti smo imali telefon, niti kada bi išli na duže putovanje. Taj put sam dobila sok i pol puta sam pila, pol puta sam gruntala slamčicu. Onda dok sam to stavila, onda kad sam malo popila, pa sam začorila. Razumiješ? Mi smo bili sretni! Nismo imali ni radio u autu; bili smo sretni, jer nam je mama pričala neku priču, sestra bi me zabavljala i čuvala“ (F.Š.)

Odgovori sudionika te njihovi stavovi prikazani rezultatima istraživanja potvrđuju činjenicu kako je 21. stoljeće razdoblje velikih promjena, utjecaja medija i tehnologije. Kriza odgoja jedna je od karakteristika suvremenog doba, a ovo istraživanje potvrđuje upravo pojam polarizacije mladih oko vrijednosti. S jedne strane potreba za autentičnim i zdravim odgojem, a s druge strane način života, užurbanost i promjene koji izravno utječu na odgoj mladih.

5.5.2. Formiranje (vlastite) osobnosti danas i kontekst Franjevačke mladeži

Prema mišljenju gotovo svih sudionika, čimbenik koji ima najveću ulogu na formiranje čovjekove osobnosti jest obitelj, zatim okolina, društvo i prijatelji. Kao čimbenici koji se navode kao oni koji su povezani s formiranjem osobnosti jesu religija (vjera, Bog, Crkva), zatim obrazovanje, socijalni kontekst te genetske predispozicije uvjetovane rođenjem. Kao ostali čimbenici koji se spominju jednom, ovisno o sudioniku, su: važne osobe, mediji i samoodgoj.

„Onda isto tako i škola (...) Tu mislimo i na fakultete i sve... Možda se pre rano i veći broj ljudi diglo ruke da škola još ima ikakav utjecaj na mlade, ali ne bih se složio. Baš taj period u kojem jedna osoba prolazi to školovanje da je to najbitniji period života neke osobe. I sa kvalitetnim obrazovanjem i ljudima koji su dio toga, da može se puno učiniti i prema pojedincu i društvu da bude kvalitetnije i bolje.“ (S.P.)

Sudionici definirajući čimbenike za koje smatraju da su općenito povezani s odgojem često iznose svoju perspektivu i iskustvo. Oni sudionici koji su dodatno obrazlagali koji je od tih čimbenika posebno utjecao na njihovo formiranje su ponovno obitelj, društvo i prijatelji, a kao pojedinačni odgovori spominju se škola, Frama, ljubav i vjera, ulica, sport i sl.

„Pa si tu naučio. I sport te isto dosta označi. Tako da sam trenirao možda neki individualni sport možda bi bio individua, ali budući da je to bio grupni“ (D.P.)
„Ljubav i vjera. Ljubav roditelja i rodbine.“ (D.T.)

Gotovo svi ispitanici formiranje osobnosti gledaju i smatraju kao cjeloživotni proces. Ponovno potvrđuju kako različiti čimbenici utječu na to trajno i stalno formiranje.

„Pa znači, kako ja živim s obitelji, znači nisam sam, dakle samim time imamo utjecaj jedan na drugoga i to je to formiranje“ (S.R.)

„Mislim da onda, od mene na dalje, možemo napredovati u životu i shvatit da smo uvijek na nekome početku ne zato da shvatimo da nismo ništa naučili, već upravo to da jedan novi početak bude i nekakva nova šansa da učinimo nešto za sebe tako automatski i za druge.“ (S.P.)

Istraživanje pokazuje kako su sudionici svjesni da je odgoj višeznačan pojam, proces. Odgoj kao takav uključuje djelovanje različitih čimbenika na razvoj čovjeka te na formiranje njegove osobnosti. Navedeni čimbenici koji proizlaze iz istraživanja odgovaraju skupu kvaliteta koje sačinjavaju zrelu ljudsku osobu i ličnost (psihološko, moralno, socijalno, kulturno i religiozno), a koje navodi i Bezić (2002). Također, istraživanje potkrepljuje Šestakovu (2014.) tvrdnju da odgoj ne pripada samo periodu djetinjstva ili adolescencije, već da odgoj predstavlja cjeloživotan proces.

Kada je riječ o pripadnosti bratstvu Franjevačke mladeži (Frame), sudionici istraživanja bili su članovi Frame u različitim razdobljima i periodima. Odnosno, može se reći da su istraživanjem obuhvaćene različite generacije Frame od njezina osnutka do danas. Generacije

će se kategorizirati u tri skupine. Troje sudionika pripada prvoj generaciji Frami (1993.-1997; 1996. – 2004; 1997.-2005.), dvoje drugoj generaciji (2001. -2007; 2004. -2016.), a troje trećoj generaciji (2007. – 2015; 2008. – 2013; 2007. - 2012.). Svi su sudionici u nekoj mjeri u doticaju sa franjevačkom mladeži danas.

Dok su sudionici bili članovi Franjevačke mladeži, najveći broj sudionika došao je na Framu za vrijeme srednje škole. Period aktivnog života i djelovanja u Frami bio je za vrijeme srednje škole i studiranja, ponekima i za vrijeme posla, ovisno kada se tko priključio Frami. Troje sudionika navodi kako je taj franjevački način života aktivno nastavilo u Franjevačkom svjetovnom redu.

„(...) Nije da sam ja prolazila gradom i odjednom čula za Framu. Imala sam članove obitelji koji su bili na Frami i prijatelji od mame koji su imali djecu su isto bili na Frami. (...) Svaki put kad bih ih mi išli posjetit bilo bi da su klinci na Frami. (...) Niži razredi osnovne škole (...) sam čitala plakate na autobusnoj stanici; da je neka mladež organizirala uskršnji doručak. Ja se sjećam tih plakata!“ (D.T.)

Najveći broj sudionika navodi kako je u Frami najveću ulogu u formiranju osobnosti imala socijalna okolina, odnosno okruženost braćom i sestrama, prijateljima i osobama koje su u Frami. Manji broj ispitanika navodi kako ih društvo, škola ili fakultet u kojima su bili nisu ispunjavali, a na Frami su našli pravo društvo. Svi ispitanici navode kako je Framu, barem na neki način, formirala njihovu osobnost i danas prepoznaju te plodove.

Kako su gotovo svi ispitanici stupili u Framu u razdoblju adolescencije, istraživanje je potvrdilo i činjenicu da je to razdoblje karakterizirano i kao ono u kojem je kod pojedinca potrebna i društvena promjena. Mladi se međusobno identificiraju, borave, prolaze zajedno promjene i trenutke koji su pred njima. Istraživanje potvrđuje važnost socijalnog odgoja, zajedničarskog odgoja kojem je cilj usavršavanje i pojedinca i zajednice, kako naglašava Martini (2001.). Ta socijalna komponenta je jedna od najčešće spomenutih kategorija u čitavom istraživanju. U tom kontekstu istraživanje potvrđuje kako socijalni odgoj podrazumijeva odnos, dijalog, komunikaciju, rad na sebi, emocije, racionalnu spoznaju i konkretno djelovanje, što objašnjava i Filipović (2007.). Istraživanje je pokazalo i činjenicu koju navodi i Berk (2008.) o tome da osiguravajući socijalnu podršku i modele za uzore, bliski prijatelji, a i zajednica pomažu jedni drugima u istraživanju različitih opcija (vrijednosti, stavovi, ideje i sl.) (Berk, 2008). Zapravo, istraživanje je u skladu i s antropološkim i psihološkim činjenicama koje pokazuju da su stavovi i shvaćanja pojedinca po različitim pitanjima života više ili manje usklađeni sa normama zajednice (Rot, 1972) – u ovom smislu socijalne okoline koju pruža bratstvo Franjevačke mladeži. Ujedno,

istraživanjem se utvrdilo i postojanje gregarnog i afilijativnog motiva kada je riječ o razlozima dolaska i ostanka u Frami te uloge drugih i bratstva u formiranju osobnosti.

„(...)Pa oblikovala me u tom smislu što sam iskorigirao ajmo reć, ja se nadam, neke svoje možda negativne stvari ili koje su bile dobre pa sam ih sada kao izbrusio.“ (D.P.)

„Mene je ta Frama hvala Bogu i Majci Božjoj Trsatskoj toliko uzela da sam sve samo tamo doživjela (...) jer u tim godinama kad mi je svašta palo na pamet - tu je bila Frama.“ (F.Š.)

„Znači, prepoznati u tom čovjeku do sebe osobu koja je meni od Boga darovana da mi bude dar, a ne da mi bude prijatelj (...) Da li sam je ja dobio kroz Framu u tom periodu ili kasnije kroz život, ja imam prilike naučiti od te osobe i primiti.“ (S.P.)

„Je! Jel mi je u nekim ključnim elementima pokazala da ja nisam luda (...). Da nisam neki vjerski fanatik ako su me možda neki doživljavali samo zato što imam neki komadić drva, odnosno Tau oko vrata.“ (D.T.)

Kako je Frama povezana s formiranjem osobnosti sudionika, na svakoga je ostavila posebni utisak. Preciznije rečeno, teško je jednoznačno kategorizirati i grupirati odgovore. Danas sudionici prepoznaju u svojoj osobnosti plodove Frame kao što su: društvo i prijatelji, vjerska formacija, konkretne osobine (otvorenost, briga za druge, skromnost i snalažljivost, organizacijske sposobnosti, otkrivanje talenata, radost), da budu ono što jesu (odabir profesionalne karijere, život u punini, franjevaštvo, autentičnost).

„ (...)Neke moje osobine i moji stavovi su definitivno posljedica toga što sam krenuo na Framu. (...) I definitivno vjera! Siguran sam u to da je imalo jako velik pozitivan efekt.“ (F.M.)

„Uvijek je to bilo u vjerskom duhu. Ništa to nije bilo ono sad ćemo bit normalni, sad nema Franje. Uvijek je Franjo bio s nama“ (F.Š.)

„Frama (...) uči tome da ti prihvatiš ajmo reć svakog čovjeka, a opet s druge strane da ti znaš kakav čovjek tebi odgovara, odnosno s kim ti možeš pronaći sebe (...) u daljnjem životu (...)“ (M.Z.)

„Znaš, jako često sam znala razmišljati o tome kako bi izgledao moj život bez moje Frame. I jednostavno to mi je nezamislivo. Jer mi je to toliko unijelo, toliko je ušlo, prodrlo u mene samu. Da ideš sad u analizu DNK bi našao malo smeđih čestica, ne znaš od kud.“ (D.T.)

Istraživanjem se potvrđuje i Ančićev (2008.) opis i karakteristike duhovnih zajednica, što se može i pretpostaviti jer Frama predstavlja duhovnu zajednicu mladih. Također, istraživanjem se potvrđuje i Špeharova (2013.) tvrdnja da zajednica jest zajednica ukoliko dopusti pojedincu razviti svoju osobnost. Može se također usporediti rezultat ovog istraživanja i istraživanja o Frami koje su proveli Peračković i Mihaljević (2004.). Naime, iako je ondje izričito mjerena atmosfera na susretima Frame, dok je u ovom istraživanju ona suptilno i indirektno više puta izrečena, atmosfera se označuje kao prijateljska i bratsko-sestrinska.

5.5.3. Odgoj za (vlastite) vrijednosti danas i kontekst Franjevačke mladeži

Prilikom određivanja značenja termina vrijednosti uočava se povezanost između definiranja vrijednosti i nabiranja vrijednosti od strane sudionika istraživanja. Svi sudionici na direktan ili indirektnan način vrijednosti definiraju skupom različitih moralnih vrlina. Sve te

vrijednosti proizlaze iz kršćanske etike, a sudionici spominju različite vrijednosti kao što su: institucije (obitelj, Crkva), duhovnost (odnos s Bogom, vjera, nada), briga za druge (humanost, ljudskost, altruizam, požrtvornost, potpora, sebedarje, prihvaćanje i neosuđivanje), osobne vrline (iskrenost, poštenje, jednostavnost, skromnost, malenost, poniznost, radost, povjerenje) i ljubav. Sudionici istraživanja smatraju da postoje univerzalne vrijednosti koje vrijede za sve ljude i cijelo čovječanstvo bez obzira na povijest, kulturu, vjeru, nacionalnost i sl. Te univerzalne vrijednosti u velikoj se mjeri preklapaju sa vrijednostima koje su prethodno navedene.

„ (...)Točno po svojoj savjesti znamo da li je nešto ispravno ili nije (...) i na kraju dana kada idemo spavat ako neko ima potrebu ili naviku napraviti ispit savjesti.“ (F.M.)

„Dakle, kao jedan prekrasan vrt u kojeg mi zađemo i kojem se divimo zato što već imamo u sebi izgrađen jedan sustav koji se zovu vrijednosti. (...) Nešto što nam pomaže da oplemenjujemo neprestano sebe, svoj život i druge živote. (...)“ (S.P.)

„Da, mislim da je to vjera, nada i ljubav. I da je to univerzala!“ (F.Š.)

„Naravno. Ljubav – to svatko razumije. Svatko razumije jezik zagrljaja. Bio netko japanac, ne znam živio u Kini, Africi, Južnoj ili Sjevernoj Americi ili Europi, ako ti nekog voliš - ti nekog voliš. Ne mislim tu na onu intimnu i bračnu ljubav nego šire. I čak ako ti živiš u svojoj vjeri, a ja u svojoj, opet ćemo se prepoznati da nas nešto veže.“ (D.T.)

Kada je riječ o krizi vrijednosti u današnjem društvu, gotovo svi sudionici navode kako one jesu u krizi. Ta se kriza očituje u dekonstrukciji vrijednosti, odvajanju od Boga i krizi vjere, krizi obitelji, užurbanom načina života, nedostatku ljubavi, zajedništva i dobrote, negiranju smisla patnje i dr.

„Da postoji, općenito se neka dekonstrukcija želi napraviti na globalnom planu vrijednosti. Želi se izvrnut sve naopačke. Ali to je jedna mala šačica ljudi koja ima dovoljno prostora da indoktrinira sve ostale. (...)U svakom dijelu društva velika većina ima jednak set vrijednosti. I baštine one vrijednosti koje su od pamtivijeka i koje će bit od pamtivijeka. (...) E a ako ti imaš djecu i ako ti je to važno onda ćeš ti brinuti da ti sutrašnjica bude još ljepša od današnjice!“ (D.P.)

Istraživanje je pokazalo da vrijednosti zapravo predstavljaju moral i moralne vrijednosti te kako su to međusobno srodni i neodvojivi pojmovi, što podrazumijeva i Hooper i sur. (2003.). Prema sistematizaciji od strane Finance (1962.) te vrijednosti su pretežno moralne, ali i religiozne. Poželjne vrijednosti i istinske vrijednosti zapravo su i one univerzalne vrijednosti. Također, od svih nabrojanih vrijednosti u istraživanju se ponajviše kristaliziraju oko tri skupa vrlina kojeg donose Miljković i Rijavec (2007.). To su ponajviše humanost i transcendentnost, ali i elementi hrabrosti i umjerenosti. Ujedno, te se vrijednosti najviše mogu kategorizirati kao konvencionalne, što objašnjavaju Franc, Sučić i Šakić (2011.). Istraživanje je pokazalo da u čovječanstvu postoji i treba postojati neki globalni etički kod, a on prema ovom istraživanju nije daleko od onih poželjnih i univerzalnih vrijednosti koje donosi Kidder.

Sudionici istraživanja direktno ili indirektno žive i promiču svoje vrijednosti u svakodnevnicima. Svatko od sudionika to čini na njemu svojstven način. Gotovo svi sudionici naglašavaju kako se svaki dan zapravo nastoje i opredjeljuju za vrijednosti i život po vrijednostima. Dvoje sudionika spominje svakodnevno prepuštanje Bogu i Božjoj volji u svakodnevnom življenju vrijednosti. Polovica sudionika naglašava kako u življenju vrijednosti treba kretati od sebe i biti vlastiti primjer i model drugima u tom življenju. Polovica sudionika život po vrijednostima vidi u odnosu (briga i komunikacija) s drugima (priroda, obitelj, prijatelji, potrebiti, drugi). Jedan sudionik spominje vlastiti karakter kao oblik vrlina s kojima promiče vrijednosti, dok jedan sudionik vrijednosti promiče svakodnevno na radnom mjestu s obzirom na prirodu posla.

„ (...)Meni je obitelj dala puno toga. Ono, učili su me svemu u životu i ja to moram na neki način vratiti svojoj obitelji. Kakav bi to čovjek bio da ne bude uz svoju obitelj?“ (S.R.)

„ (...) Uživajte u onome dobru, u onome što je Bogu u suštini - to je ljubav. (...) Znači danas, ovaj dan je jedan korak prema tom cilju. Do sada sam i onako šepao i moj hod je bio poljuljan i često puta sam i padao (...) Sve to skupa je zapravo veliko iskustvo, ako sam danas shvatio da moj pogled ne ide prema zemlji, nego ide prema nebu. (...) Bog (nam) daruje sve one potencijale, onaj silan dar koji nam pomaže (...) Ali taj mir ukoliko imamo u srcu to nam nitko ne može uzet. To nam je onaj najbolji možda pravac sigurnosti na tom putu da ćemo ostvariti taj cilj, odnosno da ćemo doći hodajući do kraja.“ (S.P.)

Franjevačka mladež, prema mišljenjima sudionika, ima različite uloge u izgradnji vrijednosti kod mladih. U najvećoj mjeri su zastupljeni oni odgovori koji su usmjereni na važnost zajedništva (podrška zajednice, prijateljstvo, socijalni odnosi, istomišljenici i sl.) u odgoju za vrijednosti. S obzirom na neke konkretne aktivnosti, različiti sudionici spominju određene crtice iz vlastitog života u Frami, poput redovitih tjednih susreta, karitativnog rada i dr. Manji broj ispitanika izričito navodi turbulentna razdoblja mladosti i traganja za identitetom i vrijednostima, a Framu u tome upravo pomaže.

„Frama je škola života; kako funkcionirati u velikoj obitelji. Svi smo mi u bratstvu Frame darovani braća i sestre, ali nismo najbolji prijatelji, bestići. To znači da nekog ćeš pogledati i znat ćeš dal ćeš je zagrliti da ti ne brizne u plač ili ne prilazi ono histerični napad živčanoće. A s druge strane s nekima ćeš biti bok, bok. Ali (...) ćeš ga cijeniti i poštovati kao brata i sestru. I kad te taj isti bude pitao za pomoć ćeš mu pružiti“ (D.T.)

Sumirano, ispitanici procjenjuju kako ih je Framu za vrijeme mladosti i dok su boravili u njoj odgajala za vrijednosti.

„(...) Da ti imaš uza sebe ljude koji se trude biti što bolji, jer u tim godinama jako si krhak i kad bi pao u bilo koje društvo – to društvo te oblikuje. (...)“ (D.P.)

„(...)Mi smo se dosta razlikovali od tih naših vršnjaka. Nitko ne može reći da smo bili neki vjerski fanatici, jer nismo. Bili smo neki normalni mladi ljudi. Ali, da, sigurno da smo bili drugačiji. Možda smo te neke krize lakše prolazili, da.“ (M.K.)

„Ta zajednica u biti je u jednoj određenoj dobi kada se čovjek traži (...). On kroz to vrijeme razvija i sebe naravno i svoje vrijednosti i kao čovjek (...)Znači to mu pomaže u daljnjem razvoju.“ (M.Z.)

„Tamo smo imali jedan prostor jednu ekipu uz koju si stvarno mogao biti svoj do kraja. (...). I definitivno stvari koje ću i danas itekako u svome životu prakticirati.“ (F.M.)

Također, svi sudionici naglašavaju kako danas baštine one vrijednosti koje im je i Frama usadila. Određeni broj ispitanika na temelju iskustva to navodi i na konkretnim situacijama, najčešće u domeni osobnih vrijednosti, vrlina i kompetencija (otvorenost, radost, mir, karitativnost, osjećaj za zajedništvo, prihvaćanje, didaktičke kompetencije, crkvenost, nepovodljivost i sl.). Može se uočiti isprepletenost odgoja za vrijednosti i formiranja osobnosti te uloge Franjevačke mladeži u takvom odgoju.

„Dakle, je! Ne može biti to samo za mladost, Frama te oblikovala za cijeli život i koliko god to neki ne žele priznat“ (S.R.)

„Danas, gledajući na Framu. (...) Frama me osposobila da gledam radosno na život. (...) Pomogla mi je u mikrosituacijama koje su se dešavale u Frami. Ono što sam naučila sam reflektirala na makrosituacijama u mome životu“ (D.T.)

Istraživanje pokazuje kako uloga Franjevačke mladeži po pitanju odgoja za vrijednosti uključuje i izravan i neizravan pristup. Izravan je prisutan u dimenziji odgoja karaktera članova i naglasku na univerzalnim vrijednostima, dok je neizravan prisutan u pojedinačnoj, osobnoj i samostalnoj izgradnji vrijednosti koje se u Franjevačkoj mladeži baštine.

5.5.4. (Vlastita) Duhovnost danas i kontekst Franjevačke mladeži

Svi ispitanici navode duhovnost kao važnu sastavnicu njihova života.

„Poanta je jednog dana sam se probudio i shvatio kako to za mene nije više nekako puka nauka. Nego je potreba. I ta potreba je jednostavno svakim danom sve više rasla.“ (F.M.)

U svojoj svakodnevici sudionici istraživanja na različite načine žive svoju duhovnost. Ona se ovisno o sudioniku ostvaruje u sakramentalnom životu i dnevnoj osobnoj molitvi (pobožnosti, molitva časoslova, zahvale, prije jela, ujutro i prije spavanja, čitanje Biblije, duhovno štivo). Jedan manji broj ispitanika navodi kako je zapravo njihov cijeli dan prožet nekim oblikom molitve. Također, jedan manji broj ispitanika navodi kako je u današnjem načinu života katkad teško pronaći vrijeme za molitvu, ali da je to zadatak svakog pojedinca.

„I onda ja tu duhovnost živim kroz cijeli dan, svake sekunde mi je Bog na pameti. Bog, Marija, sveci, križa se prisjetim. Ujutro se ustanem pa ako sam doma onda sa ženom svako jutro izmolimo časoslov, jutarnja. Onda izlazim iz kuće, križam se i imam svoju molitvu za izlazak iz kuće. Onda dođem radit pa imam svoju molitvu za početak radnog dana; pa spomenem Josipa radnika da mi i on pomogne. Pa onda imam tog invalida kojeg nosam i vodim, pa kad god ga dignem iz kolica, zagrliš ga, a kako ga zagrlim se pomolim Bogu za njega. Pa svaki put razmišljam daj mu Bože strpljenja pa da se ja i on vidimo i na Nebu, kad ne bude više ovih problema. Tako da mi je cijeli dan neka molitva. Ne znam, u podne čujem crkvu pa Anđeo Gospodnji, pa se spomenem i sjetim Anđela i Marije. Pa onda navečer svakako pobožnost svetome Josipu. Pa misa svakodnevna, ako mognem onda odem na misu svakodnevnu. I onda navečer i za laku noć je molitva. Znaš, kroz cijeli dan mi se provlači, kroz cijeli dan mi je Bog na pameti. Trudim se.“ (D.P.)

„Tako da duhovnost Franjevačka i moja je duhovnost. To je hod u jednostavnosti, u zajedništvu, u bratstvu. Frama me je naučila da bez brata i sestre oko sebe, one koje mi Bog daruje (...)“ (S.P.)

Svi sudionici smatraju kako Frama ima ulogu u izgrađivanju duhovnosti mladih općenito, izgrađivanju njihove duhovnosti dok su bili članovi Frame, kao i njihove duhovnosti danas. Franjevačka mladež je kod sudionika izgrađivala duhovnost, pa mnogi bez te formacije danas ne bi zasigurno bili ovakvi vjernici.

„A sada, sada te nitko ne tjera, nije ti to navika, to ti je život! To je tvoj Život, to je tvoja potreba. Ko što si gladan, tako si gladan da ideš u Crkvu.“ (F.Š.)

„Je! Zato jer je Frama makar u tim intervalima jednom tjedno formirala moju duhovnost.(...) I spoznaje te neke potrebe o tome što je meni važno, jer ja nisam znala što je meni važno.“ (D.T.)

„Frama je itekako velik utjecaj imala u formiranju moje duhovnosti. (...) Čini to da nismo statični unutar četiri zida, nego da se stvarno nastojimo izvući na van. Izaći iz tih nekih svojih okvira i djelovati šire.“ (F.M.)

Više od polovice sudionika navodi kako su u formiranju duhovnosti veliku ulogu imali drugi članovi Frame u kontekstu zajedništva i socijalizacije. Međutim, jedan manji broj smatra kako Frama daje jedan poticaj, no da je na pojedincu da ga prepozna i aktualizira u svojem životu, kada je riječ o duhovnosti. Manji broj ispitanika izričito navodi da je mladima koji žive svoju vjeru i prakticiraju duhovnost lakše, odnosno potpunije proživljavati razdoblje mladenaštva i života općenito.

U sklopu istraživanja, veći broj sudionika često naglašava važnost i ulogu duhovnog asistenta (franjevca, svećenika) koji vodi Framu i usmjerava mlade te služi kao primjer.

„(...)I tu nekakvu slobodu koju smo mi imali sa tim ljudima, koji su naši prijatelji, nisu neki svećenici tamo na oltaru, nego su nam baš prijatelji!“ (M.K.)

„To je meni fantastično vidjeti kod framaša; na karizmatskim događajima svi padaju, svi lete, svi ovo, a framaši su čvrsto na zemlji. Meni je to fenomenalno, meni je to predivno. I što to govori? Pa to je naša karizma, kužiš? Znači, duboko u ovom svijetu biti, a duboko uronjen u Boga.“ (D.P.)

Velika većina sudionika svjesna je svog franjevačkog identiteta, smatraju kako je Frama baštinila taj identitet. Elementi franjevačke duhovnosti koji su prisutni u njihovim životima, a ostavština su Frame, najčešće su: briga za potrebite, jednostavnost i skromnost, duhovnost, bratstvo i radost.

„Ja gledam na Framu (...) zrno gorušćino. Ti kad posadiš i neznaš gdje će proklijati, ali znaš da je tu“ (D.T.)

„Franjevačka duhovnost nije "ajmo bit zajedno", nego "ajmo bit braća!" (D.P.)

„Radost (...) Sveti Franjo je u svoje vrijeme bio veseljak od mladosti (...) U njemu se vidjelo da je tada kao mlada osoba imala jako puno svojih problema, ali nije dopustio da ga ti problemi srozaju na pod da ostane dolje ležati na zemlji. Nego baš tako izdigao se iz svega toga i baš ima neko savršeno veselje.“ (F.M.)

Istraživanje pokazuje da je Crkva važan odgojni čimbenik, kako naglašava i Vukasović (1994.). Činjenica je također kako mladi koji su pripadali Franjevačkoj mladeži pokazuju jasan prijelaz sa one posredovane vjere na onu poosobljenu, što je karakteristično za razvoj duhovnosti kod mladih, a objašnjava Mandarić (2009.). Može se potvrditi zadaća Crkve da

pomaže u organizaciji slobodnog vremena mladih i odgoju mladih u tom vremenu, današnjem društvu i svome okrilju. Također, istraživanje pokazuje kako je življeni primjer i odgoj primjerom veoma važan, što od strane vršnjaka i značajnih drugih, što od direktne strane odgajatelja (duhovnih asistenata u Frami).

5.5.5. Aspiracije prema budućnosti

Velik broj sudionika izričito navodi kako Frama ima perspektivu u svojem djelovanju unutar društva 21. stoljeća. Kritičnost Framina djelovanja danas prisutna je od strane vrlo malog broja sudionika, a ide u smjeru da se članovi Frame trebaju više otvoriti, aktivirati, biti još karitativniji i radosniji. Zapravo, odgovori se mogu grupirati tako da Frama treba nastaviti sa svojim djelovanjem. Ono se može i treba u budućnosti usavršavati u: konkretnom djelovanju (karitativne akcije, projekti, ideje i sl.), duhovnosti (osobna i zajednička moliva, Sveto pismo, Crkva) i vrijednostima (biti nenavezan za materijalno, ne stvarati frakcije među članovima, biti zajedno, otvoreno i iskreno komunicirati i sl.). Nekoliko sudionika navodi kako je Frama autentična i kako u tome treba ustrajati.

„Cijela ta priča za franjevaštvo je toliko aktualna, toliko prisutna da nekad sam sebe zateknem u tim nekim situacijama da se pitam šta mi definitivno fali u životu. Apsolutno ništa! Baš ništa!“ (F.M.)

„Gledajući na Framu sa olakšanjem mogu reći onu poslovicu: "Na mladima svijet ostaje!"“ (D.T.)

„Ovo što Frama ima i što baštini, što je imala i što je baštinila možda, ali ono istinski njezino, ma to će uvijek biti aktualno, to će uvijek biti traženo i past će na dobro tlo ako će bit autentično. Tako da ne treba odustat od toga i prilagođavat se nekome, jer onda gubiš svoj identitet, gubiš svoju karizmu, gubiš ono što ti jesi. Ako si ti uvijek autentično svoj, to će uvijek na plodno tlo pasti, na van. Uvijek! Uvijek! Ako si autentično svoj!“ (D.P.)

Svaki sudionik istraživanja šalje poruku mladima na drugačiji način. To su poruke mladima općenito, ali neke i izričito onima koji i dalje žive u bratstvu Franjevačke mladeži. Kada bi se svi odgovorili objedinili, onda bi to svakako bilo da mladi budu: puni inicijative, bez straha za ono što je pred njima, da budu duhovni i žive s Bogom, da budu racionalni, otvoreni, da skrbe i brinu o drugome, budu svoji, pronađu sebe i prave ljude u životu i da budu maleni, jednostavni.

„Moj savjet je jedini normalno da se držimo Boga. (...) Ali lako je biti s ljudima koji su divni, krasni, koji su katolici. Al biti s ljudima koji ti piju krv na slamku! I njega treba voljet! I njega! Kužiš? To je milost!“ (F.Š.)

„(...) Da se ne boje krenuti u nešto iako nisu sigurni u startu kako će to ispast i da li će u tome uspjeti. Da se ne boje padova (...)“ (F.M.)

„Našim mladima... Kako smo imali na našim Framaškim majicama: Hvalim te Gospodaru neba i zemlje, što si ovo sakrio od mudrih i umnih, a objavio nama malenima!“ (D.T.)

5.6. Zaključci i preporuke

Kada bi se svi rezultati istraživanja sveobuhvatno organizirali u jednu cjelinu, unutar konteksta naslova rada i istraživanja, potvrđuje se postavljena hipoteza da Franjevačka mladež ima ulogu u formiranju osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti mladih. Potvrđena hipoteza ujedno dokazuje i očitovanu odgojnu ulogu Franjevačke mladeži po pitanju formiranja osobnosti, odgoja za vrijednosti i duhovnosti. Tu odgojnu ulogu prepoznaju sudionici istraživanja, iako više nisu članovi Franjevačke mladeži. Prema njima, život i boravak u Franjevačkoj mladeži nije samo doprinio njihovu formiranju za vrijeme mladosti i adolescencije, već i danas u njihovu svakodnevnom životu, vlastitoj osobnosti, vrijednosnom sustavu i duhovnosti prepoznaju plodove upravo Franjevačke mladeži.

Istraživanje također pokazuje kako su formiranje osobnosti, odgoj za vrijednosti i duhovnost međusobno isprepleteni pojmovi te da podrazumijevaju jedni druge. Osim konkretnih odgovora na zadano pitanje, uočeno je kako su sudionici istraživanja nerijetko iskazivali vlastita sjećanja i uspomene nekih konkretnih situacija iz Franjevačke mladeži, što pokazuje da se rado prisjećaju tih dana i o njima govore.

U najvećoj mjeri, posebice u kontekstu formiranja osobnosti, ističe se važnost bratstva, odnosno socijalne okoline, vršnjaka, prijateljstva i društva. To potvrđuje činjenicu koju objašnjava Brkić kada kaže kako je bratski život temeljna karakteristika franjevačke karizme i naj snažnije sredstvo kojim se ostvaruje franjevački poziv (Brkić, 2011). Ujedno, potvrđuje se i tvrdnja kako se konkretizacija odgoja za bratstvo očituje u redovitim tjednim susretima Franjevačke mladeži, svakodnevnom druženju i susretanju, razgovorima i provođenju slobodnog vremena, različitim humanitarnim i drugim akcijama, rješavanju konflikata, molitvama, različitim događajima i dr. gdje se na zajednički način ostvaruje ono na što su pozvani i kao pojedinci i kao bratstvo (Polegubić, 2015). Uviđa se kako Franjevačka mladeži snažno odgaja za bratstvo, čime se i aktualizira taj važan element franjevačke duhovnosti.

Vrijednosti koje Franjevačka mladež najviše baštini svakako se odnose na one moralne vrijednosti, koje su ujedno i dio kršćanske etike.

Duhovnost je također veoma bitna sastavnica svakodnevnog života svih sudionika istraživanja, čime se pokazuje kako Franjevačka mladež ima ulogu u izgradnji i formiranju duhovnosti mladih. Tu činjenicu potvrđuje i Štekovo viđenje Franjevačka mladeži i njezinih

članova koji imaju jedan bitan iskreni fitilj koji se u njima upali i gori za Gospodina i za prave vrijednosti ovoga društva (Šteko, 2013).

Kako bi se prikupio još veći broj kvalitetnih informacija od strane nekadašnjih članova Franjevačke mladeži potrebno je povećati uzorak sudionika istraživanja, ukoliko bi se proširivalo istraživanje. Na taj način dobio bi se uvid u nova iskustva, stavove, mišljenja. Tada bi se u odabiru sudionika moglo obuhvatiti članove Franjevačke mladeži iz različitih dijelova Hrvatske. Tako bi se s obzirom na geografski položaj mogle dobiti određene razlike i sličnosti među sudionicima. Jedna od preporuka svakako ide prema usavršavanju protokola za provođenje dubinskog intervjua. Dubinski intervju otvara brojne mogućnosti i ima mnoge prednosti, ali velik broj odgovora koji proizlaze iz opisa nekih konkretnih uspomena i situacija iz doba Franjevačke mladeži, nisu toliko iskoristivi u interpretaciji, osim u navođenju citata u rezultatima i raspravi. Iako je protokol podijeljen prema specifičnim pitanjima, kako je riječ o dubinskom intervjuu, možda je moguće ostaviti samo nekoliko temeljnih pitanja kako se uviđa njihova isprepletenost.

6. ZAKLJUČAK

Društvo suvremenog doba donosi brojne promjene. Međutim, unatoč globalizacije i raznih oblika kriza koje se pojavljuju u društvu, odgoj ima svoje ključno mjesto. Mladi su nosioci brojnih promjena, reformi, društvenog elana, dinamike, ideala. Kako bi se isti mladi osnažili u društvu današnjice i zaštitili od različitih kriza (unutarnjih i vanjskih) treba im omogućiti primjeren odgoj. Formiranje osobnosti, odgajanje za vrijednosti i duhovnost tako zauzimaju neizostavan uvjet u odgoju današnjeg suvremenog društva. Odgojem se formira osobnost svakog pojedinca, uči ga se živjeti u skladu sa vrijednostima te se njeguje čovjekova duhovna dimenzija. U suvremenom društvu koje zaboravlja na autentičnost, univerzalne vrijednosti i duhovnost potrebno je odgajati mlade ljude da svojim punim kapacitetima izgrađuju sebe i svijet oko sebe. Odgajati mlade da budu autentične osobe svjesne svog identiteta, talenata i vrijednosti. Također, omogućiti mladima da žive istinske vrijednosti koje su neovisne od suvremenih kriza, a koje će ih uvijek očuvati i vraćati na ono što je čovječno. Odgajati za duhovnu dimenziju čovjeka koji je cjelovito biće i koji će uz pomoć duhovnosti moći potpunije shvatiti sebe i svijet oko sebe te živjeti svoju osobnost i vrijednosti. Sve su to zadaci postavljeni ispred svakog odgajatelja i odgajanika. Roditelji, obitelji, prijatelji, odgajatelji, profesori, škola, Crkva, okolina, država i svi drugi dijelovi društva trebaju omogućiti zdrav i primjeren odgoj. Danas je mladima više nego ikad potrebna podrška koja ne potiče samo njihovo zalaganje i aktivizam, već istinski unutarnji stav i razvoj. Tada će pedagoška teorija i praksa uz obrazovni i neizostavni odgojni element jačati i baštiniti onaj temeljni proces, a to je odgoj.

U čitavom tom kontekstu važno mjesto zauzimaju i vjerske zajednice mladih, posebice jer donose aspekt duhovnosti koji je važan u razvoju čovjeka, koji je duhovno biće. Ono što je ovo istraživanje pokazalo upravo je kako jedna od takvih zajednica, poput bratstva Franjevačke mladeži, uistinu ima odgojnu ulogu na čovjeka. Ta se odgojna uloga zasigurno očituje u formiranju osobnosti, odgoju za vrijednosti i duhovnosti mladih. Ta je odgojna uloga i potvrđena ovim istraživanjem. Svi sudionici vrlo rado iskazuju svoje stavove o ulozi Franjevačke mladeži u njihovu životu. Franjevačka mladež tako postaje važna se samo za razdoblje mladosti, već i za čitav život. Može se reći kako je ključna u razdoblju mladosti, jer pomaže mladom čovjeku da pronade sebe, svoj identitet, svoje mjesto u svijetu; da pronade druge, braću i sestre, prijatelje, one koji su u potrebi; da pronade one istinske vrijednosti čovjeka, a naravno da pronade Boga i duhovnu dimenziju koju ima svaki čovjek. Sve te uloge

i njihovo ostvarivanje odgajaju mladog pojedinca, ali i grupu, generacije. Takav odgoj svakako ima brojne pozitivne posljedice na oblikovanje osoba, što sudionici istraživanja i potvrđuju iz vlastitih primjera. To bratstvo postaje mjesto susreta sa sobom, drugima i sa Bogom. U toj se dinamici otkriva, razvija, raste i formira vlastita osobnost, vrijednosni sustav i univerzalne te kršćanske vrijednosti, kao i kršćanska duhovnost. Ta dinamika potvrđuje živost Crkve koja postaje mladima privlačna i koja mladom čovjeku omogućuje da svoje slobodno vrijeme iskoristi na najbolji način. Tako se Crkva obnavlja, živi, svjedoči i pomlađuje. Mladi koji su proizašli iz takve Crkve zasigurno svjedoče ono što Crkva jest danas u suvremenom društvu. Ona predstavlja važan subjekt u odgoju zrelih mladih kršćana koji su spremni biti svjetlo zemlje i sol svijeta (usp. Mk 5, 13).

SAŽETAK

Čovjek suvremenog doba i 21. stoljeća živi u vremenima naglih, velikih i brzih promjena te procesu globalizacije. Promjene zahvaćaju različite slojeve i područja društva, od onih znanstveno-tehnoloških do onih vrijednosno-moralnih i odgojnih. U čitavom tom kontekstu nalazi se i proces odgoja koji s jedne strane biva u krizi, a s druge strane pred izazovom. Mladi su svjedoci te krize, kao i brojnih promjena. Prije svega njihova unutarnja promjena, a onda i nagla promjena koja stiže iz okoline i globaliziranog svijeta imaju veliku ulogu na odgoj mladih. Odgoj mladog čovjeka svakako postaje izazov. Kako bi se pedagogiji vratila njezina odgojna komponenta, ovaj rad naglašava važnost upravo odgoja mladih. Kada je riječ o odgoju, svoje ključno mjesto zauzimaju formiranje osobnosti i odgoj za vrijednosti. Također, kako je čovjek cjelovito biće, rad se bavi i duhovnošću. Zrela osobnost, razrađen sustav vrijednosti i zdrava duhovnost, kao i življenje istih, predstavlja svojevrsni razvojni zadatak, zaštitni čimbenik pedagogije mladih inače, a posebice u društvu današnjice. Sve u svemu, rad nastoji ponuditi različite perspektive u razumijevanju mladih i njihovih potreba. Rad bi trebao poslužiti svima onima koji se bave odgojem mladeži u razumijevanju svega onoga što mladež proživljava te dati neke smjernice u pedagoškom radu s mladima. Ujedno, radom se želi kontekst vjerskih zajednica mladih približiti kontekstu suvremene današnjice i suvremenih mladih kojima ista zajednica može ponuditi brojne dobrobiti za njega, njegov razvoj, njegov život.

Ključne riječi: pedagogija, odgoj, mladi, suvremeno društvo, kriza, osobnost, vrijednosti, duhovnost, Franjevačka mladež

SUMMARY

The modern man, making his path through the 21st century, is living in a time of sudden, grand and swift changes and the process of globalization. The changes affect different layers and areas of the community, from the scientific-technological to the value-based, moral and educational ones. Within the whole context there is also the process of education, being in crisis on one hand and in front of a challenge on the other. The young are witnesses to this crisis, as well as to the numerous changes. Prior to all comes their inside change, but as well the swift change coming from their surroundings and the globalized world. Education of a young individual is definitely becoming a challenge. In order to return the educational component back to pedagogy, this paper emphasizes the importance of youth education. In terms of education, the key points are formation of personality and education in values. Moreover, since humans are integral beings, the paper also deals with spirituality. A mature personality, elaborated system of values and healthy spirituality, as well as living by the aforementioned, represents a kind of a development goal, but also the protective factor of youth pedagogy, especially in today's society. In sum, the paper tries to offer different insights in understanding the youth and their needs. The paper should make use to all of those who deal with youth education in the sense of understanding all of what the young are going through, as well as giving some guidelines for the pedagogical work with youth. Moreover, the paper is aimed towards bringing the context of youth religious communities closer to the context of modern today and modern youth, to whom the aforementioned community can offer numerous benefits for their development, their life and them as such.

Key words: pedagogy, education/upbringing, youth, modern society, crisis, personality, values, spirituality, Franciscan youth

POPIS LITERATURE

1. Ančić, N. A. (2008). Razvitak i teološko mjesto duhovnih pokreta u Crkvi. *Bogoslovska smotra*, 78 (2), 245-269. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 15. siječnja 2016.
2. Andrilović, V., Čudina, M. (1986). *Osnove opće i razvojne psihologije – psihologija odgoja i obrazovanja II*. Zagreb: Školska knjiga
3. Babić, I., Dugandžić, M. (2015). Odgojno poželjne vrijednosti mladih u procesu društvenih promjena U: Martinović, D., Brkić, M. A. i Lasić, K. (ur.) (2015). *Znanost-Duhovnost-Odgovornost – Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa održanog 27. rujna 2014*. Bijakovići - Međugorje: Sveučilište Hercegovina Univerzitet i Fakultet društvenih znanosti dr. Milenka Brkića Bijakovići
4. Bacchin, C. (2006). *Francesco si spoglia per vestire la vita: Un percorso dal vuoto esistenziale alla gioia di vivere*. Padova: Messaggero di Sant' Antonio – Editrice
5. Barišić, A. (2011). Kršćanska zajednica kao iskustvena stvarnost žive vjere: *Bogoslovska smotra*. 81 (3). 497-500 Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 15. siječnja 2016.
6. Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap
7. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
8. Bezić, Ž. (1990). *Zašto i kako odgajati? Ciljevi, metode i sredstva odgoja*. Đakovo: U pravi trenutak
9. Bezić, Ž. (2002). *Razvojni put mladih – djetinjstvo i mladost*. Đakovo: U pravi trenutak
10. Biškup, M. (1980). Crkva i čovjekovo slobodno vrijeme. *Bogoslovska smotra*, 50 (2-3), 283-293. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 17. studenog 2015.
11. Bogdanović, M. (2009). Prilog primarnoj profesionalnoj orijentaciji: kako do bolje povezanosti sa stvarnim životom?. *Napredak*, 150 (2), 224-249. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 01. lipnja 2016.
12. Brkić, R. (2011.) Bitne značajke franjevačke karizme danas. U: Mjesno bratstvo Trsat (ur.) (2011). *Franjevački svjetovni red Trsat - Spomenica 1861. - 2011*. Rijeka: Mjesno bratstvo Trsat
13. Corominas, F. (2012). *Kako odgajati volju*. Split: Verbum i Obiteljsko obogaćivanje
14. Crnić, D. (2011). Pozicioniranost mladih u Crkvi i društvu u Hrvatskoj kao pastoralni izazov. *Crkva u svijetu*, 46 (2), 189-208. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 15. siječnja 2016.

15. Cvitanović, I. (1973). Uloga zajednice u razvoju osobe. *Crkva u svijetu*, 8 (2), 152-159. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 15. prosinca 2015.
16. Del Core, P. (2011). Mladi i izbor zvanja, između straha i povjerenja - Izazovi odgoju za životni izbor. *Kateheza*, 33 (1), 27-48. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 18. ožujka 2016.
17. Devčić, I. (2013). Vjera i nevjera danas. *Riječki teološki časopis*, 21 (1), 37-56. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 22. ožujka 2016.
18. Dević, I., Majetić, F., Krnić, R. (2015). Vrijednosne preferencije hrvatskih građana kao odrednice materijalizma. *Društvena istraživanja*, 24 (4), 555-576. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 26. ožujka 2016.
19. Filipović, A.T. (2007). Vjerski odgoji komunitarno socijalni odgoj- neki suvremeni izazovi, nastojanja i poteškoće. *Kateheza*, 29 (2), 115-125. Dostupno na <http://www.salesiana.hr>, preuzeto 19. svibnja 2014.
20. Fizzoti, E. (2011). Viktor E. Frankl, prorok današnje prijeke potrebe za odgojem - smjernice i prijedlozi za nadvladavanje egzistencijalne praznine. *Kateheza*, 33 (4), 351-360. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 27. travnja 2015.
21. Franc, R., Sučić, I., Šakić, V. (2011). Vrijednosti kao rizični i zaštitni čimbenici socijalizacije mladih. *Diacovensia*, 16 (1-2), 135-148. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 23. ožujka 2016.
22. Frankl, V. E. (1993). *Liječnik i duša*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
23. Gambini, P. (2005). Traženje identiteta i smisla u adolescenciji. *Kateheza*, 27 (4), 334-352. Dostupno na <http://www.salesiana.hr>, preuzeto 30. listopada 2015.
24. Gehlen, A. (2004). *Duša u tehničkom dobu. Socijalnopsihološki problemi u industrijskom društvu*. Zagreb: AGM
25. Groeschel, B. J. (2009). *Psihologija duhovnog razvoja*. Split: Verbum
26. Gunnarsson, G. J., Finnbogason, G. E., Ragnarsdóttir, H., Jónsdóttir, H. (2015). Friendship, diversity and fear. Young people's life views and life values in a multicultural society. *Nordidactica - Journal of Humanities and Social Science Education*, ? (2), 94-113. Dostupno na <http://kau.diva-portal.org> preuzeto 3. lipnja 2016.
27. Halmi, A. (1996). *Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima*. Zagreb: Posebna izdanja
28. Reljac, V. (ur.) (2015.) *Bilješke iz riznice života – uz 50. godina svećeništva fra Emanuela Franje Hoška*. Rijeka: Svetište Majke Božje Trsatske i Kvarner

29. Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanović, A., Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize – Prvo istraživanje IDIZ-a i Zaklade Friedrich Ebert o mladima*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Friedrich Ebert Stiftung
30. Josefová, A. (2016). The importance of ethics in the process of education in today globalised society. *SHS Web of Conferences - ERPA International Congresses on Education 2015 (ERPA 2015)*, 26 (1), 1-4. Dostupno na <http://www.shs-conferences.org>. Pristupljeno 9. lipnja 2016.
31. Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost*, 11 (3), 401-417. Dostupno na <http://www.salesiana.hr>, preuzeto 19. listopada 2015.
32. Kujundžić, N. (1988). O stvarnim uzrocima odgojne krize U: Bežen, A. (ur.) (1988). *Suvremeni problemi odgoja*. Zagreb: Školske novine
33. Kuničić, J. (1970). *Kršćanska pedagogija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
34. Leutar, Z., Josipović, A. M. (2008). Neke dimenzije religioznosti mladih. *Nova prisutnost*, 6 (3), 373-395. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 29. ožujka 2016.
35. Mandarić, V. B. (2009). *Mladi integrirani i(li) marginalizirani*. Zagreb: Glas Koncila
36. Martini, C. M. (2001) *Bog odgaja svoj narod*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar
37. Matulić, T. (2009). *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*. Zagreb: Glas Koncila
38. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap
39. Miletić, D. (2009). *Odgoj za život - „U izobilju da ga imaju!“*. Rijeka: Zambelli
40. Miliša, Z., Dević, J., Perić, I. (2015). Kriza vrijednosti kao kriza odgoja. *Mostariensia*, 19 (2), 7-20. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 23. ožujka 2016.
41. Mišić, A. (2002). Međureligijski dijalog-prinos općoj kulturi dijaloga. *Obnovljeni život*, 57 (4), 455-456. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 21. ožujka 2014.
42. Mušanović, M. (2001). *Pedagogija profesionalnog obrazovanja*. Rijeka: Graftrade
43. Mužić, V. (1982). *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Sarajevo: Svjetlost
44. Mrnjauš, K. (2008). *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
45. Nacionalna središnjica Frame. (1997). *Odgojno-pastoralni projekt Franjevačke mladeži*. Zagreb: Tau
46. Nacionalno vijeće Franjevačke mladeži. (2007) *Statut Hrvatskog nacionalnog bratstva Franjevačke mladeži*. Zagreb: Brat Franjo.

47. Nacionalno vijeće Franjevačke mladeži. (2013). *Priručnik za formaciju- za razdoblja upoznavanja s bratstvom i pripreve za obećanja*. Zagreb: Brat Franjo.
48. Nikić, M. (2008). Suvremena duhovnost mladih između tradicije i nove religioznosti. *Diacovensia*, 16 (1-2), 115-133. Dostupno na <http://www.salesiana.hr>, preuzeto 19. svibnja 2014.
49. Peračković, K., Mihaljević, V. (2005). Analiza strukture članstva i temeljna obilježja pokreta „Franjevačka mladež“ – jedan primjer postmodernog crkvenog pokreta. *Društvena istraživanja*, 14 (1-2), 47-69. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 05. studenog 2014.
50. Plenković, J.(1997) *Slobodno vrijeme i odgoj*. Zadar: Filozofski fakultet u Zadru
51. Polegubić, F. (2015). Elementi franjevačke duhovnosti u funkciji odgoja. U: Martinović, D., Brkić, M. A. i Lasić, K. (ur.) (2015). *Znanost-Duhovnost-Odgovornost – Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa održanog 27. rujna 2014*. Bijakovići - Međugorje: Sveučilište Hercegovina Univerzitet i Fakultet društvenih znanosti dr. Milenka Brkića, Bijakovići
52. Pollo, M. (2007). Biti mlad danas. *Kateheza*, 29 (1), 29-53. Dostupno na <http://www.salesiana.hr>, preuzeto 19. ožujka 2016.
53. Polić, M. (2006). Odgoj i pluralizam. *Filozofska istraživanja*, 26 (1), 27-36. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 29. ožujka 2016.
54. Pujol Humet, J. O. (2007). Odgojni problemi s mladima u slobodno vrijeme. *Kateheza*, 29 (3), 274-280. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 19. siječnja 2016.
55. Rafajac, B. (1991). *Odgoj kao razvoj autonomne vrijednosne svijesti*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor i Savez pedagoških društava Hrvatske, Rijeka: Pedagoško društvo
56. Razum, R. (2015). Bez odgoja nema čovjeka. U: Razum, S. (2015). *Danica 2016. Hrvatski katolički kalendar*. Zagreb: HKD sv. Jeronim
57. Radić, S. (2011). Individualizam kao čovjekovo egzistencijalno uporište. *Bogoslovska smotra*, 81 (3), 537-558. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 19. svibnja 2014.
58. Rakić, V., Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 19 (4-5), 771-795. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 19. studenog 2015.
59. Relja, J. (2010). Odgojni rad stručnog suradnika pedagoga s učenicima. *Napredak*, 151 (2), 254-267. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 21. travnja 2016.
60. Rot, N. (1972). *Osnovi socijalne psihologije – socijalizacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije

61. Rotzeter, A. (ur.) (1998). *Osnovni tečaj o franjevačkoj misionarskoj karizmi*. Sarajevo: Svjetlo riječi
62. Szentmártoni, M. (2008). Duhovnost mladih danas. *Kateheza*, 30 (4), 310-318. Dostupno na <http://www.salesiana.hr>, preuzeto 15. prosinca 2015.
63. Šestak, I. (2014). Filozofsko utemeljenje odgoja za zrelu osobnost. *Obnovljeni život*, 69 (4), 543-549. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 23. ožujka 2016.
64. Špehar, M. (2013). Novi duhovni pokreti i ostala duhovna gibanja odgovor na suvremenu krizu vjere. *Riječki teološki časopis*, 21 (1), 5-36. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 05. siječnja 2016.
65. Šteko, M. (2013). Franjevaštvo mi ostaje jednako privlačno kao prvoga dana. *Novicijat*, 10 (9), 19-21.
66. Štengl, I. (2005). Odgajanje senzibilnosti za pitanje smisla - doprinos misli V. E. Frankl-a smjernicama odgajanju. *Metodički ogledi*, 12 (1), 25-54. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 03. studenog 2015.
67. Țîmpău, C. (2015). The Role of Moral Values in Development Personality Teenagers. *Romanian Journal for Multidimensional Education*, 7 (1), 75-88. Dostupno na <http://revistaromaneasca.ro>, pristupljeno 19. svibnja 2016.
68. Tonelli, R. (2005). Pastoral mladih suočen s novim problemima?. *Kateheza*, 27 (1), 39-71. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 09. ožujka 2016.
69. Tunjić, N. (2009). *Izazovi za obitelj i školu u 21. stoljeću*. Rijeka: Salezijanska klasična gimnazija s pravom javnosti
70. Tunjić, N. (2014). *Može li škola odgojiti što društvo i obitelj ne mogu?*. Rijeka: Salezijanska klasična gimnazija s pravom javnosti
71. Veljak, L. (2013). Agnosticizam i vjerski indiferentizam. *Diacovensia*, 21 (2), 237-249. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 23. ožujka 2016.
72. Vlah, N. (2012). Samoprocjena ponašanja adolescenata na različitim razinama poremećaja u ponašanju. *Napredak*, 154(1/2), 149-166. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/pristupljeno>: 15. travnja 2016.
73. Vujić, A. (ur.) i sur. (2005). *Opća i nacionalna enciklopedija u 20 knjiga: I. Knjiga: A-Ar*. Zagreb: Pro leksis d.o.o. i Večernji list d.d
74. Vukasović, A. (1989). Suvremeni razvitak i odgojna kriza, *Politička misao*, 26 (2), 118-133 Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 19. ožujka 2016.
75. Vukasović, A. (1994). Crkva kao odgojni čimbenik. *Obnovljeni život*, 49 (2), 207-213. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 19. ožujka 2016.

76. Vukasović, A. (2003). Odgojne vrijednosti i putokazi J. A. Komenskog za treće tisućljeće. *Obnovljeni život*, 58 (1), 87-98. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 10. veljače 2016.
77. Vukasović, A. (2013). Reafirmacija odgoja – alfa i omega pedagoškoga preporoda. *Obnovljeni život*, 68 (2), 253-262. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>, preuzeto 23. ožujka 2016.
78. Zelenika, R. (1988). *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. Beograd: Tavrvnm